LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

LR · LABAS BIBLIOTEKA

ANKSTYVIEJI ŠIAURĖS RYTŲ LIETUVOS PILIAKALNIAI

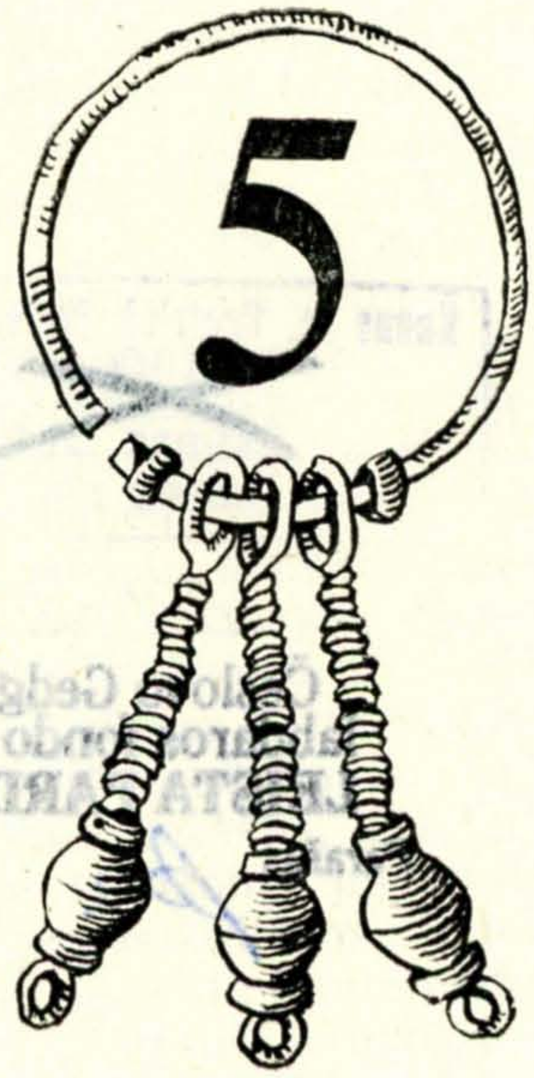

VILNIUS „MOKSLAS“ 1986

63.4(2L)
Li227

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ (red. kolegijos pirmininkė ir ats. redaktorė)
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ
istorijos m. kandidatas ADOLFAS TAUTAVIČIUS

Piešiniai — DANUTĖS GREIBUTĖS ir RIMOS MAČIULYTĖS
Rekonstr. piešiniai — GINTARO ČIČIURKOS
Brėžiniai — RIMO NARUIŠIO, JURIJAUS SAZONOVO ir DANUTĖS GREIBUTĖS
Nuotraukos — straipsnių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

L $\frac{0507000000-123}{M854(08)-86}$ Ž—86

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu
© LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1986

компонент в изделиях нижнего слоя — олово, примеси других металлов незначительны. Изделия верхнего культурного слоя — многокомпонентные сплавы с преобладанием олова или цинка, затем следует свинец и другие примеси металлов.

Из 6 металлургических групп, характерных для металла Восточной Европы I тысячелетия н. э., в изделиях нижнего слоя городища определено только 2: IV — оловянистая бронза (7 предметов) и V — «чистая» медь (2 предмета). В изделиях верхнего слоя выделены 3 металлургические группы: I — томпак или латунь (2 предмета), II — многокомпонентные сплавы с преобладанием цинка (1 предмет) и III — многокомпонентные сплавы с преобладанием олова (3 предмета).

Изделия нижнего культурного слоя городища по химическому составу почти идентичны исследованным изделиям бронзового и раннего железного веков (XVI—I вв. до н. э.) на остальной территории Литвы. Сравнение металлических предметов верхнего культурного слоя городища и изделий IX—XIII вв., найденных на территории Литовской ССР, указывает на наличие одних и тех же металлургических групп и на одинаковый химический состав металла.

NEVIERIŠKĖS PILIAKALNIS

Švenčionių apyl. ir raj.

ELENA GRIGALAVIČIENĖ

Piliakalnis yra apie 4 km nuo Švenčionių m., Nevieriškės kaimo pietinėje dalyje. Tai neaukšta kalva, tačiau išsiskirianti iš aplinkinių kalvų (pav. 1). Iš trijų pusių piliakalnį juosia pelkėtos pievos, šiaurės rytuose teka šaltiniuotas Kunokinės upelis. Piliakalnio pietvakariuose bei vakaruose — keliolikos metrų pločio dauba. Matyt, anksčiau jį juosė vanduo. Pietryčių pusėje kalva 6 m, priešingoje — 4 m aukščio. Pokario metais kalva buvo ariama, todėl neteko buvusio pavidalo, sunaikintas viršutinis kultūrinis sluoksnis *.

1976—1978 m. čia tyrinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos instituto ekspedicija, vadovaujama straipsnio autorės. Per trejus metus ištirta didelė aikštelės dalis — 1486 m² plotas (pav. 2). Paaiškėjo, kad aikštelė anksčiau buvo nuolaidi, nuolaidėjanti į šiaurės vakarus, apskrita, 49 m skersmens. Pietryčių pusėje buvo 21 m ilgio ir 19—22 m pločio pakiluma.

Kultūrinio sluoksnio žymių aptikta visoje aikštelėje, taip pat viršutinėje šlaito dalyje, išskyrus minėtą pakilumą. Daug kur jis tik 0,3—0,4 m storio ir sunaikintas beveik iki pagrindo; išliko tik ten, kur buvo storesnis,— 0,8—1 m. Visame sluoksnyje gausu keramikos, akmens bei kaulo dirbinių.

* Daug radinių iš suarto kultūrinio sluoksnio pateko į Švenčionių kraštotyros muziejų (toliau — Šv. KM) ir J. Žemaitės vidurinės mokyklos kraštotyros būrelio rinkinius.

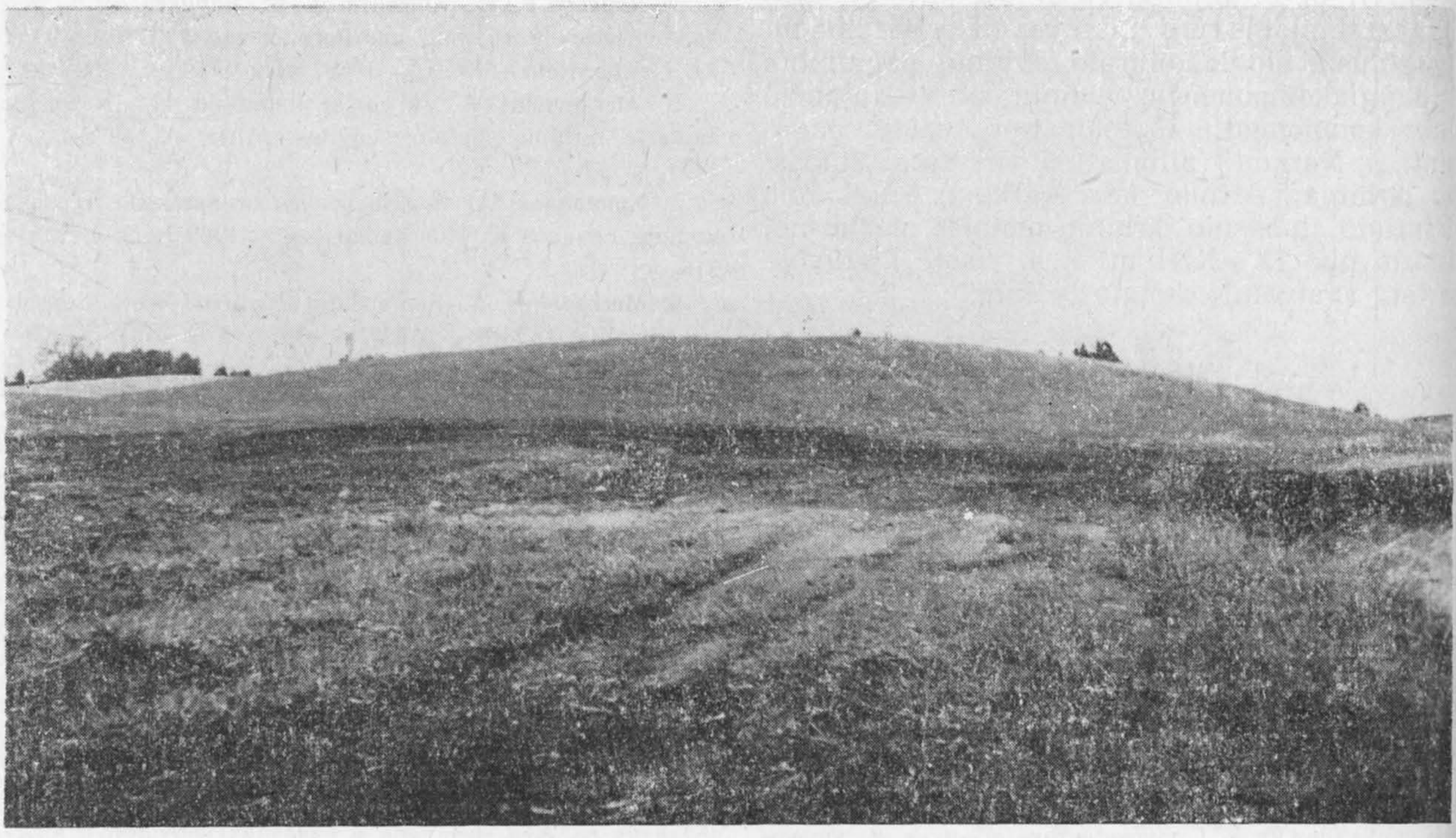

Pav. 1. Nevieriškės piliakalnis

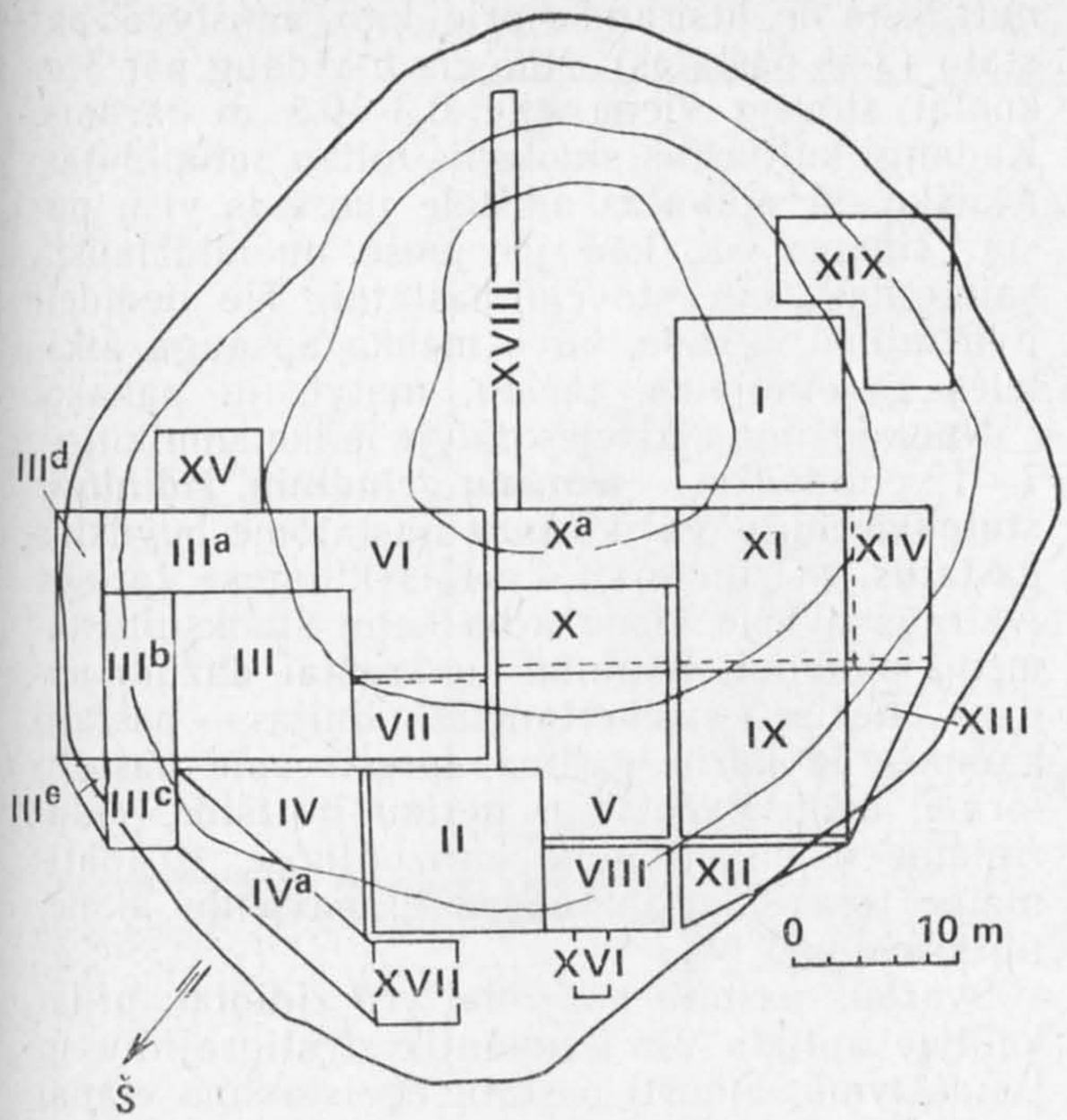

Pav. 2. Ištirti piliakalnio plotai

Iš židinių išsidėstymo įvairiame gylyje, jų įrengimo, taip pat radinių pavyko nustatyti 4 kultūrinio sluoksnio horizontus — piliakalnio gyvavimo etapus.

KULTŪRINIO SLUOKSNIO TYRINĖJIMAI

PIRMIEJI GYVENIMO PĖDSAKAI

Ankstyvųjų radinių aptikta įvairiose aikštelės vietose, kultūrinio sluoksnio apačioje. Tai akmens ir titnago dirbiniai, nepritampantys prie pagrindinės medžiagos. Šiam nestoram kultūriniam sluoksniui priklausė ir viena šukė, išsiskirianti iš visos keramikos. Ji tamsi, su smulkiomis grūsto granito priemaišomis, lygiu paviršiumi. Puodas buvo tiesiomis sienelėmis, prie angos pakraštėlio įspausta horizontalių dantelių eilė. Panašios keramikos žinoma iš neolito laikotarpio.

Rasta net **titnago** dirbinių. Rausvo titnago **kirvelis,** aptiktas apatiniame kultūrinio sluoksnio horizonte, buvo gražiai apskaldytu paviršiumi, plonėjančia keturkampio pjūvio pentimi (pav. 3 : 1).

Šiauriniame aikštelės pakraštyje aptikti 2 titnaginiai **strėlių antgaliai** (pav. 3 : 2, 3); rastas ir titnaginis **peiliukas** — skeltė retušuotu pakraščiu (pav. 3 : 4). Tam pačiam sluoksniui turėtų priklausyti ir vieni įdomiausių šio piliakalnio radinių — **laivinių kovos kirvių** fragmentai (pav. 10 : 1, 2). Vieno kirvio išliko pentis,

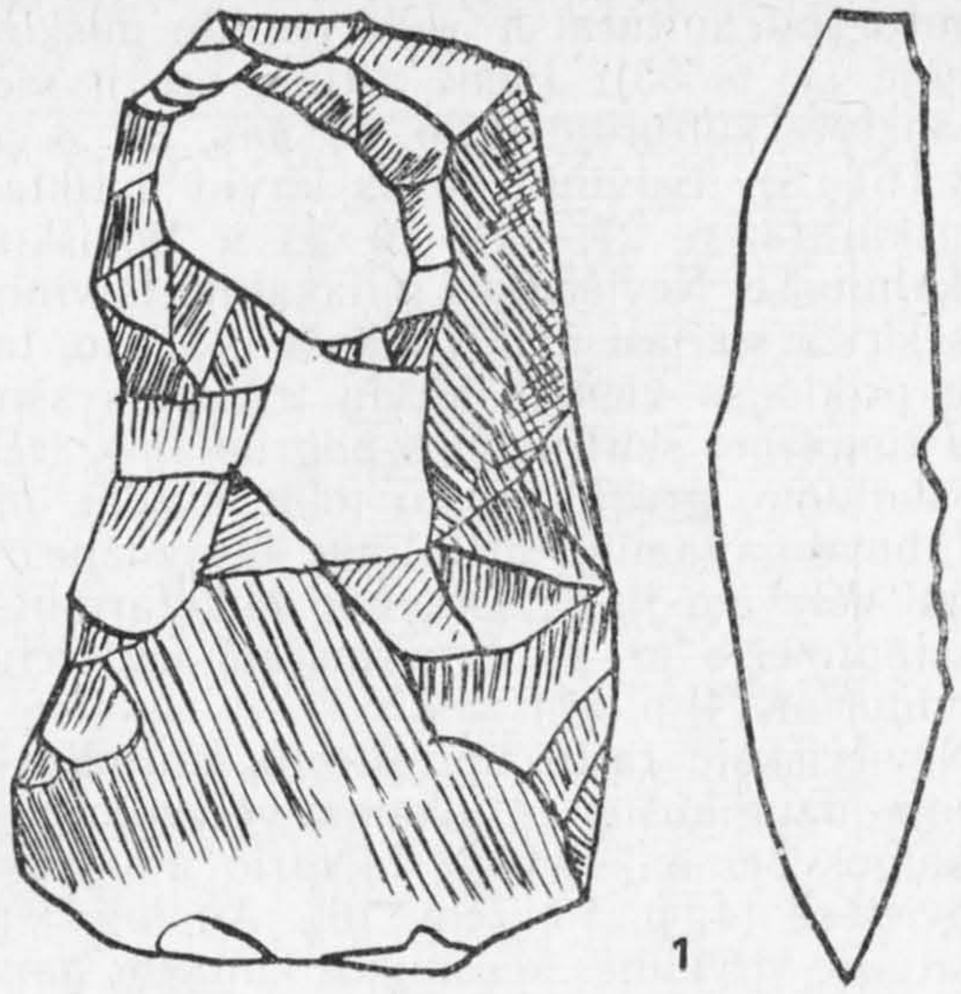

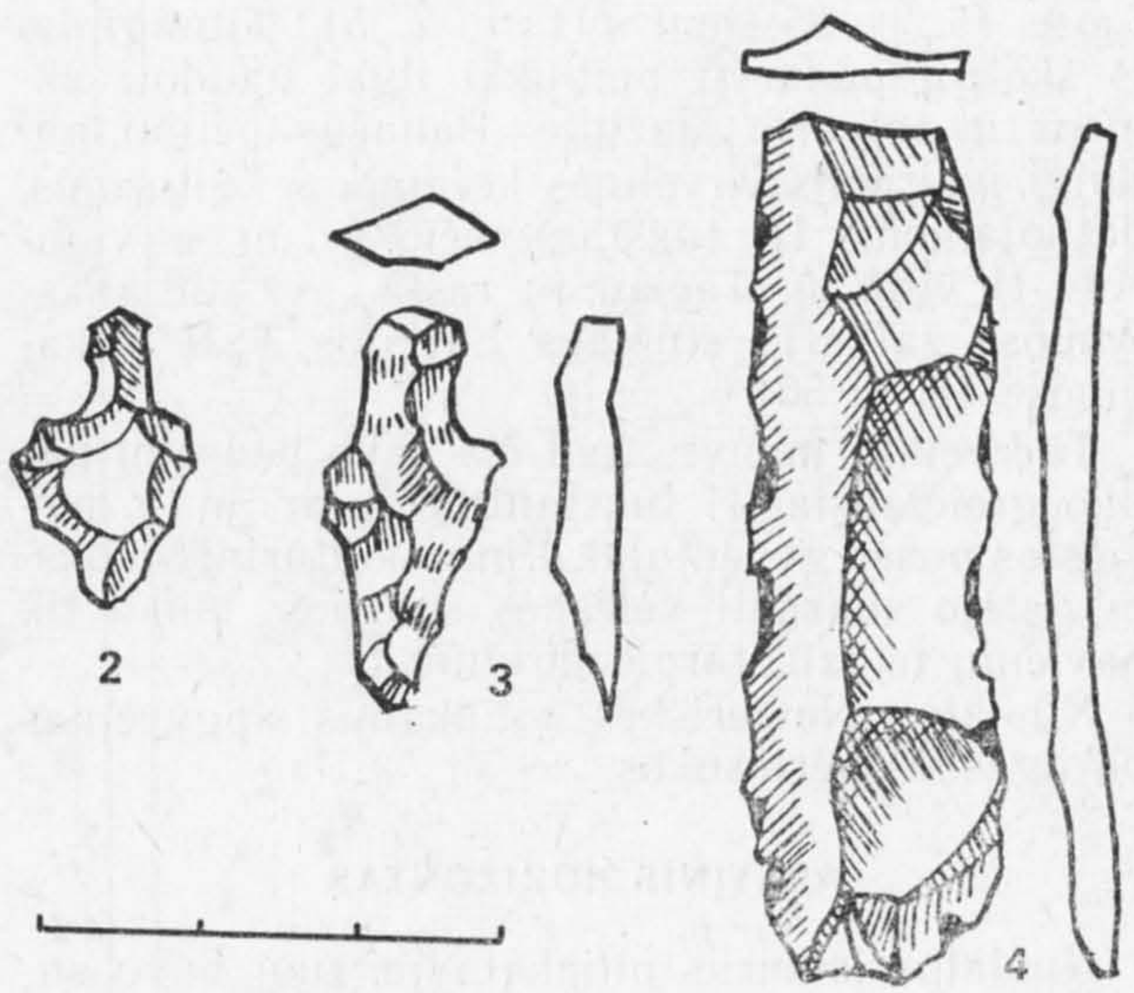

Pav. 3. Titnago dirbiniai: *1* — kirvelis, *2, 3* — strėlių antgaliai, *4* — peiliukas

nutrūkusi per skylę kotui, kito — ašmenys. Pentis buvo apvalaus pjūvio, tiesia apatine dalimi ir gaubta viršutine, su išilginiu rumbu. Kirvis, matyt, buvo dailus, panašus į europinius laivinius kovos kirvius. Visi dirbiniai būdingi vėlyvojo neolito laivinių kovos kirvių kultūrai. Matyt, patogioje aukštumoje pirmiausia mėgino įsikurti šios kultūros palikuonys, kaip ir kitose kalvose, kur vėliau apsigyveno piliakalnių gyventojai.

Ne viename Lietuvos piliakalnyje aptikta panašaus tipo dirbinių. Titnaginis kirvelis susmaugta pentimi anksčiau buvo rastas Vosgėlių piliakalnyje. Tokie kirveliai taip pat pri-

klauso šiai kultūrai ir ypač paplitę miškingoje zonoje (**1**, p. 85). Jiems artimų yra ir vidurio Padneprės kultūroje (**2**, p. 43, pav. 29 : 3, p. 89, pav. 61 : 5). Laivinių kovos kirvių aptikta Velikuškių (**3**, p. 27, pav. 10 : 4) ir Sokiškių piliakalniuose. Nevieriškės piliakalnio laivinis kovos kirvis skiriasi nuo Velikuškių kirvio, tačiau abu priklauso vienam kirvių trumpais ašmenimis tipui, bet skirtingiems pogrupiams. Dėl savo dailumo, gražių formų tokie kirviai, manoma, buvo pagaminti metalinių pavyzdžiu ir skiriami vėlyvam jų egzistavimo laikotarpiui — II tūkstantmečio pr. m. e. pirmajam ketvirčiui ar jo viduriui (**4**, p. 57).

Nevieriškėje rasto tipo strėlių antgalių Lietuvoje daugiausia aptinkama vėlyvojo neolito pabaigos bei ankstyvojo žalvario amžiaus gyvenvietėse (**1**, p. 10, žem. 10). Analogiškų yra ir kituose virvelinės keramikos kultūros paminkluose: pvz., vidurio Padneprės (**2**, p. 42, pav. 30 : 20, 21, 59 : 25). Latvijoje rasta II tūkstantmečio pr. m. e. pabaigos—I pradžios paminkluose (**5**, p. 85, lent. VI : 1, 2, 5). Titnaginiai iš skelčių padaryti peiliukai ilgai naudoti akmens ir žalvario amžiuje. Panašūs peiliai būdingi įvairioms virvelinės keramikos kultūroms, datuojamoms III tūkstantmečio pr. m. e. viduriu—II viduriu. Tačiau jų rasta, pvz., ir ankstyvuose žalvario amžiaus Latvijos TSR pilkapiuose (**5**, p. 86).

Tad reiktų manyti, kad čia savo pėdsakų paliko greičiausiai II tūkstantmečio pr. m. e. pirmosios pusės gyventojai. Ploną kultūrinį sluoksnį galėjo suardyti vėlesnės sodybos; išliko tik pavienių to laikotarpio dirbinių.

Nuolatos Nevieriškės piliakalnis apgyventas po ilgesnės pertraukos.

APATINIS HORIZONTAS

Nuolatos įsikūrus piliakalnyje, tuoj buvo sutvirtinta kalno aikštelė: lanku apjuosti vakarų, šiaurės vakarų, šiaurės ir šiaurės rytų pakraščiai. **Įtvirtinimai** juosė žemiausią aikštelės dalį (pav. 4). Buvusius 15 m ilgio įtvirtinimus aikštelės vakarų pakraštyje (XII, XIII, XVI plotuose) liudytų netaisyklingos formos nedideli smulkių **akmenų grindinėliai** ir pagrinde išryškėjusios dviejų 3,5 ir 8—9 m ilgio lygiagrečių **rąstų žymės,** tarp kurių liko 1,7—1,8 m tarpas. Galima spėti, kad ilgieji rąstai sudarė kažkokių antžeminių statinių pagrindą. Čia galėjo stovėti vartai. Toliau į šiaurę pastebėta apie 30 m ilgio **medinio aptvaro liekanų.** Jį sudarė dviguba 8—10 cm skersmens kuolų eilė. Kuolai įkalti po du vienas šalia kito 5—10 cm tarpais, matyt, buvo perpinti šakomis. Aikštelės šiaurės vakarų pakraštyje aptvaro liekanų pastebima iki pat pastatų (1-as pastatas), paskui jos nutrūksta ir atsiranda prie kito ankstyvo pastato (2-as pastatas). Nuo čia maždaug per 3 m kuolai stovėjo viena eile 0,3—0,5 m tarpais. Kadangi kultūrinis sluoksnis toliau sunaikintas, neaišku, ar aptvaras aikštelę juosė iš visų pusių. Žinoma tik, kad jis juosė nuolaidžiausią kalno dalį, kur stovėjo pastatai. Tie nedideli įtvirtinimai, atrodo, buvo menka apsauga aikštelės gyventojams, tačiau, matyt, jų pakako.

Nuolaidžioje aikštelės dalyje išliko smulkių — 7—12 cm dydžio — **akmenų grindinių, židinių** ir **stulpaviečių,** pagal kuriuos nustatome buvusius **pastatus.** Grindiniai — netaisyklingos formos įvairaus dydžio vieno arba kelių sluoksnių akmenų ploteliai. Šoniniai jų kraštai dažnai sudarė tiesias susikertančias linijas — pastatų kampus, iš kurių galima spręsti apie pastatų formą, dydį. Ryškiau ir geriau jie išlikę viduriniame ir viršutiniame horizontuose, o apatiniame tėra smarkiai apardytų pavienių akmenų krūvelių.

Svarbūs pastatų požymiai yra **židiniai;** piliakalnyje aptikta 27. Remiantis stratigrafiniu jų išsidėstymu, atkurti pastatų egzistavimo etapai (pav. 5). Ankstyviausiu laikotarpiu čia stovėjo tik 6 pastatai netoli vakarų bei šiaurės vakarų aikštelės pakraščio. Pirmieji trys (1-as, 2-as ir 3-as) buvo vienoje eilėje per 1,5—2 m vienas nuo kito, kiti (4-as, 5-as, 6-as), to paties laikotarpio ar kiek vėlesni, stovėjo šalia antroje eilėje.

1-ą pastatą (II plote) žymėjo keletas stulpaviečių ir apskrita 1,4 m skersmens dėmė — židinio Nr. 20 liekanos. Apytikriais duomenimis, pastatas turėjo būti stulpinės konstrukcijos, 5×3,6 m dydžio, su židiniu viduryje ir stovėjo galu į aikštelę.

2-as pastatas (V plote) skyrėsi židiniu Nr. 10 (pav. 6 : 1), smulkių akmenų grindiniais ir apvaliomis stulpavietėmis. Iš 25—26 cm skersmens plokščių akmenų sukrautas židinys sudarė 1 m skersmens ratą, kurio viduryje buvo smėlis. Dalis rato nuardyta. Šiaurės vakarų pusėje akmenų rate buvo anga, prieš kurią gausu degėsių, gyvulių kaulų, brūkšniuotosios keramikos šukių. Šalia židinio ir toliau nuo jo didelėje pastato dalyje matyti smulkių — 8—12 cm dydžio — akmenų netaisyklingos formos grindinėlių. Iš trijų 18—25 cm skersmens apvalių stulpaviečių kampuose ir vienos stulpavietės sienos linijoje galima spręsti, kad pastatas buvo 4×4,5 m dydžio ir stovėjo galu į pietus. Jame, be brūkšniuotosios keramikos ir gyvulių kaulų, rasta akmeninių pentinių ir įtveriamųjų kirvių fragmentų, kaulų, yla ir karolis. Nemaža akmens bei kaulo dirbinių aptikta už pastato ribų.

3-ą pastatą (IX plote) žymėjo suardyto židinio Nr. 19 liekanos, kurias sudarė apskrita

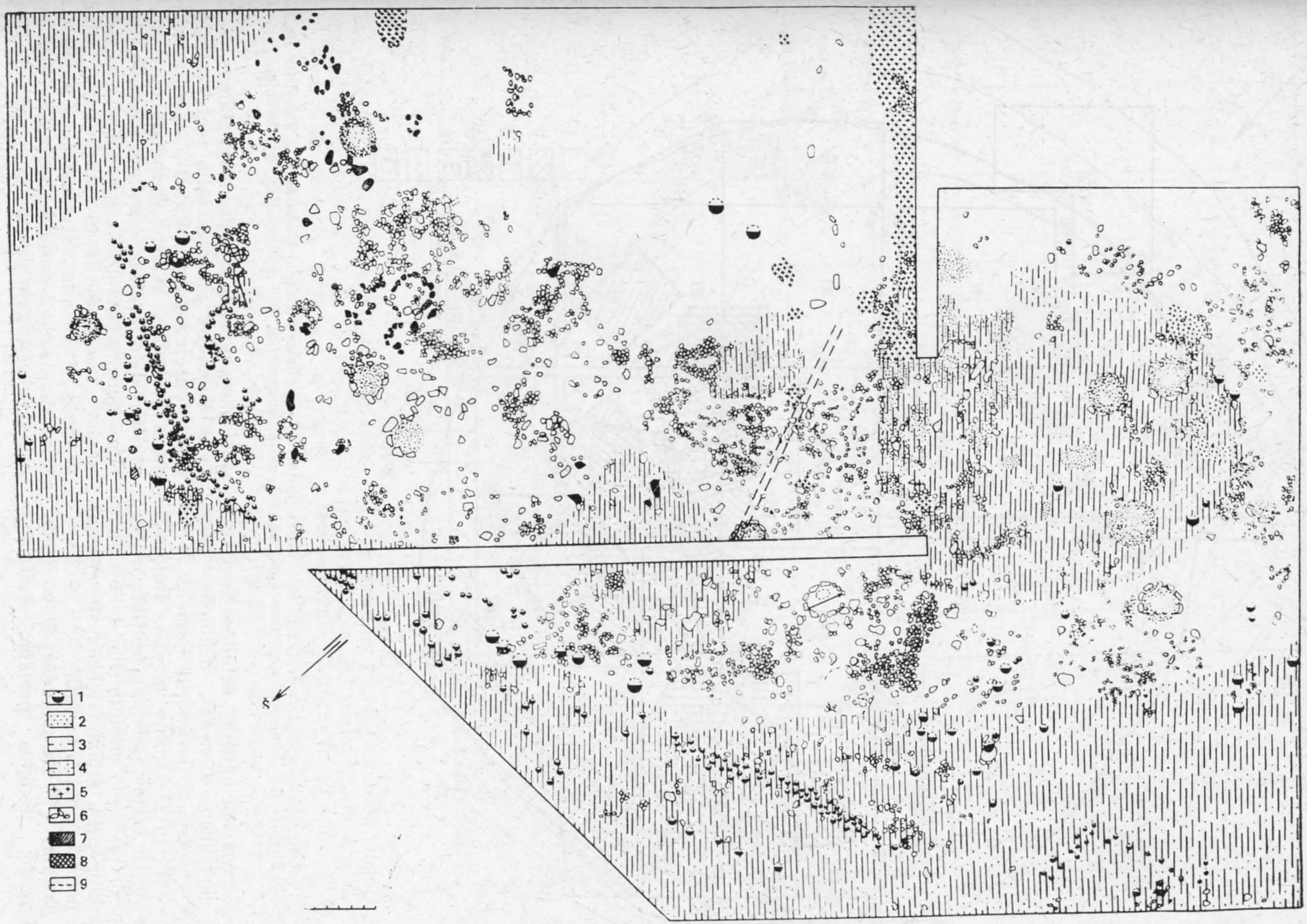

Pav. 4. Bendras grindinių ir židinių vaizdas:
1 — stulpavietės, *2* — smėlis, *3* — molis, *4* — smėlis su moliu, *5* — degėsiai, *6* — akmenys, *7* — žemiau esantys akmenys, *8* — giliausiai aptikti akmenys, *9* — stulpavietė žemiau grindinių

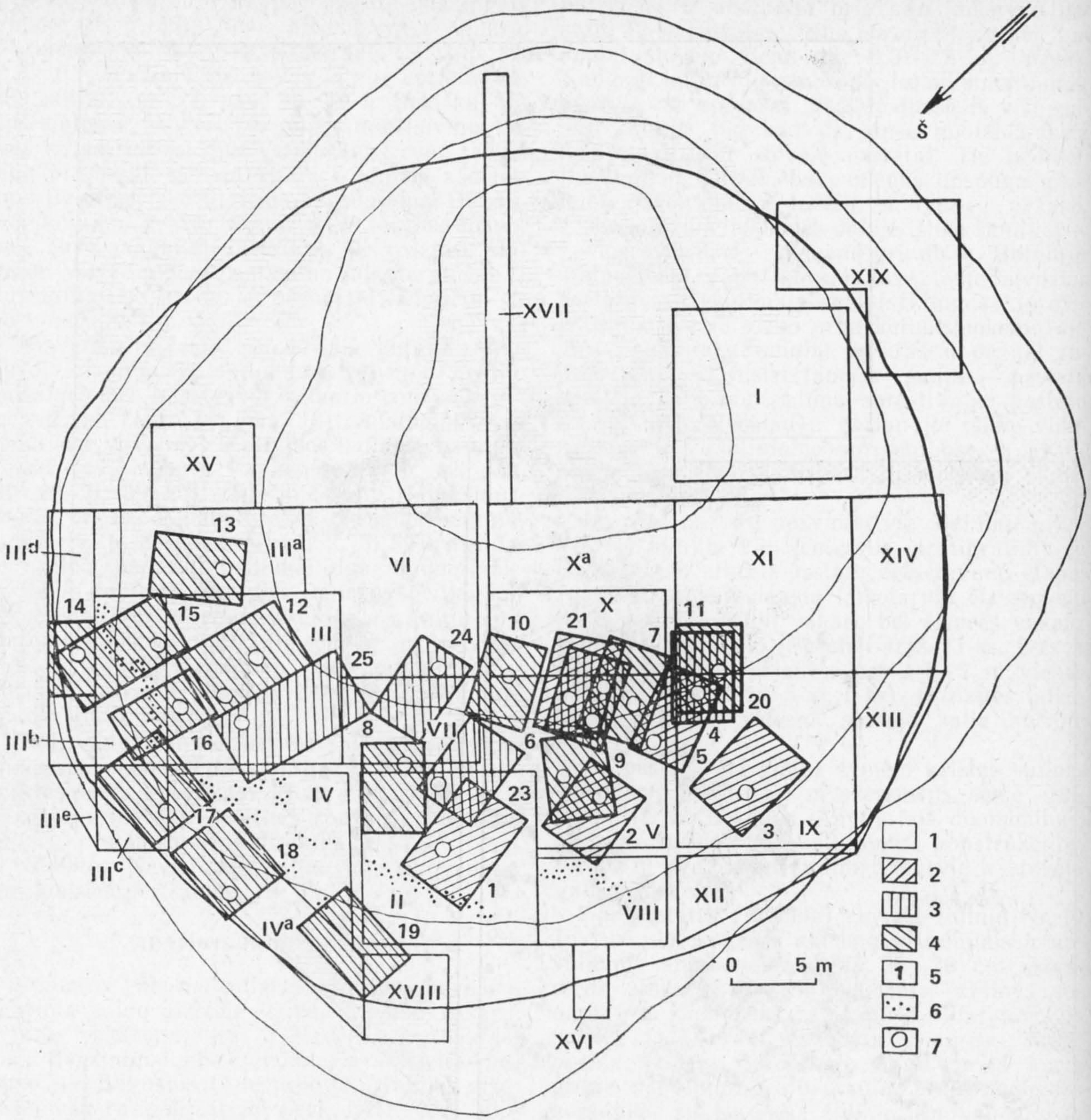

Pav. 5. Pastatų stratigrafinis išsidėstymas: *1* — ištirti plotai, *2* — apatinio sluoksnio pastatai, *3* — vidurinio sluoksnio pastatai, *4* — viršutinio sluoksnio pastatai, *5* — pastatų numeriai, *6* — stulpavietės, *7* — židiniai

1 m skersmens smėlio dėmė, netoliese buvę 20—25 cm skersmens akmenys, nedidelis — 50×40 cm — smulkių akmenų grindinėlis ir kelios apie 18 cm skersmens apvalios stulpavietės. Aplink jas rasta akmeninių pentinių ir įtveriamųjų kirvių, kaulo dirbinių. Per 1—2 m nuo šios pastatų eilės, arčiau vidurio, stovėjo dar keletas panašaus plano pastatų.

4-as pastatas (V, IX plotuose) buvo vienas ankstyviausių, įrengtas pačiame kultūrinio sluoksnio pagrinde. Jam priklausė židinys Nr. 14, kurio išliko tik pusė, ir šalia pietvakarių bei vakarų pusėje esantys nedideli — apie 1 m skersmens — smulkių akmenų grindinėliai. Židinys rato pavidalo, sudėtas iš pailgų maždaug 40 cm ilgio akmenų. Rato viduryje — 3—5 cm storio smėlio sluoksnelis. Iš to ir kelių apie 20 cm skersmens apvalių stulpaviečių apytiksliai sprendžiama, kad pastatas buvo 3,8×6 m dydžio ir stovėjo galu į pietus.

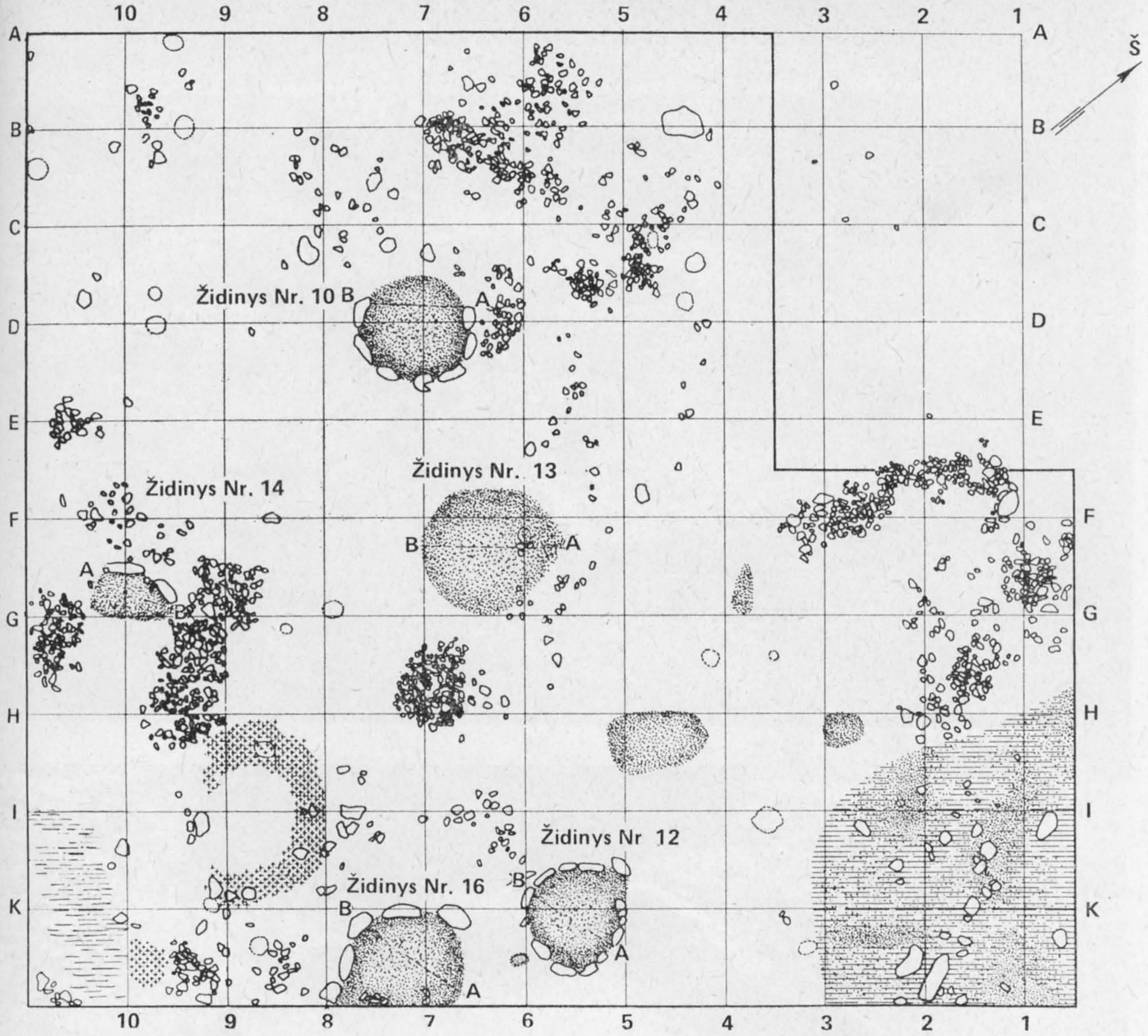

5-as pastatas (V, IX plotuose) stovėjo maždaug toje pačioje vietoje kaip ir 4-as, tačiau turėjo būti kiek vėlesnis. Abu juos skyrė nestoras kultūrinis sluoksnis. Pastarajam priklausė židinys Nr. 8 (pav. 6 : 2; 7) ir nedidelis — apie 30 cm skersmens — smulkių akmenų grindinėlis. Labai gerai išlikusį židinį sudarė kiek pailgas 1,1—1,2 m skersmens ratas, sudėtas iš plokščių 20—35 cm ilgio akmenų plokščiąja puse į vidų. Iš degėsių matyti, kad židinio anga buvo pietryčių bei rytų pusėje, ten, kur gulėjo žemesni rato akmenys. Pastato ribos neaiškios. Aplink židinį aptikta brūkšniuotosios keramikos, kaulo bei akmens dirbinių. Tarp jų buvo įmovinis ietigalis, grandukų, ylų, akmeninių pentinių bei įtveriamųjų kirvių fragmentų.

6-as pastatas (V, X plotuose) stovėjo į šiaurės rytus nuo 5-o pastato, apie 1,5 m nuo jo. Jam priklausė židinys Nr. 12 (pav. 6 : 4) ir nedidelių pavienių akmenų grupės vakarų ir pietvakarių pusėje netoli židinio. Židinį sudarė pailgų 15—30 cm skersmens akmenų 1,1×1 m dydžio ratas, kurio šiaurės rytuose buvo palikta 30 cm pločio anga. Tarp akmenų aptikta 5—10 cm pločio niekuo neužpildytų tarpų. Iš trijų stulpų žymių kampuose sprendžiama, kad pastatas buvo 4,8×6 m dydžio. Jame, be gyvulių kaulų, brūkšniuotosios keramikos, rasta akmens bei kaulų dirbinių — akmeninio pentinio kirvio fragmentas, įtveriamasis kirvis, kirvių išgrąžų, kaulinė yla, grandukas, smeigtukas plokščia galvute ir kt.

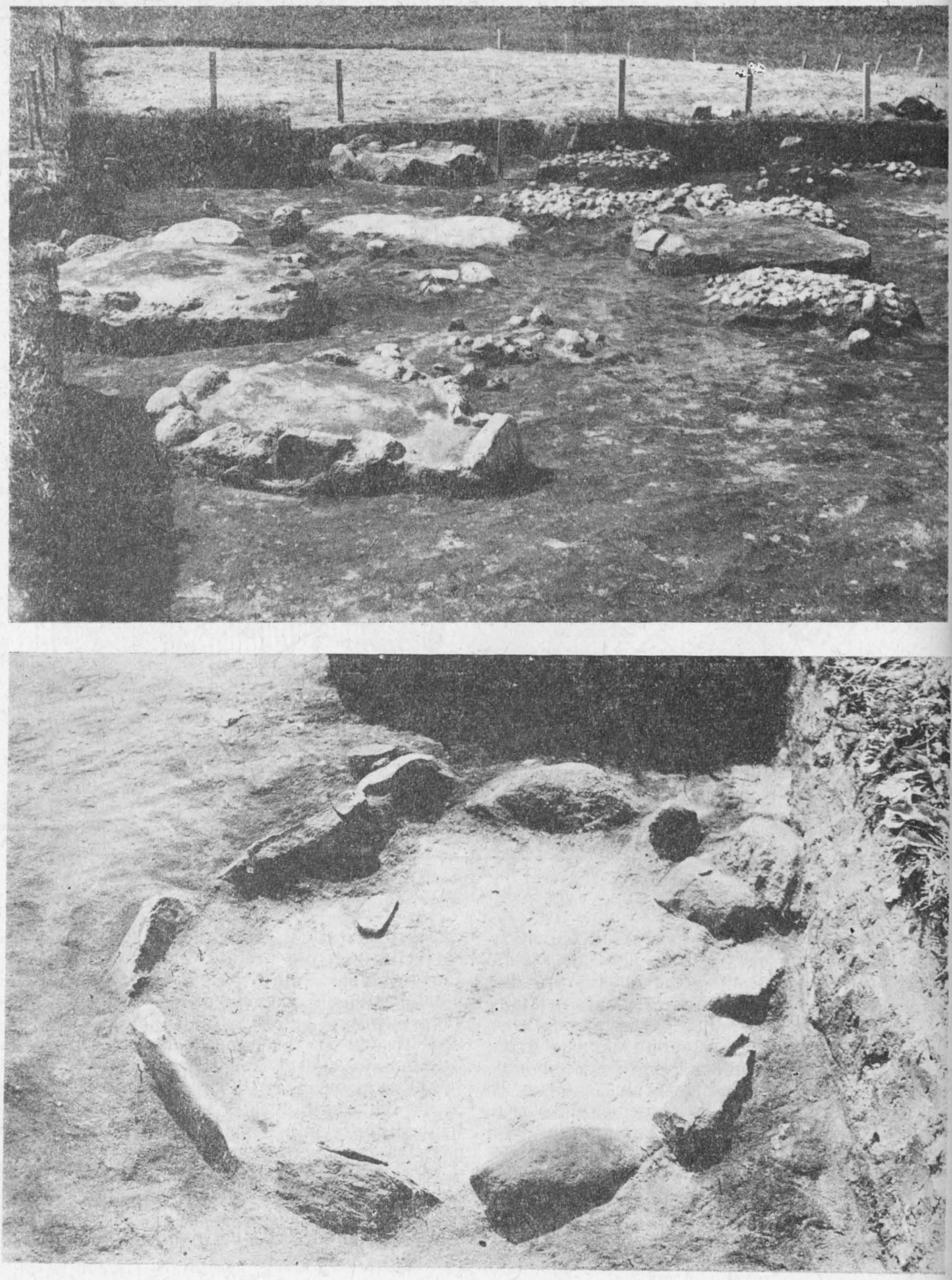

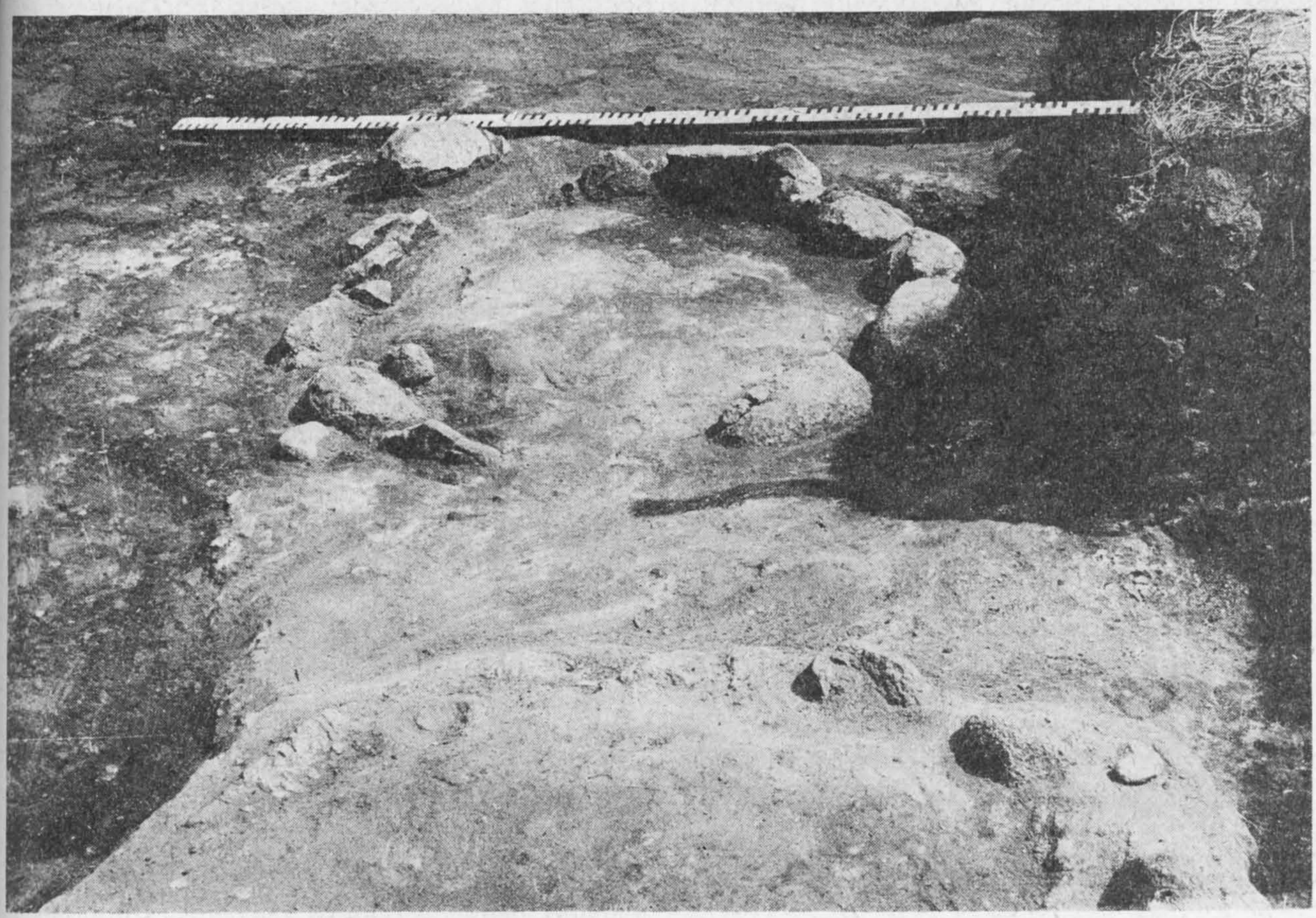

Pav. 6. *1* — V pl. planas, *2* — židinių vaizdas, *3* — židinys Nr. 8, *4* — židiniai Nr. 6 ir 12

Šiaurinė aikštelės dalis liko neužstatyta. Ten galėjo būti dirbami įvairūs darbai, laikomi gyvuliai.

Visame apatiniame kultūrinio sluoksnio horizonte aptikta įvairių kaulo bei akmens dirbinių, brūkšniuotosios keramikos.

Kaulo dirbinius sudarė ylos, grandukai, ietigaliai, durklai, iš papuošalų — smeigtukai. Iš smeigtukų pažymėtini lenktas supaprastėjusia ąseline galvute, smeigtukas rantyta su išryškinta buožele galvutėje, lenktas smeigtukas su gaubta šaukštelio pavidalo galvute, plokščia paplatinta galvute su apvalia skylute arba be jos, taip pat natūralios kaulo formos galvute.

Analogiškų įtvirtinimų aptikta ir kituose ankstyvuose piliakalniuose: pvz., Osyno (Sebežo srityje), kuris laikomas vienu ankstyviausių baltų piliakalniu ir datuojamas I tūkstantmečio pr. m. e. pirmuoju ketvirčiu (**6**, p. 203—216, pav. 1, 2). Panašių buvo Sokiškių (žr. p. 92), Narkūnų (žr. p. 18), taip pat Mukukalnio piliakalnyje (**5**, p. 19—20, pav. 9, 10). Remiantis radiniais, ypač smeigtukais, šis horizontas su pirmaisiais pastatais datuotinas paskutiniaisiais II tūkstantmečio pr. m. e. amžiais—II—I tūkstantmečio pr. m. e. riba.

Ankstyvojo laikotarpio pastatai ir aptvaras sudegė ir vėliau nebuvo atstatyti. Nauji pastatai užėmė daug didesnę aikštelės dalį.

VIDURINIS HORIZONTAS

Po neilgos pertraukos piliakalnio aikštelė, tik didesnis jos plotas, vėl užstatyta. Tai rodo ne tik išaugusį gyventojų skaičių, bet ir tai, kad šis etapas truko daug ilgiau.

Pradžioje stovėjo tik vienas **7-as pastatas.** Vėliau pastatyta nauja jų grupė lyg šachmatų tvarka — 8-as, 9-as ir 10-as, 11-as. Toliau į rytus buvo 12-as ir 13-as pastatai. Be to, užstatyta šiaurinė aikštelės dalis, esanti už aptvarų; čia iškilo 14-as, 15-as, 16-as ir 17-as pastatai, stovėję šonu į aikštelės vidų. Vakarų pusėje paplatinti — užpilti moliu — aikštelės pakraščiai.

7-as pastatas (V, XI plotuose) skyrėsi židiniu Nr. 11 ir akmenų grindinėliais. Iš suardyto židinio pagrindo išliko apskritas 1 m skersmens

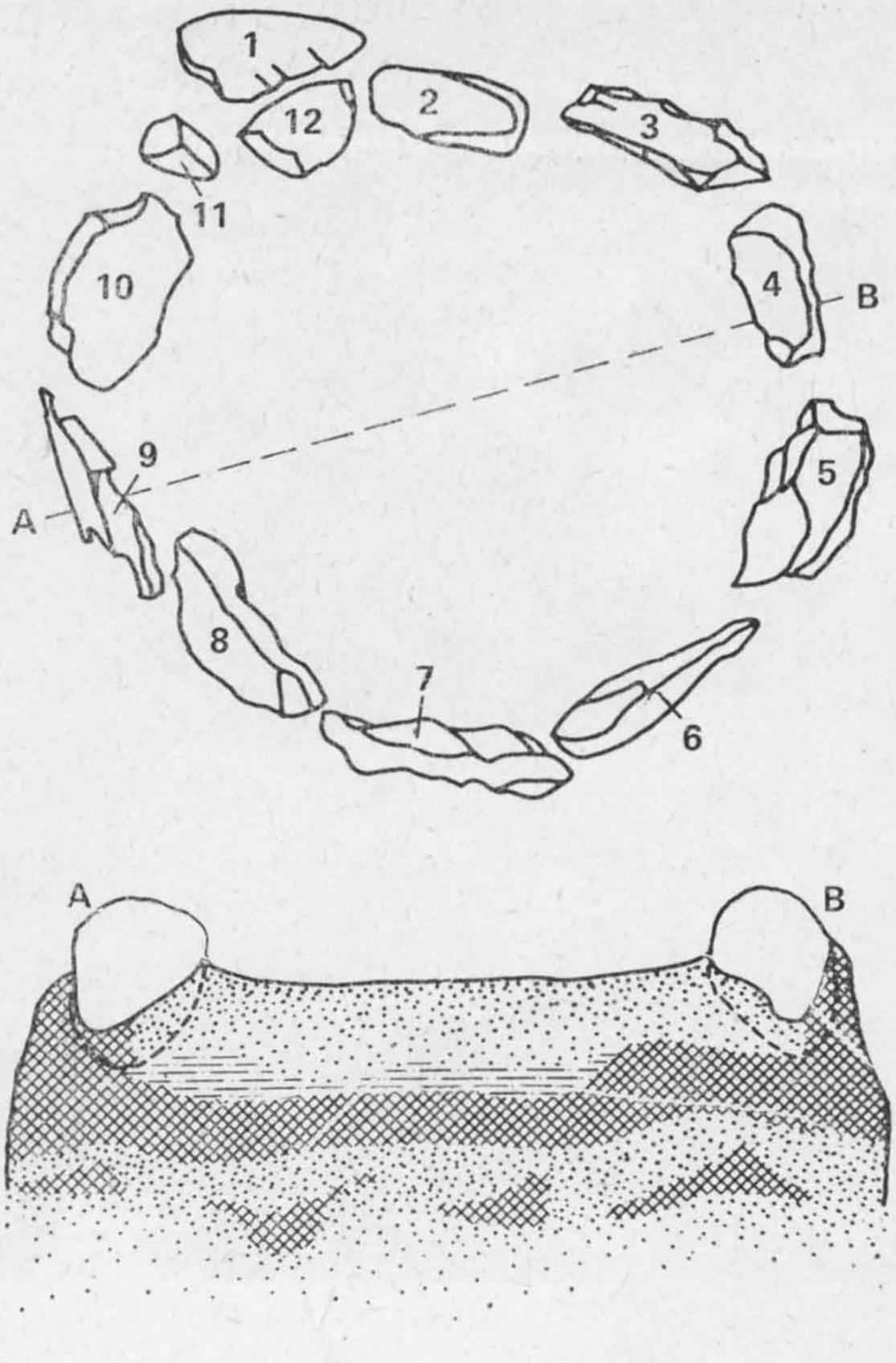

Pav. 7. Židinys Nr. 8: *1—12* — akmenys, *A—B* — skersinio pjūvio linija

ir 6—10 cm storio molio padas. Aplink buvo daug degėsių. Vienas 2 m ilgio ir 0,9 m pločio trijų keturių sluoksnių smulkių akmenų grindinėlis buvo pastato vakarų kampe, kitas kelių sluoksnių apskritas grindinėlis — šiaurės rytų kampe. Pietryčių dalyje aptikta nedidelė netaisyklinga akmenų grupė. Ryškių stulpaviečių, kurios leistų atkurti tikslesnes pastato ribas, neišliko. Iš židinio, grindinėlių, degėsių išsidėstymo galima spręsti, kad pastatas buvo apytikriai 3,5×4,5 m dydžio ir stovėjo galu į pietryčius. Tik šiam sudegus, vienu metu pastatyta 8-as, 9-as, 10-as ir 11-as pastatai. Tai rodo jų išsidėstymas: du priekyje per 8 m vienas nuo kito ir du už jų, tarpuose tokiu pat atstumu. Visi pastatai panašaus dydžio ir stovėjo vienoje eilėje galu į aikštelės vidų — į pietryčius.

8-o pastato (II, VII plotuose) išlikęs židinys Nr. 15, įleistas į ankstesnį kultūrinį sluoksnį, ir akmenų grindinėliai. Židinys 0,95 m skersmens, apskritas, su 12—20 cm dydžio akmenų ratu, kurio išliko tik pusė. Smulkių akmenų grindiniai ypač tankūs vakarų kampe. Iš jų galima nustatyti, kad pastatas buvo 4×5 m dydžio. Jo vietoje, be brūkšniuotosios keramikos, akmens ir kaulo dirbinių, aptikta trinamosios girnos (pav. 13). Šiaurės vakarų pusėje, už pastatų ribų, vienu metu stovėjo neaiškus statinys, greičiausiai skirtas degti ar džiovinti nulipdytiems puodams arba kitiems molio dirbiniams. Čia nedideliame, apie 2,5 m pločio ir 10 cm gylio, įdubusiame apskritime gulėjo 5—8 didelių puodų brūkšniuotu paviršiumi šukės ir 23 kiaušinio pavidalo dirbiniai-svareliai.

9-o pastato (V plote) žymes sudarė apskritas apie 1,3 m skersmens židinys Nr. 13 ir 5—7 cm storio molio padas; akmenų ratas nuardytas. Šalia židinio buvo didoka krūvelė perdegusių molio gabalų.

10-as pastatas (V, VII, VI, X plotuose) skyrėsi molio su smėliu dėme, degėsių linija ir židiniu Nr. 7 ant ankstesnio kultūrinio sluoksnio. Židinį sudarė iš 30—50 cm skersmens pailgų akmenų sukrautas 1,1 m dydžio ratas, kurio viduje buvo 17 cm storio smėlio sluoksnis. 4×6 m dydžio pastatas stovėjo galu į pietryčius. Jo vietoje rasta brūkšniuotosios keramikos, akmens ir kaulo dirbinių.

Į pietvakarius nuo 10-o pastato vienoje eilėje stovėjo **11-as** (IX, XI plotuose). Jį apibūdinančių duomenų nedaug: suardytas židinys Nr. 18, kurį sudarė maždaug 1 m skersmens apskritas smėlio dėmė, ir kelios apskritos stulpavietės, rodančios pastatą buvus stulpinės konstrukcijos.

12-as pastatas (III plote) stovėjo per 7 m rytus nuo 8-o. Jį skyrė daugelis smulkių akmenų grindinių ir keli nevienalaikiai židiniai. Gali būti, kad šioje vietoje stovėjo du skirtingų laikotarpių pastatai. Akmenys sudarė netaisyklingas grupes, tik keliose vietose — tarsi apskritus maždaug 95 cm skersmens grindinėlius. Žemiau po akmenų grindiniais esantis židinys Nr. 4 galėjo būti ankstesnio pastato. Jis sudėtas iš vienodų apie 20 cm ilgio akmenų, sudarančių 1 m skersmens ratą. Rato šiaurėje buvo maždaug 40 cm pločio anga, viduryje — smėlio sluoksnis. Už židinio šiaurės rytuose ir šiaurėje esančios nedidelės akmenų grupelės priklausė neaiškiems statiniams.

Perstačius pastatą, įrengtas naujas židinys Nr. 3, kurį sudarė apie 1 m skersmens ratas iš 16 didelių plokščių, rūpestingai parinktų akmenų. Jų šonai apskaldyti, ir akmenys sudėti plokščiąja puse į vidų. Židinio šiaurėje buvo 30 cm pločio anga, o viduje — taip pat smėlis. Šiam pastatui priklausė didžioji dalis grindinių, kurie dengė ir ankstesnį židinį Nr. 4. Kai kurie grindiniai maždaug 2 m ilgio ir 1 m pločio, tankūs, sudėti iš kelių sluoksnių akmenų, kiti — įvairaus dydžio, netaisyklingi. Iš grindi-

nių išsidėstymo galima spręsti, kad pastatas buvo 4,5×6 m dydžio ir stovėjo galu į pietus. Aplink jį rasta akmens bei kaulo dirbinių, brūkšniuotosios keramikos.

Šalia stovėjo **13-as pastatas** (IIIa plote), kuriam priklausė židinys Nr. 21 ir netaisyklingi akmenų grindiniai greta jo. Grindinių, išsidėsčiusių 3 grupėmis, aptikta didelėje pastato dalyje. Židinys 1—0,8 m skersmens, apdėtas 20—40 cm skersmens akmenimis, įleistais į ankstesnį kultūrinį sluoksnį. Visame plote, kur aptikta akmenų grindinių, žemiau buvo 10—15 cm gylio įdubimas, galbūt žymėjęs pastato ribas.

Pačiame šiaurės rytų aikštelės pakraštyje, netoli šlaito stovėjo **14-as pastatas** (IIId plote) su nedideliu įdubimu ir apskritu židiniu Nr. 25. 1—0,9 m skersmens židinys, apjuostas palyginti nedideliais — 10—19 cm skersmens — akmenimis, įrengtas beveik ant kultūrinio sluoksnio pagrindo. Čia turėjo stovėti stulpinės konstrukcijos 4×3 m dydžio netaisyklingos formos pastatas, kurio apvalūs 20—25 cm dydžio stulpai įkalti nevienodais 0,8—1,2 ir 1—1,5 m tarpais. Gausybė degėsių jo vietoje rodė sudegus pastatą. Pastate ir aplink jį aptikta akmens bei kaulo dirbinių, brūkšniuotosios keramikos, akmeninio kirvio pentis, įtveriamasis kirvis, išgrąžų, kaulinių ylų, grandukų, peiliukas, smeigtukas plokščia galvute, strėlių antgalių ir kt.

To paties laikotarpio buvo lygiagrečiai su juo stovėjęs **15-as pastatas** (III, IIIb, IIId plotuose), kurį žymėjo smulkių akmenų grindiniai. Didesni akmenys ploto pietuose liudytų, jog čia buvo suardytas židinys.

16-o pastato (III, IIIb plotuose) liekanas sudarė smulkių akmenų grindinėliai dideliame plote; iš jų galima atkurti pastato dydį ir kryptį. Židinys suardytas, tik atskira akmenų grupė rodytų, kad tai židinio Nr. 20 liekanos. Apytiksliais duomenimis, pastatas buvo 3,7×5,5 m dydžio ir stovėjo galu į pietus.

17-as pastatas (III, IIIb, IIIe, IVa plotuose), stovėjęs aikštelės šiaurės pakraštyje, išskirtas pagal židinį Nr. 24, kurį sudarė 1,1×1,3 m dydžio akmenų ratas. Nuardyti akmenys gulėjo šalia židinio. Pastato formos ir dydžio negalima nustatyti. Šalia šio pastato lygiai taip pat pastatytas buvo vienalaikis **18-as pastatas** (IVa plote), išskirtas pagal suardytą židinį. Iš likusios apskritos smėlio dėmės matyti, kad židinys buvo 1,2 m skersmens. Jo akmenys nuardyti.

19-as pastatas (II, IV, IVa, XVIII plotuose) aikštelės šiaurės pakraštyje aptiktas pagal suardytą židinį (be numerio), kurį sudarė 1 m skersmens apskrita smėlio dėmė ir šalia esantys dideli akmenys, taip pat apvalių 20—25 cm skersmens stulpaviečių eilės. Stulpinės konstrukcijos stačiakampis pastatas stovėjo šonu į pietus.

Viduriniam statybos horizontui būdingi radiniai nedaug skiriasi nuo apatiniojo. Didžiausią jų dalį sudaro taip pat akmens, kaulo ir molio dirbiniai. Aptikta pentinių ir įtveriamųjų kirvių, grandukų, trinamosios girnos, apvalių nugludintų akmenų ir kt., kaulo dirbinių: ylų, grandukų, rėžtukų, kaltų, ietigalių, durklų, strėlių antgalių, smeigtukų, amuletų ir kt. Keramika beveik vien brūkšniuotoji tiesiomis ir S profilio sienelėmis, maži puodeliai lygiu paviršiumi.

Visi vidurinio laikotarpio pastatai sudegė.

VIRŠUTINIS HORIZONTAS

Šio laikotarpio pastatai stovėjo lanku aplink aikštelės vidurį. Pačioje vakarinėje dalyje (IX, XI plotuose) buvo **20-as pastatas,** kurio žymių liko nedaug: židinio Nr. 17 liekanos — apskrita molio dėmė ir molio su smėliu plotelis. Į pietus nuo jo ėjo padriki akmenų grindiniai, liudiję, kad čia dar turėjo būti pastatų eilė.

21-as pastatas (V, X plotuose) skyrėsi židiniu Nr. 5 — apskrita maždaug 1 m skersmens perdegusio molio dėme ir smulkių akmenų plotelių šalia jos (atsidengė po užpilto molio sluoksniu). Šis pastatas stovėjo neilgai, vietoj jo iškilo naujas 20-as pastatas.

22-o pastato (V, X plotuose) vietoje, matyt, būta 2 skirtingo laikotarpio pastatų. Ankstesnis židinys Nr. 16, sukrautas iš 20—40 cm dydžio akmenų, sudarė apie 1 m skersmens ratą su 5—8 cm storio smėlio sluoksniu. Virš šio sluoksnio įrengtas naujas vėlesnis židinys Nr. 6 (pav. 6 : 4), kurį sudarė (1,2—1,3 m skersmens) panašaus dydžio akmenų ratas su 80 cm pločio anga. Akmenys dėti vienas prie kito, kartais su nedideliais — kelių centimetrų — tarpais. Prieš židinio angą gausu degėsių. Pastato plotą dengė molio sluoksnis.

23-as pastatas (II, V, VII plotuose) buvo vienas vėliausių išlikusių pastatų, atsidengęs 40 cm gylyje. Jis skyrėsi akmenų grindiniais ir židiniu Nr. 1. Grindiniai sudėti iš kelių sluoksnių smulkių akmenų, jų pakraščiai sudarė tiesias linijas, iš kurių galima nustatyti pastato formą ir dydį. Židinys sukrautas iš 25—30 cm dydžio akmenų plokščiaja puse į vidų taisyklingu 1—1,1 m skersmens ratu, kurio pietvakariuose buvo anga, o viduje — smėlio sluoksnis. Pastatas stačiakampis, 5,5×6 m dydžio, stovėjo galu į pietus. Aptikta akmens bei kaulo dirbinių.

24-o pastato (VI, VIII plotuose) žymės yra netaisyklingi akmenų grindiniai ir suardytas židinys Nr. 9. Keli sluoksniai grindinių sudarė tiesias linijas. Židinio likęs tik pagrindas — apskrita 1,1×1,2 m dydžio molio dėmė ir akme-

nys netoliese. Pastatas buvo 3,5×5 m dydžio, stačiakampis ir stovėjo galu į aikštelę.

25-o pastato (III, IV, VII plotuose) liekanos yra netaisyklingi smulkių akmenų grindiniai, išsidėstę 3 grupėmis, ir židinys Nr. 2 — 1,2 m skersmens ratas iš didelių, bet nevienodų akmenų. Dalis jo nuardytų akmenų gulėjo kiek toliau. Stačiakampis 4,5×8 m dydžio pastatas stovėjo galu į pietus.

Viršutiniame horizonte šalia brūkšniuotosios keramikos ir toliau buvo vartojami akmens bei kaulo dirbiniai, kurie mažai skyrėsi nuo apatinių horizontų dirbinių. Iš vėlesnių minėtinos rankenos, į kurias būdavo įstatomi smaigaliai. Be būdingų brūkšniuotų puodų tiesiomis ir S profilio sienelėmis, atsirado briauninių puodų, kurių briauna kartais būdavo puošta vertikaliu gnaibymo ir duobučių ornamentu. Nors ir negausiai, vartota puodelių lygiu paviršiumi. Molinių tiglių liekanos rodo, jog šiame piliakalnyje buvo apdirbamas žalvaris. Po kurio laiko dalis pastatų pietvakarių, šiaurės vakarų, šiaurės ir šiaurės rytų pakraščiuose buvo užpilta moliu.

Tai pirmas Lietuvos piliakalnis, kuriame aptikta tiek daug pastatų liekanų ir toks ryškus aikštelės išplanavimas. Analogiškų Nevieriškės piliakalnio židiniams iš akmenų krautų ratų pastebėta Petrešiūnų piliakalnyje (Rokiškio raj.) (**7**, pav. 2—4). Tokių pat židinių per naujausius tyrinėjimus aptikta Narkūnų (Utenos raj.) (žr. p. 15) ir Sokiškių (Ignalinos raj.) (žr. p. 98) piliakalnių vėlyvojo žalvario amžiaus sluoksniuose. Atvirų židinių, kuriuos sudaro akmenų ratai, būdingų brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietėms, dažnai aptinkama ir Baltarusijos paminkluose (**8**, pav. 5, 6 ir kt.).

Nedideli vienos patalpos būstai su atviru židiniu Nevieriškės piliakalnyje stovėjo vienas šalia kito galu į centrą, kur, matyt, buvo įėjimas. Jie koncentravosi vienoje aikštelės pusėje eilėmis ir juosė ją. Nedideli pastatai pusračiu stovėjo aplink aikštelę ir Žaliosios (Vilniaus raj.) žalvario amžiaus gyvenvietėje (**9**, p. 59—60), kuri, sprendžiant iš keramikos brūkšniuotu paviršiumi, genetiškai siejasi su piliakalnių brūkšniuotosios keramikos kultūra.

Panašiai išplanuota aikštelė, išdėstyti bei įrengti pastatai buvo Vakarų Prūsijos ankstyvojo geležies amžiaus Šterkenau gyvenvietėje (**10**, p. 3—52). Čia maždaug tokio pat dydžio stačiakampiai arba netaisyklingi stulpinės konstrukcijos vienos patalpos pastatai su akmenų grindiniais ir atvirais židiniais stovėjo lenktomis eilėmis aikštelės pakraščiais ir arčiau vidurio. Pastatai ėjo aplink neužstatytą aikštelės vidurį. Be to, pakraščiuose jie apjuosti žemių ir akmenų įtvirtinimais bei mediniais aptvarais.

VĖLIAUSI GYVENIMO PILIAKALNYJE PĖDSAKAI

Labai bendrų žinių apie laikotarpį duoda metaliniai radiniai iš suarto kultūrinio sluoksnio. Pastatų pėdsakų neišliko. Vėliausiam laikotarpiui galėjo priklausyti **molinis pylimėlis,** kurio liekanų aptikta viršutiniame statybos horizonte. Ties viduriu pylimėlis 9 m, galuose — 5 m pločio ir nuolaidžiausioje dalyje juosė aikštelę. Viršuje galėjo stovėti **medinis** vėliau ariant sunaikintas **aptvaras.** Pylimėlio apačioje rastos 2 žalvarinės vaikiškos apyrankės, datuotinos pirmaisiais m. e. amžiais. Šiam laikotarpiui skiriamas vėliausias gyvenimo piliakalnyje etapas.

RADINIAI

Nevieriškės piliakalnyje aptikti 622 įvairūs dirbiniai ir per keturis tūkstančius keramikos šukių. Didžiausią dalį sudarė akmens (apie 250) ir kaulo (apie 300) dirbiniai, mažiau raginių (3), molinių (apie 60) ir metalinių (24 geležiniai ir 11 žalvarinių) radinių. Beveik visi jie aptikti pagrindiniame kultūriniame sluoksnyje, tik metaliniai ir dalis akmeninių rasta suartame sluoksnyje.

AKMENS DIRBINIAI

Įtveriamieji kirviai, kurių rasta 92, labai nevienodo dydžio ir skirtingai apdoroti. Jie dažnai apdailinti ir nugludinti, o kartais panašūs į apskaldytus ruošinius; keturkampio skersinio pjūvio. Pagal išilginį pjūvį galima skirti keletą kirvelių grupių: gaubtais šonais, tiesiais šonais ir plokščius.

6—10 cm ilgio gaubtais šonais kirveliai yra pastorinta vidurine, kartais apatine dalimi, suploninta pentimi ir paplatintais išriestais ašmenimis (pav. 8 : 1—9).

6—8 cm ilgio kirveliai tiesiais šonais yra pastorinta apačia, keturkampe pentimi, trumpais tiesiais arba truputį gaubtais ašmenimis. Kartais jų nugarėlės beveik lygiagrečios. Tai didžiausia šio piliakalnio įtveriamųjų kirvelių grupė (pav. 9 : 1—8). Jų rasta apie 30.

7—9 cm ilgio plokšti įtveriamieji kirveliai yra tiesiais arba vos gaubtais šonais, mažai išriestais ašmenimis (pav. 9 : 9—10); jie rasti 5. Nemaža įtveriamųjų kirvelių buvo pagaminta iš pentinių kirvių, nulūžusių per skylę kotui. Kadangi didelė kirvelių dalis blogai išlikusi, jų tipo neįmanoma nustatyti. Nevieriškėje įtveriamųjų kirvelių daugiausia buvo apatiniame kultūrinio sluoksnio horizonte, pvz., prie židinių Nr. 2, 3, 5, 6, pasitaikė ir viduriniame, pvz., prie židinio Nr. 14, pateko jų ir į ariamąjį sluoksnį. Panašių įtveriamųjų kirvelių rasta vi-

Pav. 8. Akmeniniai įtveriamieji kirviai ir kalteliai

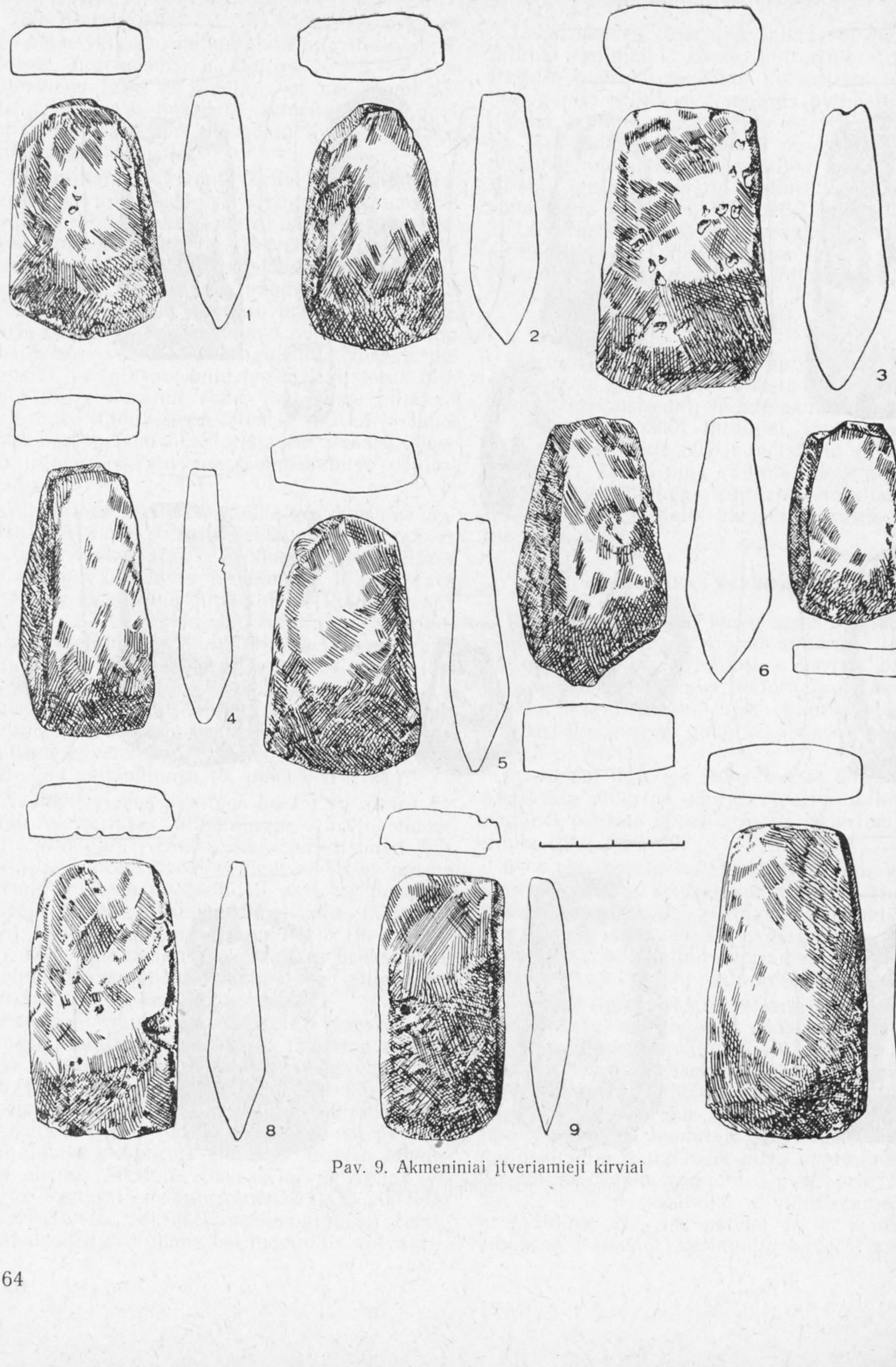

Pav. 9. Akmeniniai įtveriamieji kirviai

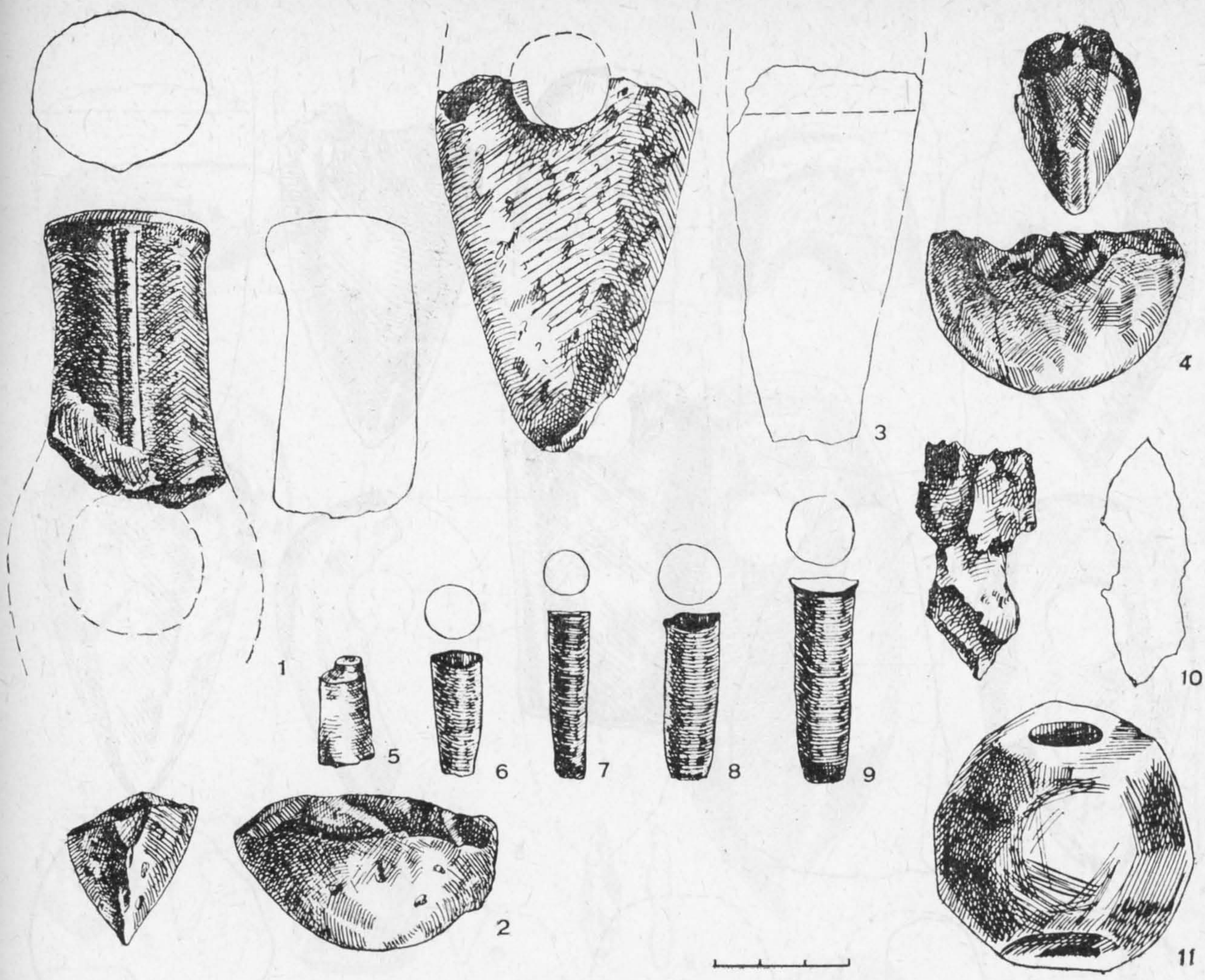

Pav. 10. Akmens dirbiniai: *1, 2* — laiviniai kovos kirviai, *3, 4* — dviašmeniai kirviai, *5—9* — kirvių išgrąžos, *10* — rėžtukas, *11* — buožė

suose ankstyvuosiuose rytų Lietuvos piliakalniuose: Kalnočių, Mielėnų, Šišponiškių, Vosgėlių, Pakačinių, Narkūnų. Tai beveik nepakitusios vėlyvajam neolitui būdingos kirvelių formos. Nemaža tokių kirvelių aptikta, pvz., Nidos gyvenvietėje.

Rasta apie 40 **kirvių su skyle kotui fragmentų.** Tarp jų yra keli anksčiau aptarti laiviniai kovos kirviai, kiti — paprasti darbo kirveliai. Nemaža kirvių apvalia pentimi. Jie palyginti įvairios formos, kuri priklauso nuo penties ilgio ir storio, ašmenų pločio ir pavidalo. Skiriasi kirveliai plačia apvalia pentimi, trumpi (8—9 cm) (pav. 11 : 1, 4, 6), platokais (apie 5 cm) ašmenimis arba ilgi, ištęstais (pav. 11 : 2, 3, 5, 8—10) ir nesmarkiai paplatintais ašmenimis.

Nedidelė kirvelių dalis priklausė baltiškam tipui keturkampe pentimi. Tai įvairaus dydžio (8—15 cm ilgio) kirviai, kai kurie masyvūs, keturkampe plokščia pentimi, išlenktais arba lygiagrečiais šonais, platėjančiais ašmenimis (pav. 12 : 1—6). Kadangi daugumos kirvelių liko tik fragmentai, dažnai negalima atkurti tikslios jų formos. Vieno šių kirvių (pav. 12 : 4) pentis nukirstais šonais. Keletas fragmentų priklausė dviašmenių kirvių tipui. Vienas buvo apie 16 cm ilgio, lūžęs per skylę kotui, maždaug 2 cm pločio ašmenimis (pav. 10 : 3). Iš kito kirvio liko tik 5,8 cm pločio smarkiai išriesti buki ašmenys (pav. 10 : 4). Tai skirtingų formų dviašmenių kirvių dalys.

Kirveliai su skyle kotui plačiai paplito nuo vėlyvojo neolito ir beveik nepakitę išliko visą žalvario, o dažnai ir ankstyvąjį geležies amžių. Kirvelių apvalia pentimi Lietuvoje žinoma nuo III tūkstantmečio pr. m. e. vidurio (**1**, p. 90), tačiau kurį laiką jie buvo gaminami ir I tūkstantmetyje pr. m. erą. Tai patvirtina ir kitų

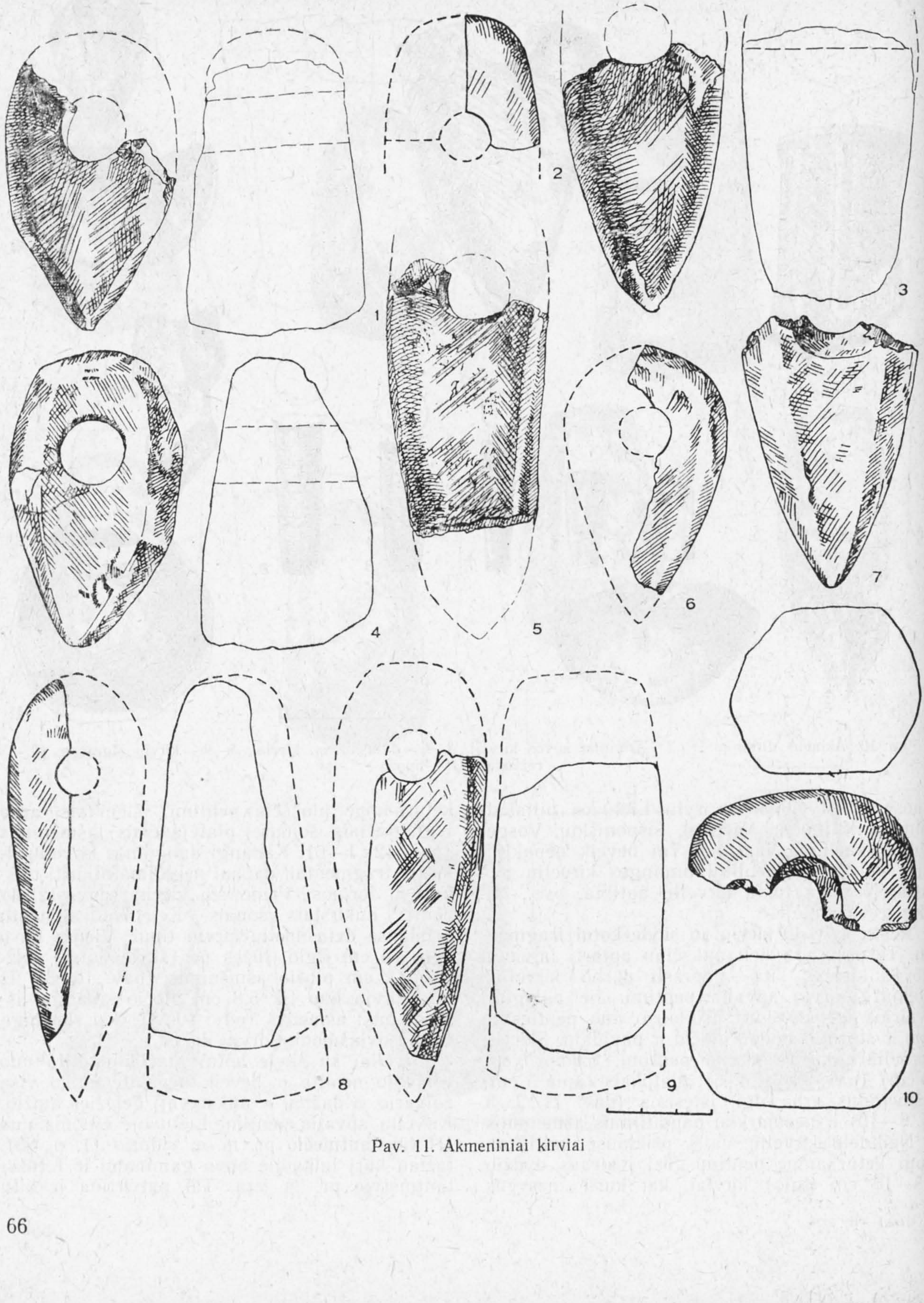

Pav. 11. Akmeniniai kirviai

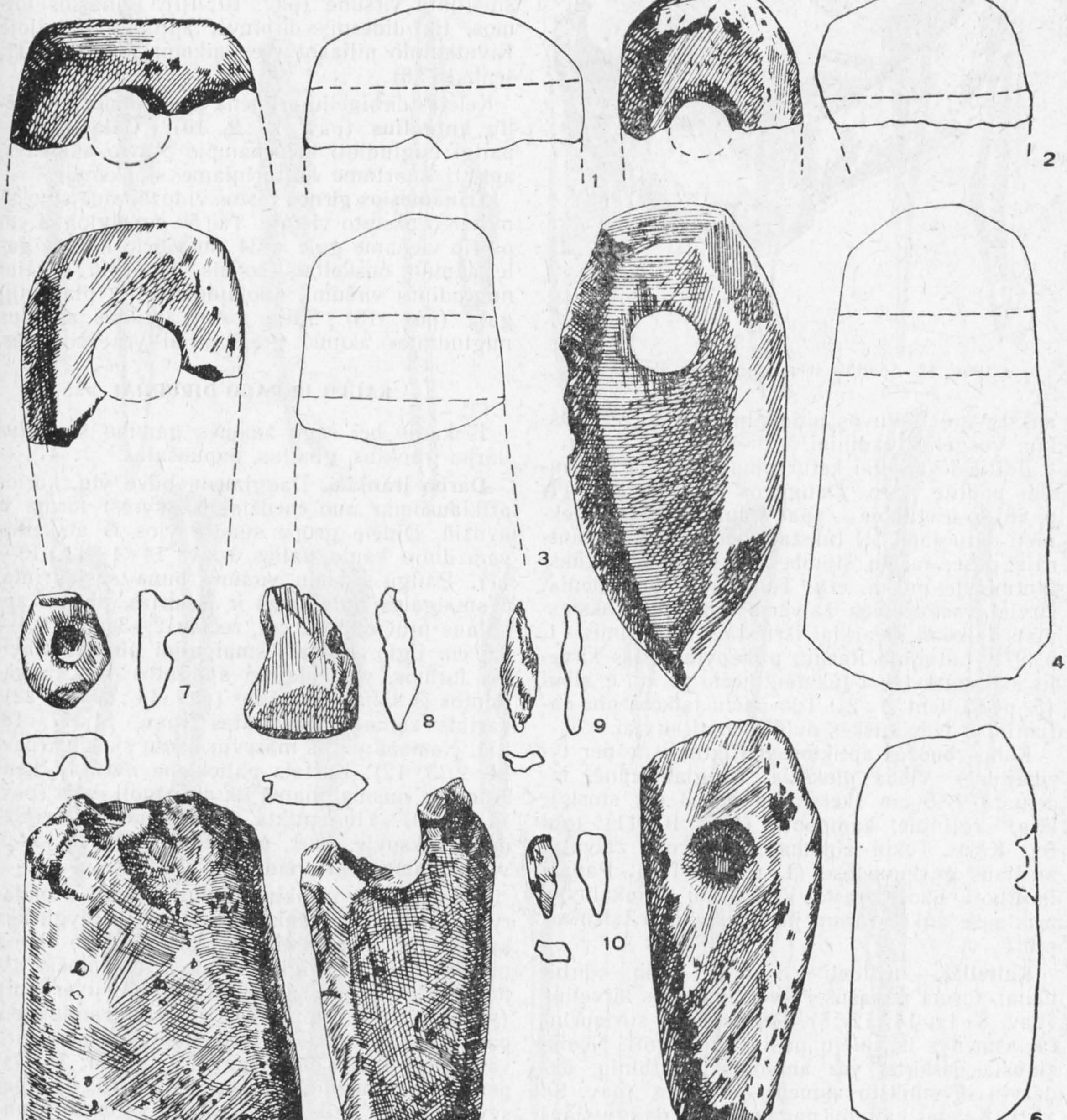

Pav. 12. Akmens dirbiniai: *1—6* — kirviai, *7* — dirbinys su gręžimo žymėmis, *8* — kaltelis, *9, 10* — strėlių antgaliai

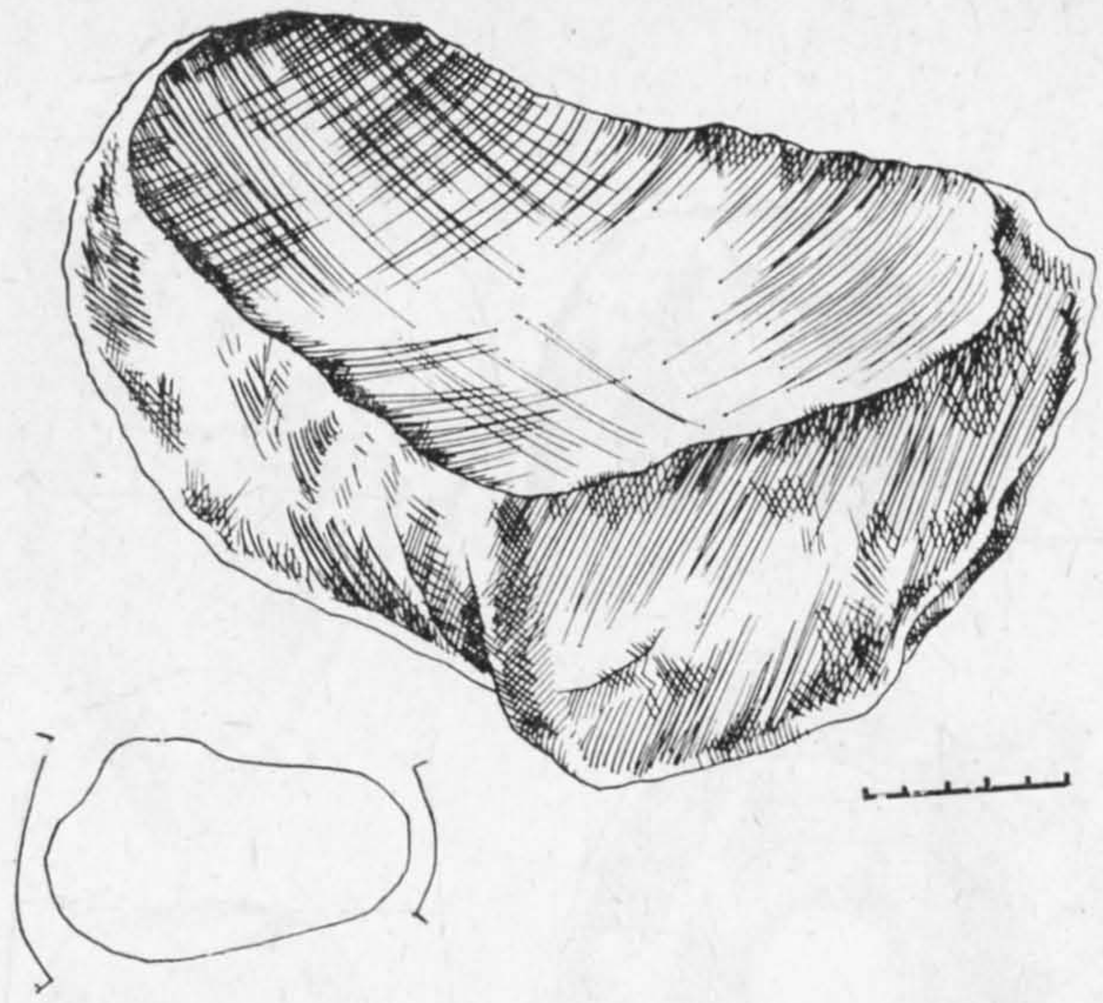

Pav. 13. Apatinis trinamųjų girnų akmuo

ankstyvųjų Lietuvos piliakalnių (pvz., Velikuškių, Vosgėlių) radiniai.

Baltiški kirveliai keturkampe pentimi labiausiai paplitę tarp Dauguvos ir Nemuno (**1**, p. 88), o Lietuvoje — ypač šiaurės rytuose. Lieknieji datuojami III tūkstantmečio pr. m. e. antrąja puse, tačiau stambesnių išliko ir I tūkstantmetyje pr. m. erą. Tuo tarpu dviašmeniai kirviai vartoti vien žalvario amžiuje. Ankstesniais laikomi smarkiai išriestais ašmenimis (**1**, p. 97). Latvijoje Reznių pilkapyje rastas kirvelis skiriamas II—I tūkstantmečio pr. m. e. ribai (**5**, p. 83, lent. 1 : 2). Tuo pačiu laikotarpiu datuotini ir Nevieriškės dviašmeniai kirviai.

Kelios **buožės** aptiktos atsitiktinai ne per tyrinėjimus. Viena plokščia, daugiabriaunė, facetuota (7,5 cm skersmens ir 3,3 cm storio), kita — rutulinė, kampuota (pav. 10 : 11) (abi Šv. KM). Tokių žinoma ankstyvojo žalvario amžiaus gyvenvietėse (**1**, p. 99—100). Panaši facetuota buožė, rasta Velikuškių piliakalnyje, priklausė ankstyvajam jo egzistavimo laikotarpiui.

Kalteliai — nedideli — 3—6 cm ilgio — dirbinėliai, forma panašūs į įtveriamuosius kirvelius (pav. 8 : 11, 14; 12 : 8). Pentis būna susiaurinta, ašmenys iš abiejų pusių nuploninti. Neaiškiausia paskirtis yra analogiškų dirbinių, padarytų iš minkšto akmens — klinties (pav. 8 : : 12). Keletas kaltelių pagaminta iš pailgų siaurų nedidelių akmens nuoskalų, kurių 0,6—0,8 cm pločio galas iš abiejų pusių paaštrintas (pav. 8 : 13).

Grandukai panašūs į kaltelius, susiaurinta įtveriamąja dalimi, iš vienos pusės nuplonintais ašmenimis (pav. 8 : 10). Kartais jie būna pagaminti iš paprastos akmens nuoskalos, tik reikiamai apdoroti ašmenys ir įtveriamoji dalis. Nuo įprastų titnaginių ir kaulinių rėžtukų skyrėsi 5,5 cm ilgio **nusmailintu galu dirbinys,** apskaldytas taip, kad susiaurinant išskirta nusmailinta viršūnė (pav. 10 : 10). Panašios formos, tik didesnis dirbinys, aptiktas Latvijoje Kivutkalnio piliakalnyje, laikomas noragu (**11**, lent. 15 : 8).

Keletas dirbinėlių primena įtveriamuosius **strėlių antgalius** (pav. 12 : 9, 10). **Galąstuvai** — pailgi nugludinti keturkampio pjūvio akmenys, aptikti suartame kultūriniame sluoksnyje.

Trinamosios girnos rastos viduriniame sluoksnyje 8-o pastato vietoje. Tai 50 cm ilgio, 24 cm pločio viename gale ir 34 cm pločio kitame gale akmuo nuskeltais šonais, įdubusiu gražiai nugludintu viršumi, nuolaidėjančiu į platesnįjį galą (pav. 13). Šalia girnų aptiktas apvalus nugludintas akmuo greičiausiai yra trintuvas.

KAULO IR RAGO DIRBINIAI

Iš kaulo bei rago žmonės gamino smulkius darbo įrankius, ginklus, papuošalus.

Darbo įrankiai. Daugiausia buvo **ylų,** kurios priklausomai nuo medžiagos skyrėsi forma ir dydžiu. Didelę grupę sudarė ylos iš atskeltos vamzdinio kaulo dalies (pav. 14 : 4—11, 13—17). Pailgų skelčių viršūnė būna susiaurinta, o smaigalys nulygintas ir išskirtas, dažnai apvalaus pjūvio, 1—2 cm, rečiau 2—3 arba 0,4—0,6 cm ilgio. Kartais smaigaliai plokšti. Savitos formos, ypač dailiai apdirbtos ylos, pagamintos iš sąnarinio kaulo (pav. 14 : 19, 20, 22), kartais sąnarys pašalintas (pav. 14 : 17, 18, 21). Nemaža ylų iš masyvių kaulų skelčių (pav. 14 : 2, 3, 12). Kartais paliekama natūrali kaulo forma, nusmailinama tik dirbamoji dalis (pav. 14 : 1, 10). Ylų aptikta apatiniame kultūriniame sluoksnyje, pvz., prie židinių Nr. 2, 5, 6, viduriniame — prie židinio Nr. 14.

Grandukai — įrankiai kailiui apdirbti — padaryti iš atskelto vamzdinio kaulo nulygintais kraštais ir ašmenimis. Dažniausiai jie būna plokšti, 3—5 cm ilgio ir apie 3 cm pločio ašmenimis, viršuje susiaurinti (matyt, įtvėrimui) (pav. 15 : 1—8; 16 : 3—5). Kartais grandukams panaudojama įstrižai nusklembta neperskelto vamzdinio kaulo dalis (pav. 15 : 10, 11; 16 : 7), perskeltas vamzdinis kaulas (pav. 16 : 6), masyvaus kaulo dalis (pav. 15 : 12). Vienas grandukas buvo perdirbtas iš sulūžusio ietigalio (pav. 15 : 9).

Rėžtukai — taip pat odos apdirbimo įrankiai, padaryti iš įvairių kieto kaulo skelčių. Vienas jų galas būna įstrižai nupjautas, 0,5 cm pločio, išaštrintas (pav. 17 : 13), kartais — nusmailintas (pav. 17 : 4, 7).

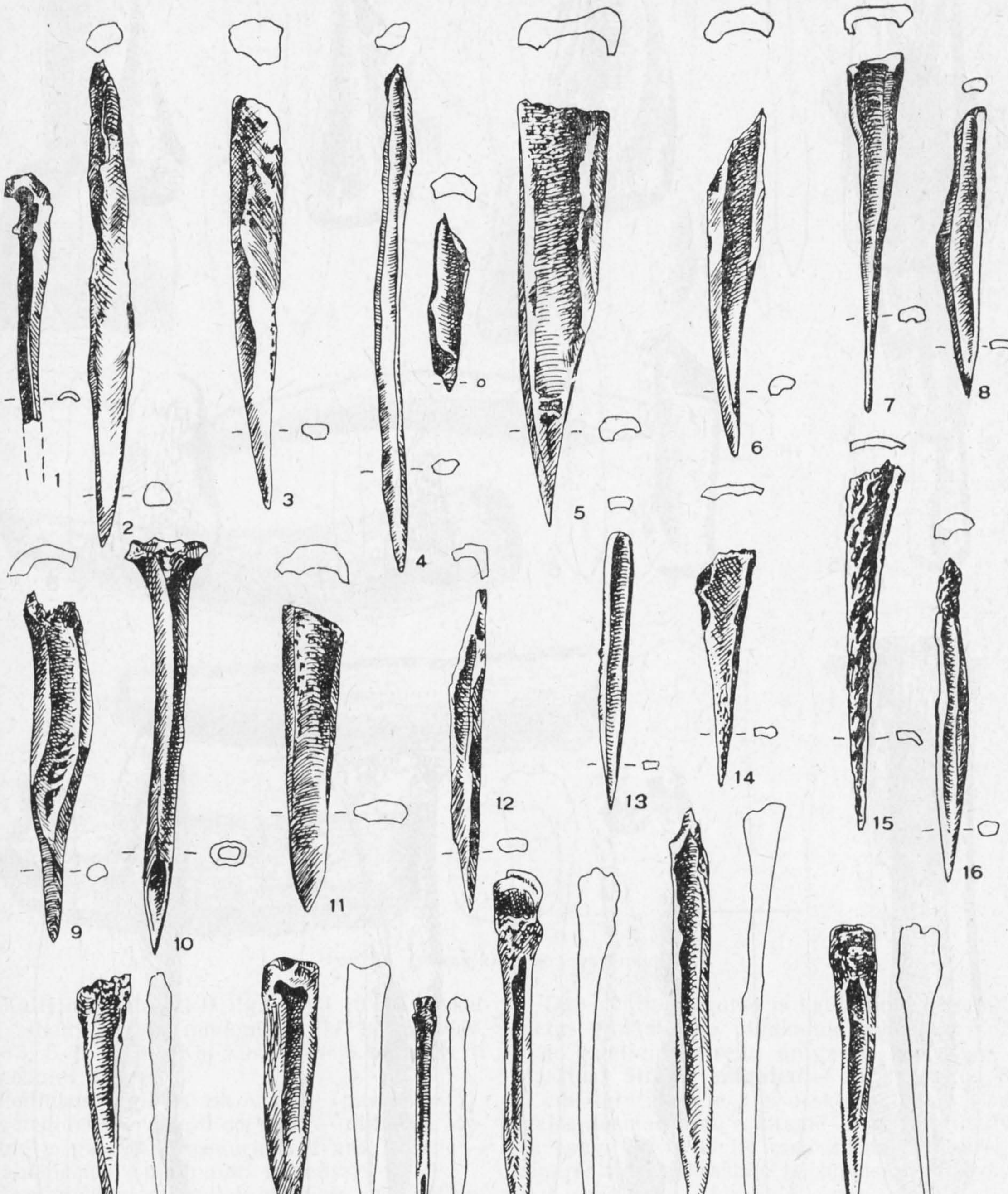

Pav. 14. Kaulinės ylos

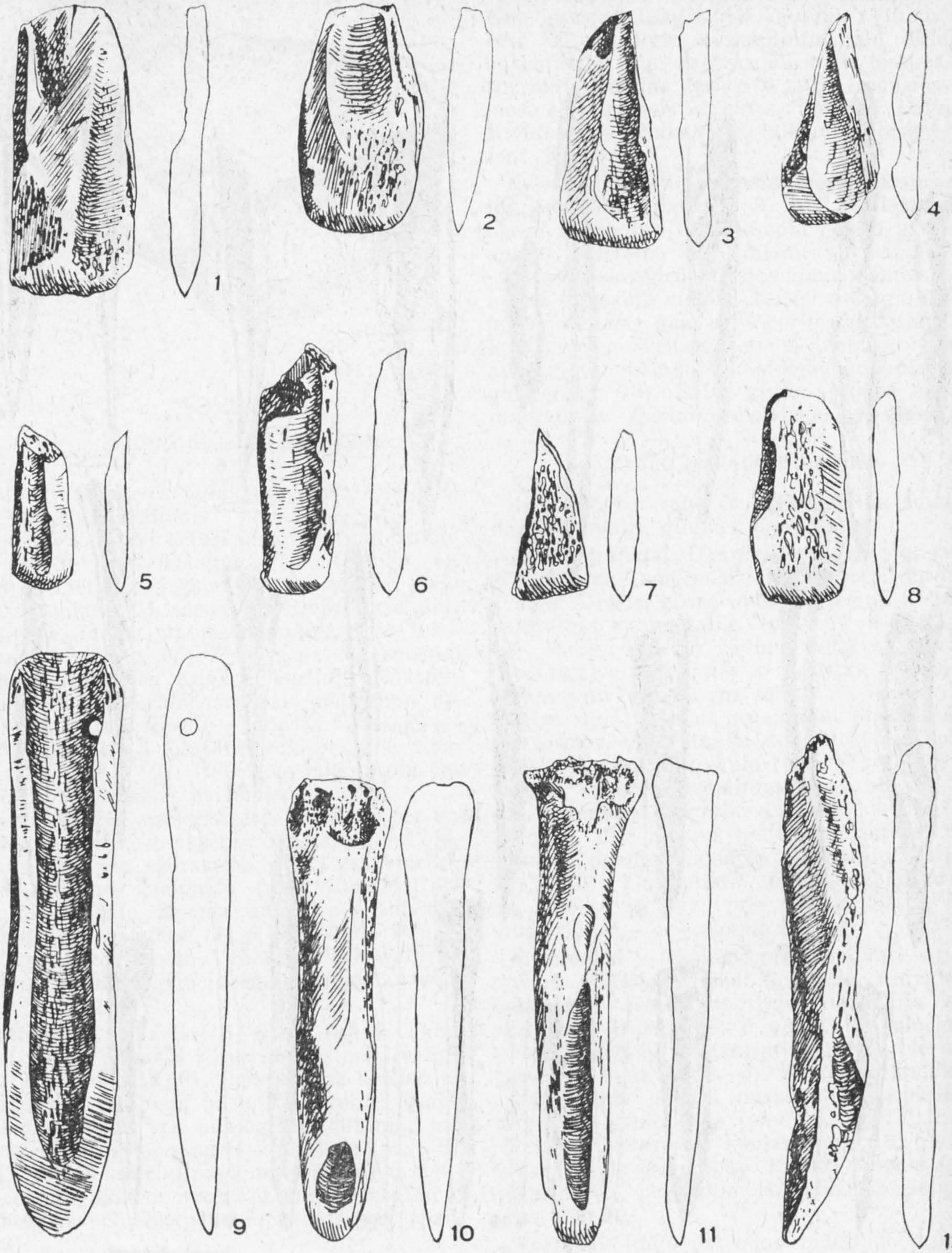

Pav. 15. Kauliniai grandukai

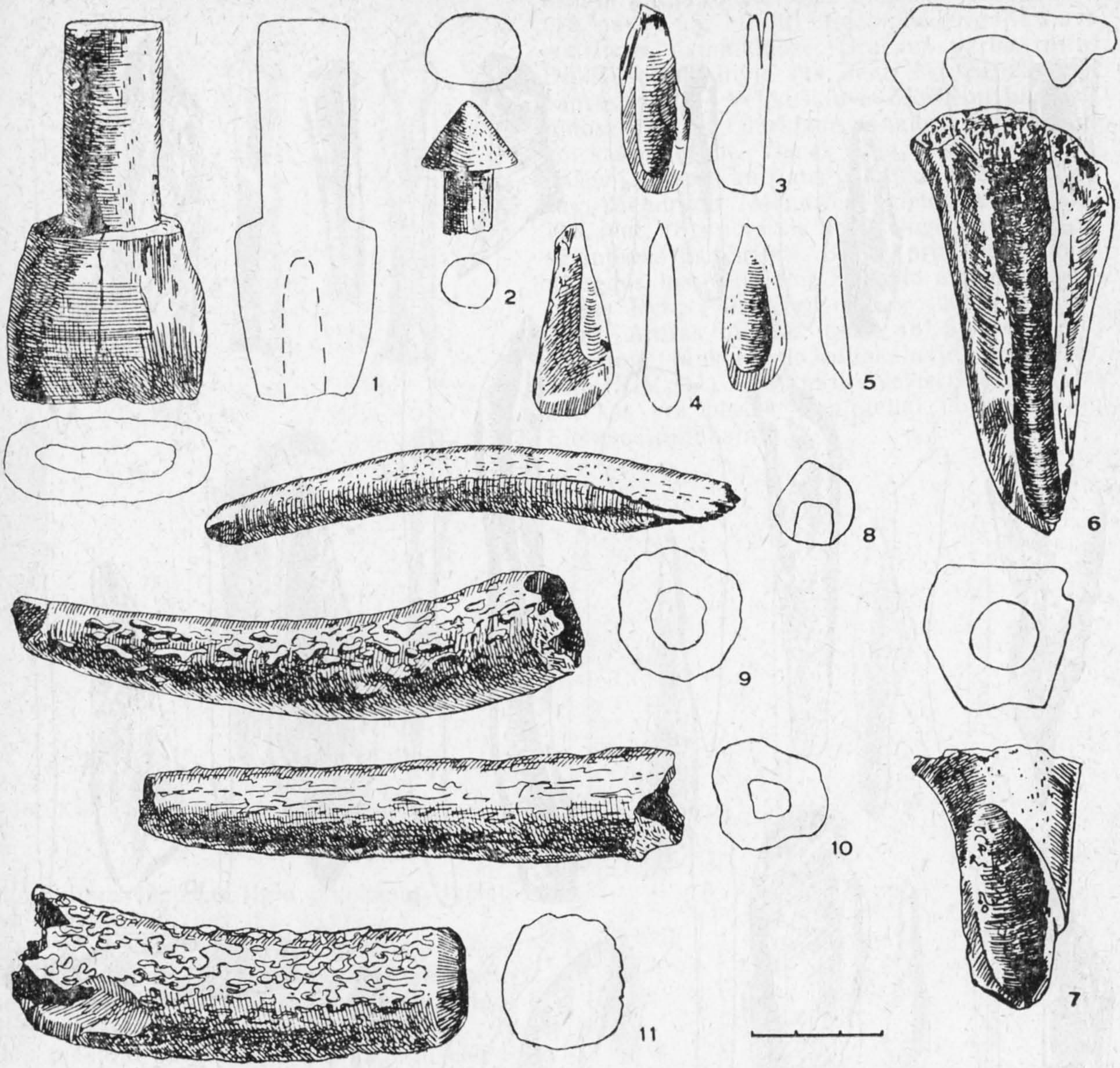

Pav. 16. Įvairūs kaulo ir rago dirbiniai

Kalteliai padaryti iš ilgų — iki 10 cm — skelčių, siaurąjį galą nuploninus iki 1 cm (pav. 17 : 3, 5, 6, 8, 9). Kai kurie galėjo būti įtverti į medines įtvaras.

Peiliukas aptiktas tik vienas (pav. 17 : 12). Tai nedidelis — apie 6 cm ilgio — dirbinys; viename jo gale yra susiaurinta įtvara, kitame — iš abiejų pusių nuploninti ašmenys.

Analogiškų kaulinių namų ūkio įrankių aptikta ir kituose ankstyvuosiuose rytų Lietuvos piliakalniuose. Ylų rasta Petrešiūnų, Moškėnų, Vorėnų, Vosgėlių, Velikuškių ir kt. paminkluose (**12**, p. 74—75). Ten pat aptikta ir grandukų (**12**, p. 79), rėžtukų (**12**, p. 80—81, pav. 3 : 9, 11, 12), kaltelių (**12**, p. 78, pav. 2 : 14).

Dėl metalo trūkumo iš kaulo buvo gaminami netgi **ginklai.** Šio piliakalnio gyventojai naudojo kaulinius strėlių antgalius, ietigalius ir durklus. **Strėlių antgaliai** — tai paprastos 3—5 cm ilgio ir 1 cm pločio skeltės, kurių vienas galas nusmailintas, o kitame — susiaurinta įtvara (pav. 19). Visi jie rasti aikštelės šiaurės ir šiaurės rytų pakraštyje už buvusio aptvaro.

Aptikti 6 įmoviniai **ietigaliai.** Dviejų forma priminė žalvarinius tos pačios paskirties dirbinius (pav. 18 : 3, 4). Jie rasti ankstyviausiame sluoksnyje aikštelės vakaruose, pakraštyje — prie pastatų ir aptvarų. Kiti ietigaliai daug paprastesni. Jie irgi padaryti iš vamzdinio kau-

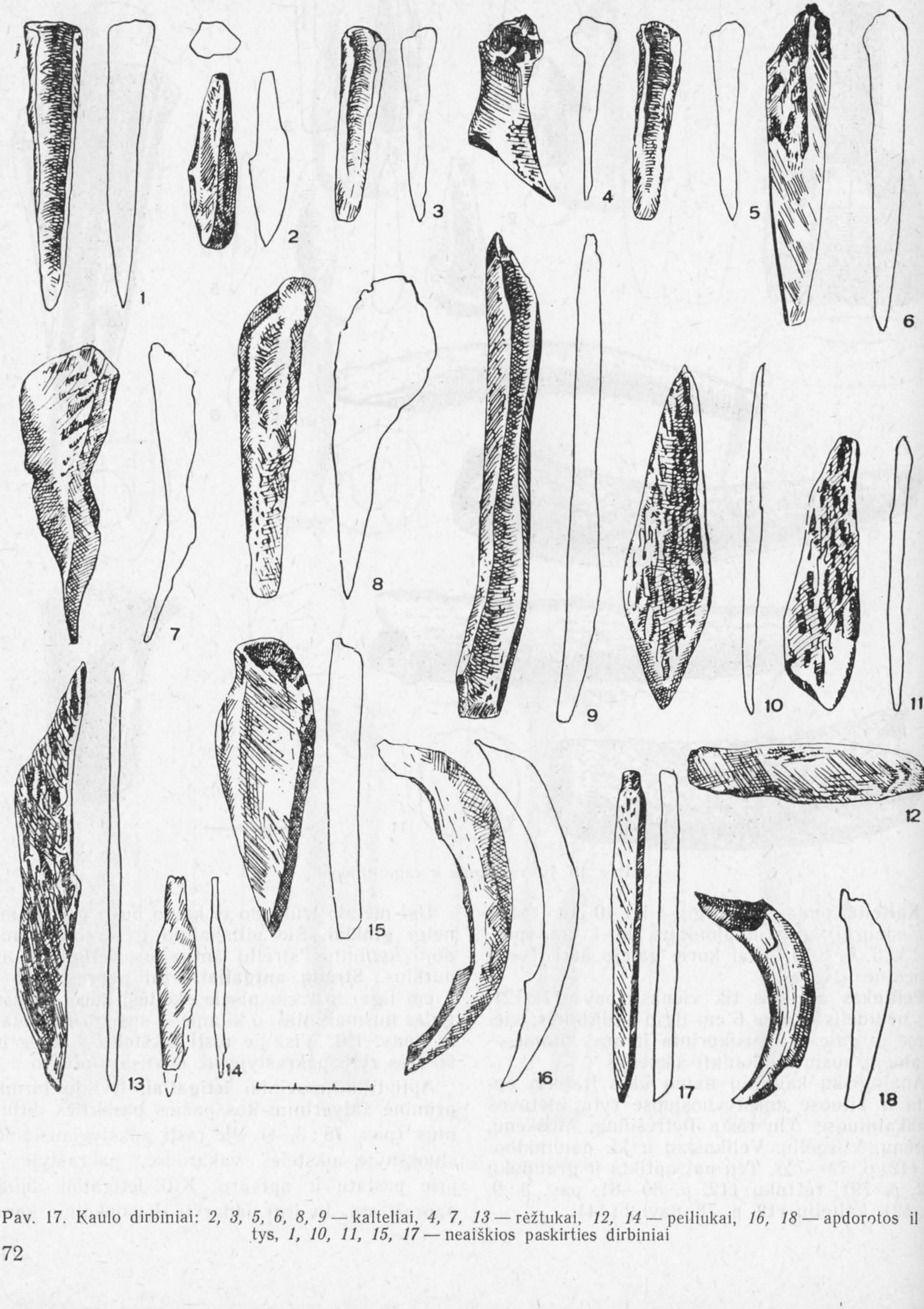

Pav. 17. Kaulo dirbiniai: *2, 3, 5, 6, 8, 9* — kalteliai, *4, 7, 13* — rėžtukai, *12, 14* — peiliukai, *16, 18* — apdorotos iltys, *1, 10, 11, 15, 17* — neaiškios paskirties dirbiniai

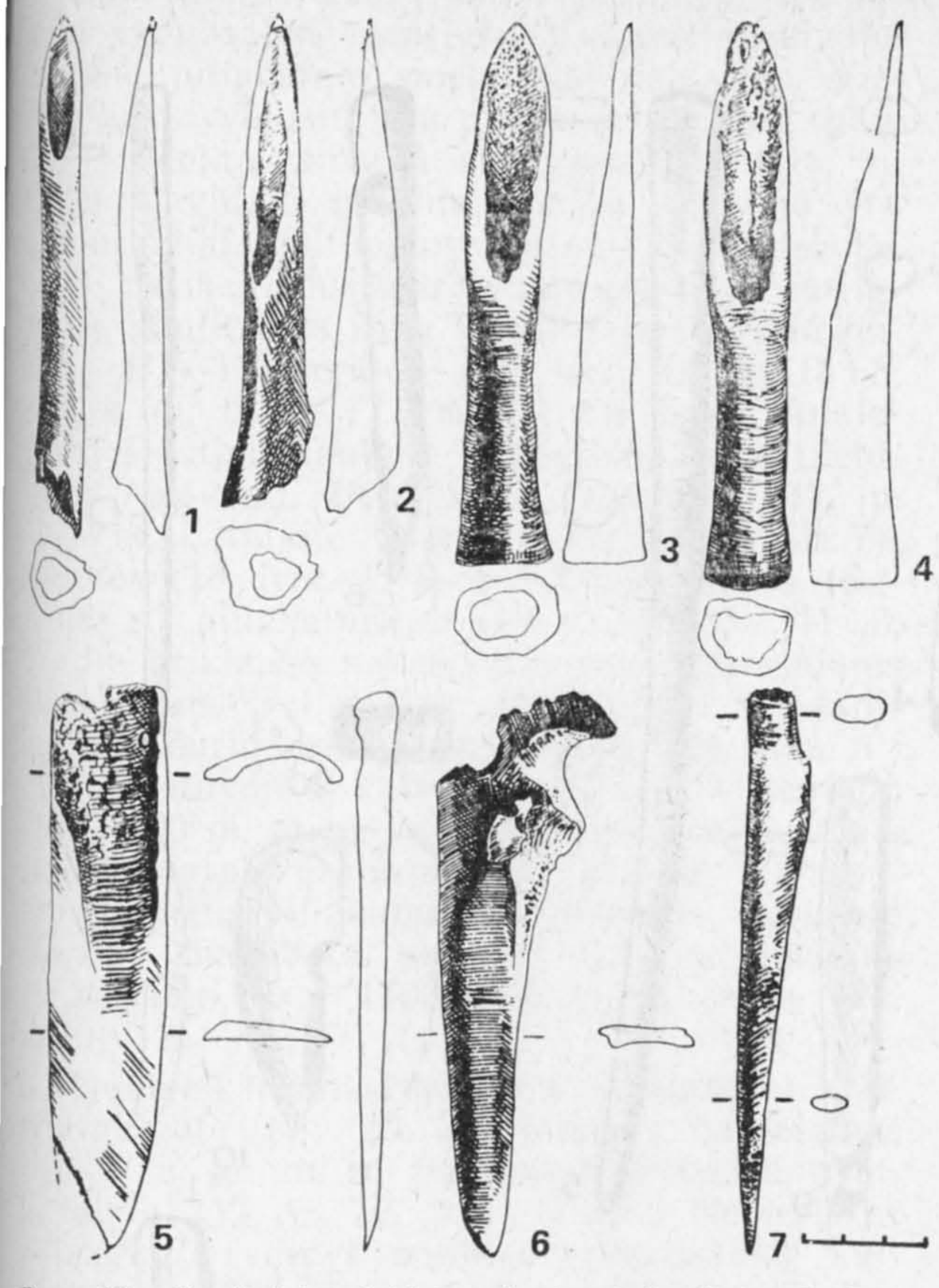

Pav. 18. Kauliniai ginklai: *1—4* — ietigaliai, *5—7* — durklai

lo, nugludinus įvairaus ilgio plunksnas, tačiau įmova paprastesnė (pav. 18 : 1, 2).

Rasti 3 skirtingi kauliniai **durklai.** Vienas gražiai nugludintais ir apdailintais 3 cm pločio ašmenimis buvo padarytas iš labai kieto išilgai perskelto vamzdinio kaulo (pav. 18 : 5). Iš gaubto plačiojo galo ir apvalios 0,5 cm skersmens skylutės matyti, kad durklas buvo į kažką įtvertas ir pritvirtintas. Kaip ir ietigaliai, jis rastas vakariniame aikštelės pakraštyje, pačiame ankstyviausiame kultūrinio sluoksnio horizonte. Tai vienintelis toks šio laikotarpio dirbinys Lietuvoje. Antras durklas buvo padarytas iš masyvaus kaulo; paliktas buvęs jo pavidalas. Rankenai panaudotas storasis galas, o ašmenys nuploninti ir gražiai nugludinti (pav. 18 : :6). Trečias, padarytas iš masyvaus kaulo, ilgas ir plonas, primena ylą (pav. 18 : 7), tačiau plokšti jo ašmenys rūpestingai nuploninti ir nugludinti, o masyvus viršutinis galas susiaurintas. Netoliese rasta šiam durklui tikusi rankena (pav. 16 : 10).

Ne visi Nevieriškėje aptikti ginklai randami kituose rytų Lietuvos piliakalniuose. Panašių strėlių antgalių pasitaikė Moškėnų piliakalnyje (**13,** pav. 1 : 5; 11, 12). Įmovinių ietigalių buvo įvairiuose paminkluose. Gražaus darbo rastas Dūkšto piliakalnyje (**14,** lent. IV : 20, 22, 24), paprastesnių — Velikuškių ir Moškėnų piliakalniuose. Tačiau durklams analogijų Lietuvoje kol kas neturime. Vienas iš jų (pav. 18 : 5) panašus į akmens amžiaus paminklo Olštino vaiv., buv. Mendryno (Mendrien) vietovėje aptiktąjį (**15,** lent. 18), nors šis ne su viena, o su dviem skylutėmis pritvirtinti. Be to, primena žalvarinius durklus, senajame žalvario amžiuje paplitusius Rytų Pabaltijyje (**16,** p. 26, lent. 4 : b; 7 : e). Antras durklas (pav. 18 : 6) panašus į Latvijoje, Mukukalnio piliakalnyje, rastąjį (**5,** lent. XIV : 11). Vadinasi, Nevieriškės durklai kol kas yra beveik vieninteliai iš ankstyvųjų Lietuvos piliakalnių.

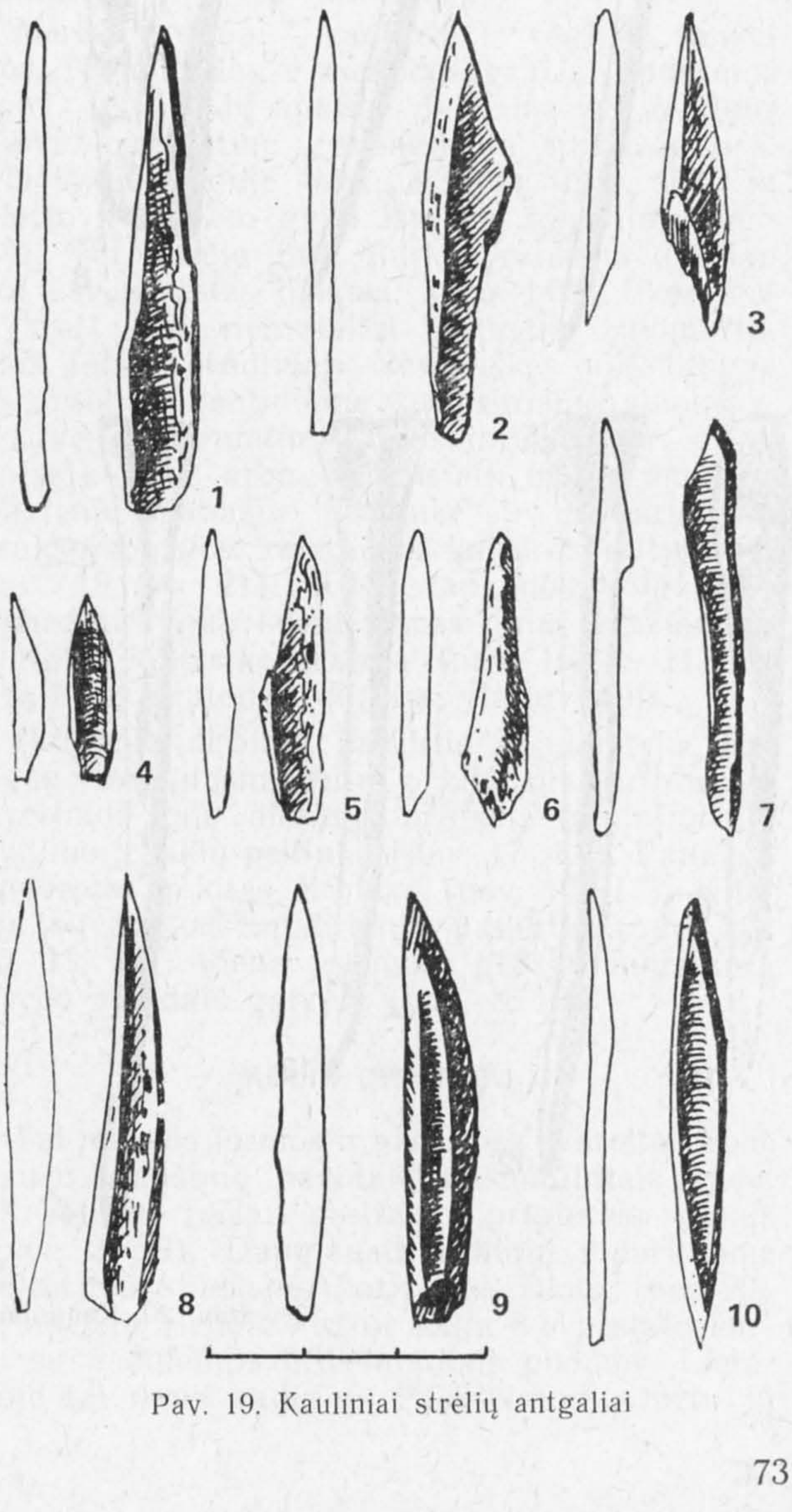

Pav. 19. Kauliniai strėlių antgaliai

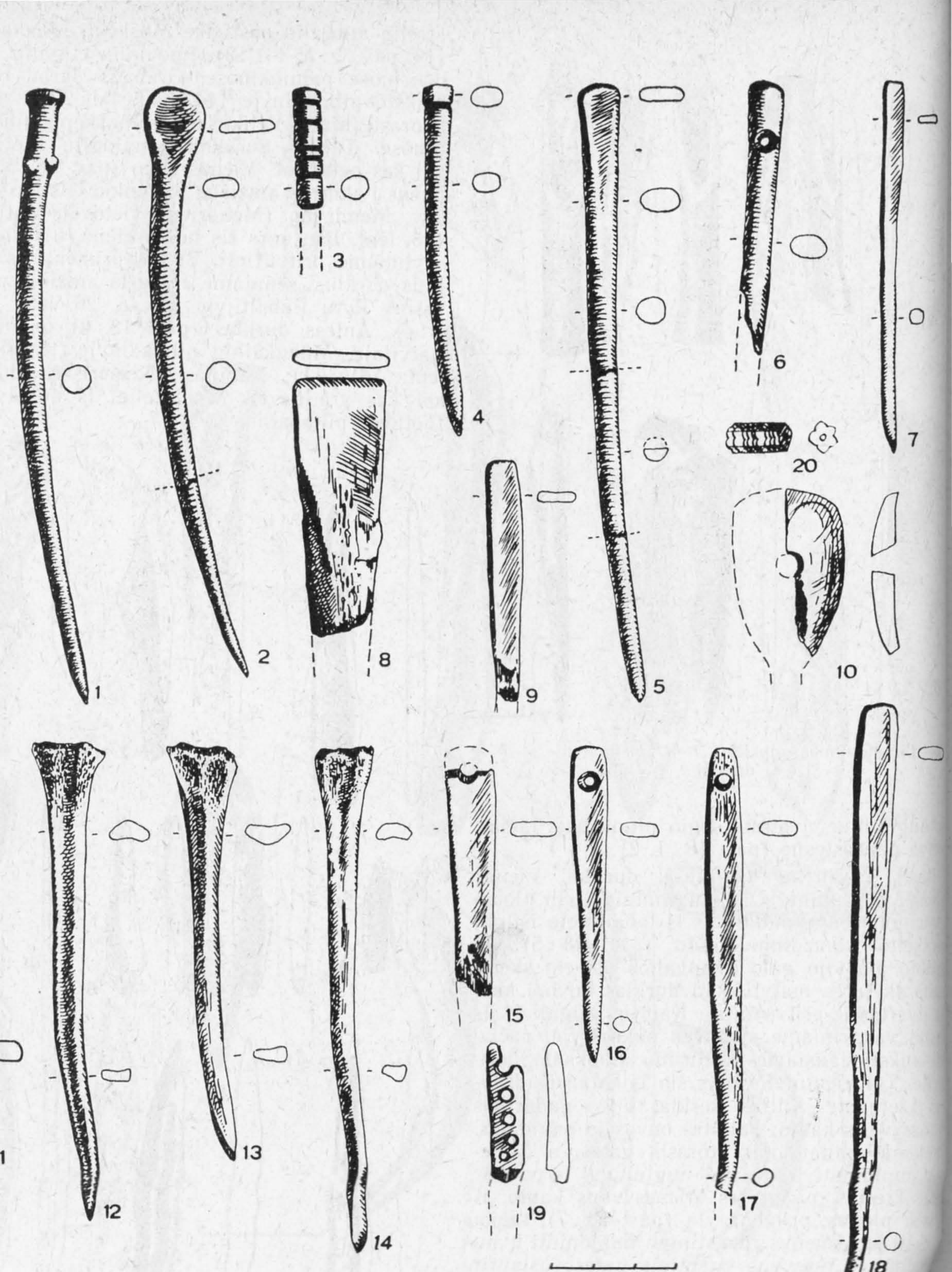

Pav. 20. Kauliniai smeigtukai ir karolis

Papuošalai. Nemažą kaulo dirbinių grupę sudaro papuošalai — smeigtukai, karoliai, amuletai. Šio piliakalnio **smeigtukai** neįvairūs. Vienam ankstyviausių tipų priklauso ąselinis (pav. 20 : 1) lenkta, apvalia smeigiamąja adata, su vinies pavidalo galvute, kurios apačioje yra 2 spurgeliai, imituojantys ąselę. Jis padarytas pagal pasikeitusius žalvarinius ąselinius smeigtukus, paplitusius Rytų Pabaltijyje žalvario amžiaus III—IV periodu (**16,** lent. 14 : 2; 15 : b, d, e, k, m; 16 : c; 17 : a, h, i; 18 : b, c). Analogišku šio tipo kaulinių smeigtukų rasta Lietuvoje: Moškėnų, Petrešiūnų, Vosgėlių (**17,** p. 70—71), Latvijoje: Dignajos (**5,** lent. VIII : 7), Asuotės (**18,** lent. 1, 4) ir Estijoje: Asvos (Saremos s.) piliakalniuose (**19,** p. 127, pav. 11 : 3, 5). Jie priklausė ankstyviausiems kultūriniams sluoksniams ir Latvijoje datuojami I tūkstantmečio viduriu arba antrąja puse (**20,** pav. 1 : : 24), Lietuvoje — žalvario amžiaus V periodu (850—700 m. pr. m. e.). Remiantis žalvariniais šio laikotarpio ąseliniais smeigtukais ir paskutiniųjų metų piliakalnių tyrinėjimais, pasikeitę šio tipo smeigtukai skiriami žalvario amžiaus IV periodui, t. y. 1100—850 m. pr. m. e. (**21,** p. 10—12).

Tipologiškai ankstyvas yra smeigtukas rantyta galvute (pav. 20 : 3). Panašus, datuojamas VII—V a. pr. m. e., žinomas iš Petrešiūnų piliakalnio (**17,** p. 70, pav. 1 : 11). Nevieriškės piliakalnio radinys aptiktas sumaišytame kultūriniame sluoksnyje, todėl negalima patikslinti jo datavimo. Remiantis kita šio piliakalnio medžiaga, jis turėtų priklausyti ne vėlesniam laikui kaip I tūkstantmečio pr. m. e. pirmoji pusė. Vieno smeigtuko suapvalinta galvutė atskirta grioveliu (pav. 20 : 4). Tokių rasta Petrešiūnų, Vosgėlių, Moškėnų piliakalniuose. Tai galėjo būti ir adatos. Šių smeigtukų chronologiniai rėmai platūs — jie buvo vartojami visą I tūkstantmetį pr. m. erą. Vienintelio smeigtuko lazdelės pavidalo galvutėje yra apvali skylutė (pav. 20 : 6).

Daugiausia (23) smeigtukų plokščia galvute su apvalaus arba ovalaus skersinio pjūvio smeigiamąja dalimi (pav. 20 : 5, 7, 9, 11, 15—19); plokštumoje kartais būna skylutė arba galvutė, puošta apskritų duobučių grupėmis (pav. 20 : : 19). Vienų plokščia galvutė neplati, laipsniškai pereinanti į smeigiamąją adatą, todėl tokie smeigtukai galėjo būti vartojami ir kaip adatos. Panašių rasta Petrešiūnų, Moškėnų, Velikuškių piliakalniuose (**17,** p. 71), taip pat Estijoje (**19,** p. 127, pav. 41 : 1), Latvijoje (**5,** lent. IX : 14; XI : 18).

Kitų smeigtukų galvutė smarkiai paplatinta ir išskirta. Galvutės labai įvairios formos. Dažnai aptinkama smeigtukų plokščia kastuvėlio pavidalo galvute, tiesia (pav. 20 : 8) arba gaubta (pav. 20 : 10) viršūne. Jų ypač gausu I tūkstantmečio pr. m. e. antrojoje pusėje (**17,** p. 75, pav. 1). Kol kas žinomas vienintelis smeigtukas plokščia įgaubta šaukšto pavidalo galvute (pav. 20 : 2). Jo smeigiamoji adata lenkta, apvali. Radinys aptiktas viduriniame kultūriniame sluoksnyje ir datuotinas I tūkstantmečio pr. m. e. pirmąja puse. 7 smeigtukai buvo natūralaus kaulo pavidalo, plokščia trikampe galvute (pav. 20 : 12—14).

Rastas kaulinis penkiakampis, pailgas karoliukas, puoštas skersiniais grioveliais (pav. 20 : : 20).

Dažni Lietuvos piliakalnių radiniai yra kabučiai-amuletai iš lokio ar šerno ilčių. Juose pragręžta skylutė arba išpjautas siauras griovelis virvutei užrišti (pav. 17 : 16, 18).

Be to, aptikta ir **kitų tipų** kaulo bei rago **dirbinių.**

Nereti radiniai — kaulinės ir raginės **rankenos.** Įdomiausios 2 vienodos gražiai apdorotos (pav. 16 : 1). Jų apatinė dalis masyvi, ovalaus pjūvio, o viršutinė — susiaurinta, ritinio formos. Plačiojoje vietoje buvo 3,3 cm ilgio, 0,7 cm pločio ir 3,3 cm gylio išpjova ašmenims įstatyti. Tai galėjo būti durklo rankena (tačiau kol kas nerastas daiktas, kuris būtų tikęs šiai įtvarai). Tai vieninteliai Lietuvoje žinomi tokios formos radiniai; Nevieriškės piliakalnyje jų aptikta viršutiniame kultūriniame sluoksnyje, tad jie datuotini I tūkstantmečio pr. m. e. antrąja puse arba pirmaisiais m. e. amžiais. Pavienių panašių pasitaikė ir Baltarusijoje brūkšniuotosios keramikos kultūros srityje (**8,** pav. 19 : 30; 21). Kitos rankenos — ilgi apipjaustyti ragai, kurių vienas galas gražiai nulygintas, antrame — anga (pav. 16 : 8—11). Ir į ją buvo įstatomas durklas, yla ar peilis.

Daugelio dirbinių paskirtis nenustatyta. Pailgas vienu nusmailintu, o kitu susiaurintu lyg įtvėrimui galu dirbinys primena miniatiūrinių audimo įrankių **peiliuką** (pav. 17 : 14). Panašiai apdorotas ir kitas dirbinys (pav. 17 : 17). Kitokia buvo plokščių dirbinių paskirtis (pav. 17 : 10, 11, 15). Vieną jų puošė gražiai nudailinta grybo pavidalo galvutė (pav. 16 : 2).

MOLIO DIRBINIAI

Tai įvairios formos ir paskirties **svareliai.** Ypač gausu kiaušinio pavidalo nusmailintais (pav. 21 : 7, 10), rečiau pasitaiko priplotais galais (pav. 21 : 9). Daugiausia radinių viduriniame kultūrinio sluoksnio horizonte. Daug (per 20) jų aptikta vienoje vietoje šalia 8-o pastato kartu su 5 dideliais brūkšniuotais puodais. Lietuvoje tai nauji radiniai. Paskutiniuoju metu jų

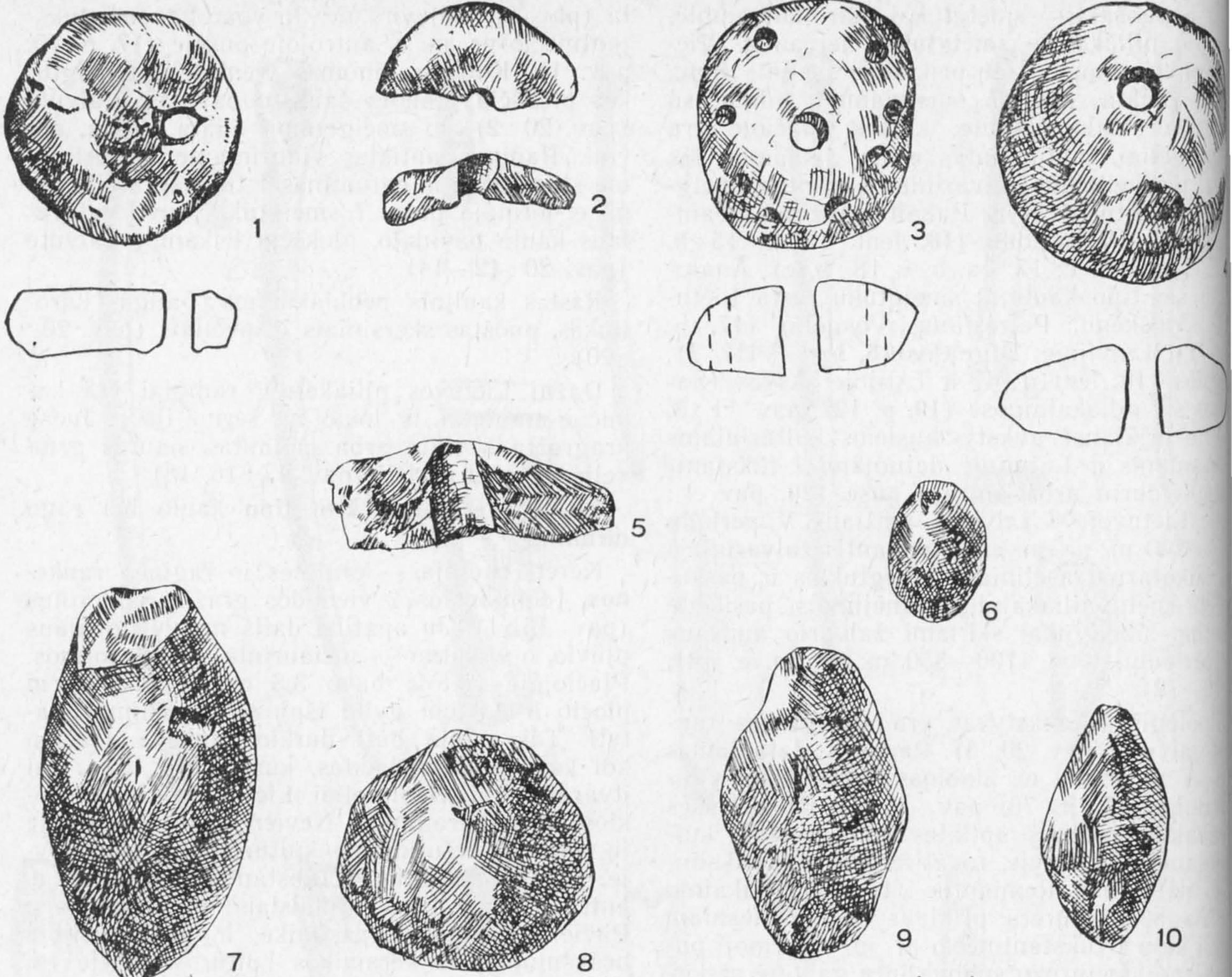

Pav. 21. Molio dirbiniai

dar aptikta Sokiškių piliakalnyje. Analogiškų Latvijoje žinoma iš Klangių kalno piliakalnio (**5,** p. 113, lent. XXX : 13). Panašus dirbinėlis aptiktas Djakovo kultūros Michailovo piliakalnio sluoksnyje, datuojamame laikotarpiu pr. m. e. (**22,** p. 93, pav. 33 : 15). Jo galai nenusmailinti, ir manoma, kad tai buvo žaisliukas. Tačiau mūsiškiai — greičiausiai svareliai.

Šią grupę papildo plokšti apskriti svareliai su skylute krašte (pav. 21 : 1, 4). Tai dažni ankstyvųjų Lietuvos piliakalnių (Bogutiškės, Akvieriškės, Maniuliškių, Petrešiūnų), Galelių atviros gyvenvietės radiniai, plačiai paplitę brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalniuose ir ne vien Lietuvoje (**8,** pav. 31 : 11—19). Keli dirbinėliai su iškiliu viduriu ir skylute viduryje tarsi primena Djakovo tipo svarelius (pav. 21 : 2, 5). Panašių radinių aptikta Petrešiūnų ir Velikuškių piliakalniuose.

METALO DIRBINIAI

Geležies dirbinių maža. 4 **meškerės kabliuk** buvo padaryti iš kaltinės vielos: vienas jos g las nusmailintas, kitas — užlenktas (pav. 2 : 10, 16).

Aptikti 4 **peiliukai:** trijų nugarėlė lenkta, vi no — tiesi (pav. 22 : 12, 13). Išsiskyrė nedidel lenktas peiliukas su ašmenimis ne įgaubtoj bet išgaubtoje pusėje (pav. 22 : 9). Tokių di binių, dažnai laikomų skustuvais, randama r tai.

Geležinės **ylos** būna vienu arba abiem m smailintais galais. Įtveriamasis galas keturkam pio, smaigalys — apvalaus pjūvio (pav. 22 : 14 Matyt, jos buvo įtvertos į raginį ar medi kotelį.

Panašūs lazdeliniai **smeigtukai;** iš jų tik vie nas išlikęs su galvute (pav. 22 : 15). Apie 7 cm

ilgio smeigtuko galvutė žiedo pavidalo. Kai kurie smaigaliai galėjo būti smeigiamosios adatos.

Suartame kultūriniame sluoksnyje rasta kirvio penties dalis. **Kirvis** greičiausiai buvo siauraašmenis (pav. 22 : 11).

Beveik visi geležies dirbiniai aptikti suartame viršutiniame kultūriniame sluoksnyje. Viduriniame sluoksnyje tiktai virš 23-o pastato grindinių pasitaikė meškerės kabliukas ir yla, tačiau ir šie radiniai patekę greičiausiai iš ariamo viršutinio sluoksnio.

Minėtų geležies dirbinių aptikta ir kituose ankstyvuosiuose Lietuvos piliakalniuose, tačiau beveik visi jie buvo vartojami ilgai, ir neįmanoma tiksliai nustatyti viršutinio kultūrinio sluoksnio laikotarpio.

Anksčiausiai Lietuvoje lazdelinių smeigtukų pasirodė šiaurės rytų Lietuvos brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojams priklausančiuose piliakalniuose: Petrešiūnų, Moškėnų, Velikuškių, Sokiškių (žr. p. 36) ir kt. Jų gausu ir Baltarusijos brūkšniuotosios keramikos (**8,** p. 37), taip pat ir kitų kultūrų paminkluose (**23,** p. 129—146). Tai dažniausiai pirmieji geležiniai piliakalnių dirbiniai. Lužitėnų ir skitų paminkluose jie vartoti jau I tūkstantmečio pr. m. e. viduryje (**24,** p. 240—247). O Estijoje datuojami I m. e. amžiumi (**25,** p. 36). Reikia manyti, kad pirmieji lazdeliniai smeigtukai ankstyvuosiuose Lietuvos piliakalniuose, kaip ir Nevieriškėje, galėjo atsirasti paskutiniaisiais amžiais pr. m. e. arba m. e. pradžioje.

Meškerės kabliukų, lenktų peiliukų aptikta ir kituose rytų Lietuvos ankstyvuosiuose piliakalniuose, skiriamuose m. e. ribai arba pirmiesiems m. e. amžiams.

Retesni radiniai — **skustuvėliai,** tačiau šie dirbiniai irgi buvo gaminami labai ilgai. Jų žinoma Latvijos (**5,** p. 102, lent. XXI : 7), Baltarusijos (**8,** p. 35, pav. 20 : 24), Estijos (**26,** pav. 20 : 10) ir kt. paminkluose, ir jie datuojami laikotarpiu nuo vėlyvojo Lateno iki IV m. e. amžiaus. Nevieriškės peiliukas artimiausias estiškam, skiriamam pirmiesiems m. e. amžiams.

Ankstyviausi geležiniai kirviai galėjo būti I tūkstantmečio pr. m. e. pabaigos. Tuo laikotarpiu datuojamas šio tipo kirvis iš Latvijos TSR Lazdinių vietovės (**5,** p. 103), o Baltarusijoje Augustavo piliakalnyje rastas geležinis siauraašmenis kirvis skiriamas pirmiesiems m. e. amžiams (**8,** p. 34).

Dar mažiau žalvario dirbinių. Akinių pavidalo **kabučio** išliko tik pusė (pav. 22 : 17). Aptiktos 3 vieno tipo **apyrankės** — juostinės trikampio pjūvio su iškilia išilgine briauna (pav. 22 : 7, 8). Lankelių galai susiaurinti ir puošti eglučių grupėmis. 2 iš jų vaikiškos apyrankės rastos sunertos viršutiniame kultūriniame sluoksnyje, pastatus dengiančio molio sluoksnio apačioje. Netoliese gulėjo 2 taip pat vaikiški **žiedai.** Vienas jų žalvarinis įvijinis 2 apvijų žiedukas (pav. 22 : 1), kitas — juostinis, vos sueinančiais galais (pav. 22 : 2). Toliau aptiktas įvijinis 4 apvijų žiedas (pav. 22 : 4).

Apvaliõs žalvarinės **grandies** (pav. 22 : 3) paskirtis neaiški. Analogiškas radinys (2 nevienodo dydžio grandelės, suvertos viena į kitą) iš Velikuškių piliakalnio leidžia spėti, kad tai papuošalai. Jų liekanos yra ir kelios žalvarinės **įvijėlės** (pav. 22 : 5, 6).

Visi žalvario dirbiniai aptikti suartame sluoksnyje. Jie dar mažiau pasako apie piliakalnio laikotarpį. Antai akinių pavidalo kabučiai yra būdingi žalvario amžiaus dirbiniai, kurių randama didelėje teritorijoje (**27,** p. 55, 56), tačiau kartais jų pasitaiko ir I tūkstantmečio pirmosios pusės paminkluose, pvz., Zbarovičių piliakalnyje (Baltarusijos TSR, Minsko raj.), priklausančiame brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojams (**8,** p. 22). Šio dirbinio forma nesikeitė, tad nėra kriterijaus jam datuoti. Kabutis galėjo priklausyti ir I tūkstantmečiui pr. m. e., ir I m. e. tūkstantmečio pradžiai. Primityvioms apyrankėms plonu lankeliu analogijų kol kas nežinome. Tačiau trikampio skersinio pjūvio ornamentuotais galais apyrankės būdingos I m. e. tūkstantmečio pradžiai (**28,** p. 232). Turint omenyje labai primityvią ir ploną juostelę, rodančią metalo trūkumą, taip pat kitus Nevieriškės žalvarinius bei geležinius radinius, apyrankes reikėtų datuoti pirmaisiais m. e. amžiais.

Kaip jau minėta, šie metalo dirbiniai rodo, kad piliakalnyje dar buvo gyvenama ir pirmaisiais m. e. amžiais.

KERAMIKA

Tai gausiausia radinių grupė: surinkta 4,5 tūkst. puodų šukių. Beveik visos **brūkšniuotu paviršiumi,** tik nedidelę dalį sudarė **lygiu** ar **lygintu** paviršiumi. Iš keramikos stratigrafinio išsidėstymo galima nustatyti, kuriuo laikotarpiu buvo labiau paplitęs tas ar kitas tipas (pav. 29).

Brūkšniuotieji puodai įvairaus dydžio, formos, apdirbimo ir, matyt, paskirties. Jie pagaminti iš molio su gausiomis grūsto granito priemaišomis. Mažesnių puodelių priemaišos smulkesnės, masė tankesnė, didelių puodų — stambesnės, masė trapesnė. Lipdyta juostomis, pirmąją dedant prie dugno. Brūkšniavimas netvarkingas, negilus, rečiau — ryškesnis, gautas lyginant paviršių žolės gniūžte. Dažnai horizontaliai brūkšniuota ir vidinė puodo pusė. Be

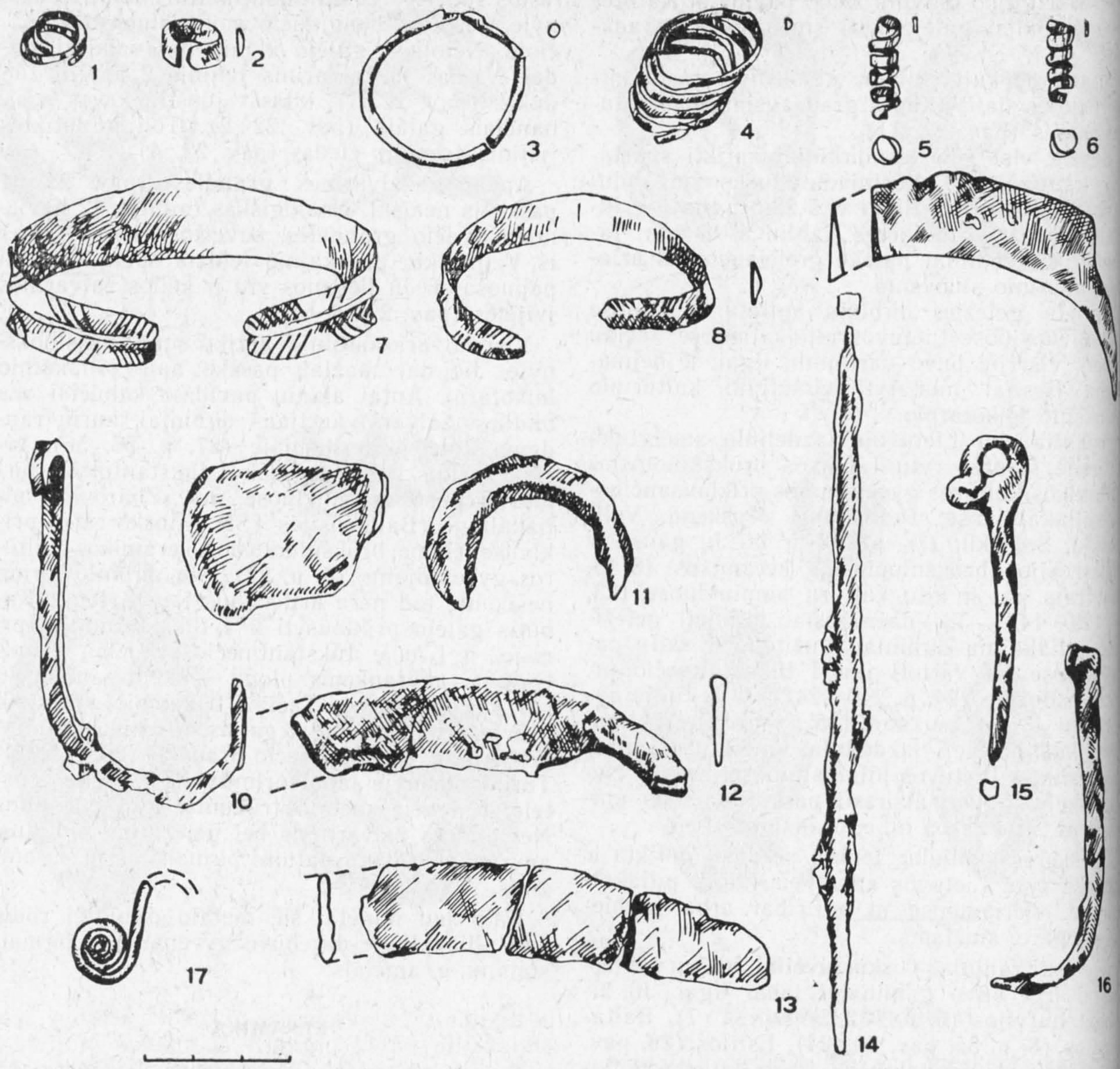

Pav. 22. Metalo dirbiniai (*1—8, 17* — žalvariniai, *9—16* geležiniai): *1, 2, 4* — žiedai, *3* — grandis, *5, 6* — įvijėlės, *7, 8* — apyrankės, *9* — peilis, *10, 16* — meškerės kabliukai, *11* — kirvio penties dalis, *12, 13* — peiliukai, *14* — yla, *15* — smeigtukas, *17* — kabutis

abejo, brūkšniuotumas turėjo puošybinę ir praktinę reikšmę.

Puodai trijų pagrindinių formų: 1. lenktomis S profilio sienelėmis, 2. tiesiomis sienelėmis, 3. briauniniai.

1. Puodai lenktomis S profilio sienelėmis (puodynės pavidalo) yra smarkiai išlenktomis sienelėmis ir susiaurintu kakleliu. Jie būna dideli — apie 30 cm skersmens anga, vidutiniai — maždaug 20 cm ir maži — 8—10 cm skersmens anga; 7—13, 20—25 cm aukščio. Sienelės 0,5—1,2 cm storio. Pagal viršutinės dalies profiliavimą skiriami 3 jų pogrupiai:

a) puodai smarkiai susiaurinta viršutine dalimi ir išryškintu stačiu 2,5—3 cm aukščio kakleliu (pav. 23 : 1—8, 10, 11). Kartais perėjimas iš kaklelio į šoninį linkį būna apskrita skylutė. Jie įvairaus dydžio — nuo didokų iki mažų puodelių, dažnai plonasieniai, apie 20 cm skersmens anga, plačiausioje vietoje — 23 cm. Mažesnieji kartais 13 cm aukščio, 15 cm skersmens anga. Kai kurių šio pogrupio puodų kaklo linkyje buvo atsikišęs rumbas. Tokių puodų rasta apatiniame ir viduriniame kultūrinio sluoksnio horizontuose;

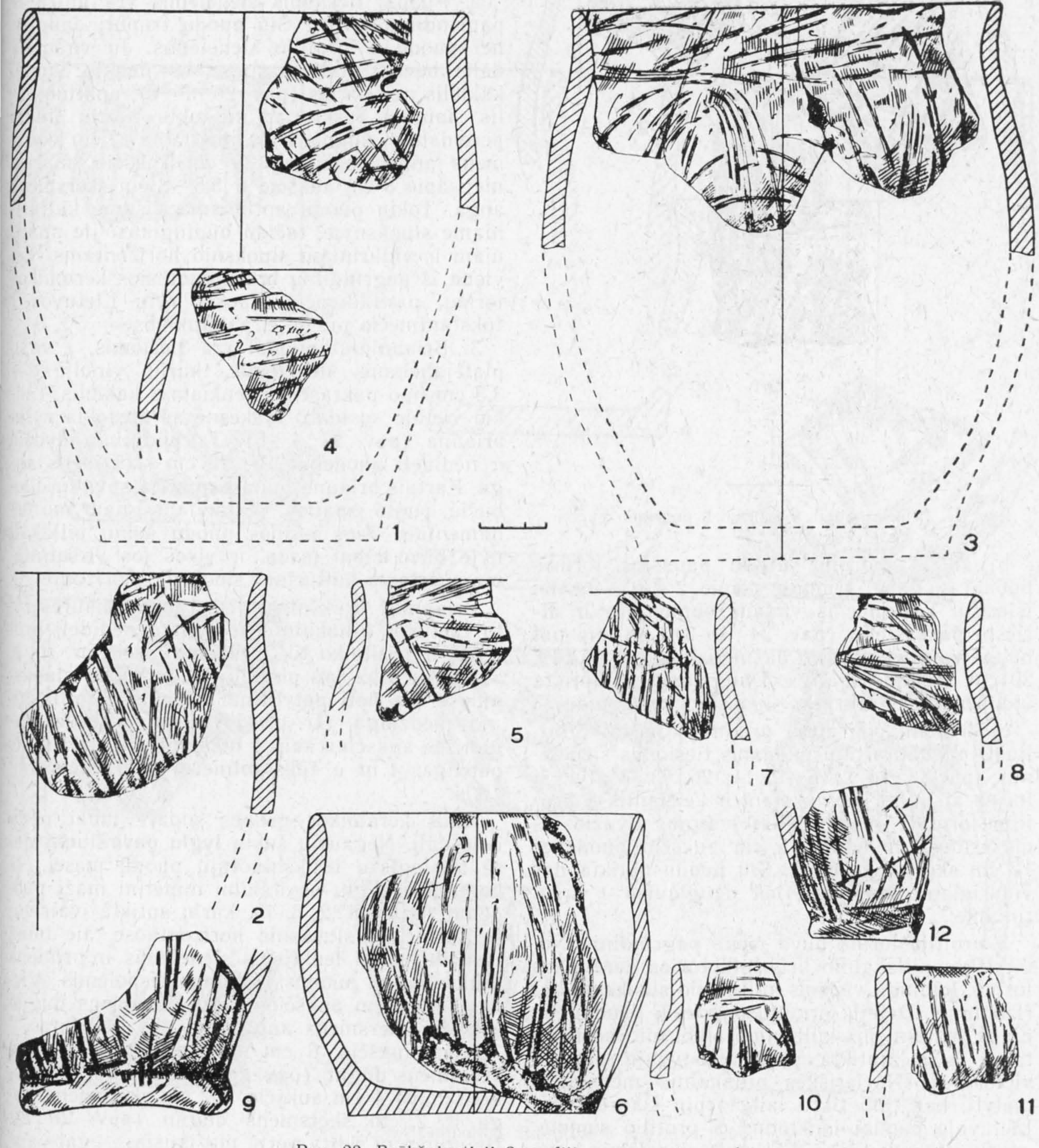

Pav. 23. Brūkšniuotieji S profilio a pogrupio puodai

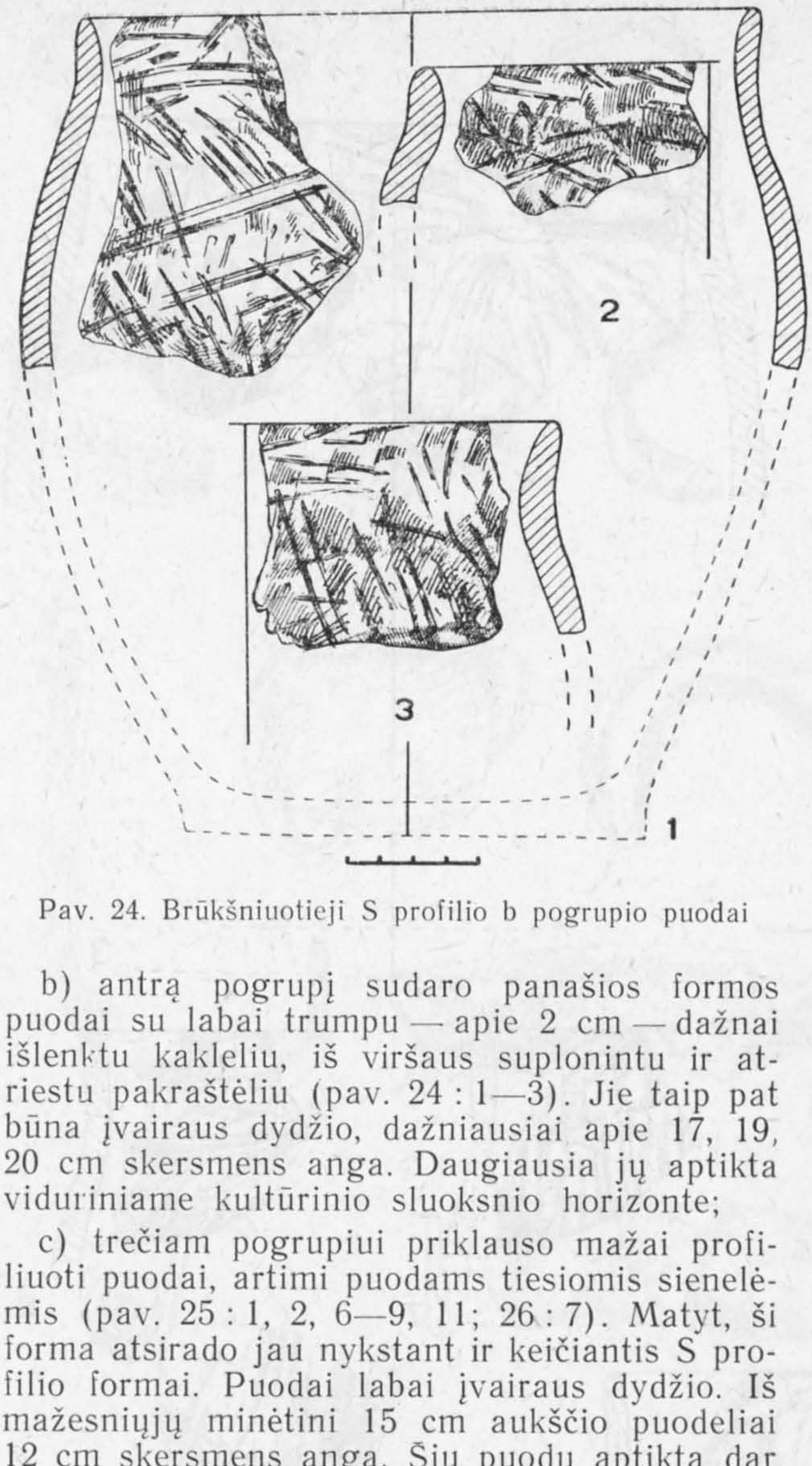

Pav. 24. Brūkšniuotieji S profilio b pogrupio puodai

b) antrą pogrupį sudaro panašios formos puodai su labai trumpu — apie 2 cm — dažnai išlenktu kakleliu, iš viršaus suplonintu ir atriestu pakraštėliu (pav. 24 : 1—3). Jie taip pat būna įvairaus dydžio, dažniausiai apie 17, 19, 20 cm skersmens anga. Daugiausia jų aptikta viduriniame kultūrinio sluoksnio horizonte;

c) trečiam pogrupiui priklauso mažai profiliuoti puodai, artimi puodams tiesiomis sienelėmis (pav. 25 : 1, 2, 6—9, 11; 26 : 7). Matyt, ši forma atsirado jau nykstant ir keičiantis S profilio formai. Puodai labai įvairaus dydžio. Iš mažesniųjų minėtini 15 cm aukščio puodeliai 12 cm skersmens anga. Šių puodų aptikta dar viduriniame horizonte, bet daugiausia — viršutiniame.

S profilio forma buvo viena pagrindinių Nevieriškės piliakalnio brūkšniuotosios keramikos formų, būdinga visiems kultūrinio sluoksnio horizontams. Dviejų pirmųjų pogrupių puodai būdingi žemesniems kultūrinio sluoksnio horizontams, ir jų aptikta ypač ankstyvųjų pastatų vietose. Iš Nevieriškės piliakalnio medžiagos matyti, kad tam tikru laikotarpiu šiaurės rytų Lietuvoje puodai lenktomis S profilio sienelėmis kartu su puodais tiesiomis sienelėmis buvo viena pagrindinių brūkšniuotosios keramikos formų. Analogiškų formų puodai būdingi ir kitiems ankstyviesiems šios srities piliakalniams: Petrešiūnų, Vosgėlių, Velikuškių, Mielėnų, Pakačinių, Maniuliškių, Sokiškių. Tipologiškai jie kildintini iš vidurinio žalvario amžiaus atvi gyvenviečių keramikos nežymiai brūkšniuot paviršiumi (**29**, p. 111—125).

2. Puodai tiesiomis sienelėmis yra antra pagrindinių formų. Šių puodų truputį daugia nei puodų S profilio sienelėmis. Jų viršutin dalis beveik stati, kartais vos įlenkta vidur kaklelis neišskirtas (pav. 26 : 1—6), apatinė d lis siaurėja ryškiu ar ne tokiu ryškiu link pereidama į dugną. Didesnieji apie 27 cm sker mens anga, maždaug 29 cm aukščio, maže nieji apie 8 cm aukščio ir 5,5—8 cm skersme anga. Tokių puodų aptinkama visame kultūr niame sluoksnyje, tačiau būdingiausi jie apat niam ir viduriniam sluoksnio horizontams. T viena iš pagrindinių brūkšniuotosios keramik formų, pasitaikančių šiaurės rytų Lietuvos tūkstantmečio pr. m. e. paminkluose.

3. Briauniniai puodai yra tiesiomis, į virš platėjančiomis sienelėmis, kurių viršuje 2-3,5 cm nuo pakraščio išlenkiamas kaklelis. Li kio vietoje susidaro ryškesnė ar ne tokia ryš briauna (pav. 27 : 1—5). Tai vidutinio dydži ir nedideli puodeliai 15—23 cm skersmens an ga. Kartais briauna būna papuošta apvalių duo bučių, piršto įspaudų, vertikalaus gnaibymo or namentais. Šios formos puodų šukių piliaka nyje buvo labai maža, ir visos jos viršutini me suartame kultūrinio sluoksnio horizonte.

Briauninė brūkšniuotoji keramika šiaurės r tų Lietuvos piliakalniuose sudaro nedidelį pr centą ir pasitaiko tik I tūkstantmečio pr. m. pabaigos arba jau pirmųjų m. e. amžių sluok niuose. Tą patį patvirtina ir Sokiškių piliaka nio medžiaga (žr. p. 124). Čia ją reikia d tuoti ne anksčiau kaip I tūkstantmečio pr. m. pabaiga—I m. e. tūkstantmečio pirmaisiais a žiais.

Kitos keramikos grupės sudarė labai ned delę dalį. Negausių šukių **lygiu paviršiumi** m sė analogiška brūkšniuotųjų puodų masei. keramikos lygiu paviršiumi minėtini maži pu deliai (pav. 28 : 2, 3, 7), kurių aptikta įvairiuo se kultūrinio sluoksnio horizontuose. Jie būn tiesiomis arba lenktomis sienelėmis ir primen brūkšniuotus puodus tiesiomis sienelėmis. Vi nas jų 5,5 cm aukščio, 4 cm skersmens dugn ir 6 cm skersmens anga (pav. 28 : 7), kitas 7,2 cm aukščio, 6 cm skersmens anga, 4 c skersmens dugnu (pav. 28 : 3). Mažiausias puo delis buvo 4 cm aukščio, 3,2 cm skersmens an ga ir 2 cm skersmens dugnu (pav. 28 : 2 Dauguma jų skirta gerti, mažiausias — gal vai tams laikyti.

Viršutiniame kultūrinio sluoksnio horizont aptiktos kelios šukelės lygintu paviršiumi lie dija, kad vėliausiu laikotarpiu vartota maži d benėliai profiliuota viršutine dalimi (pav. 2

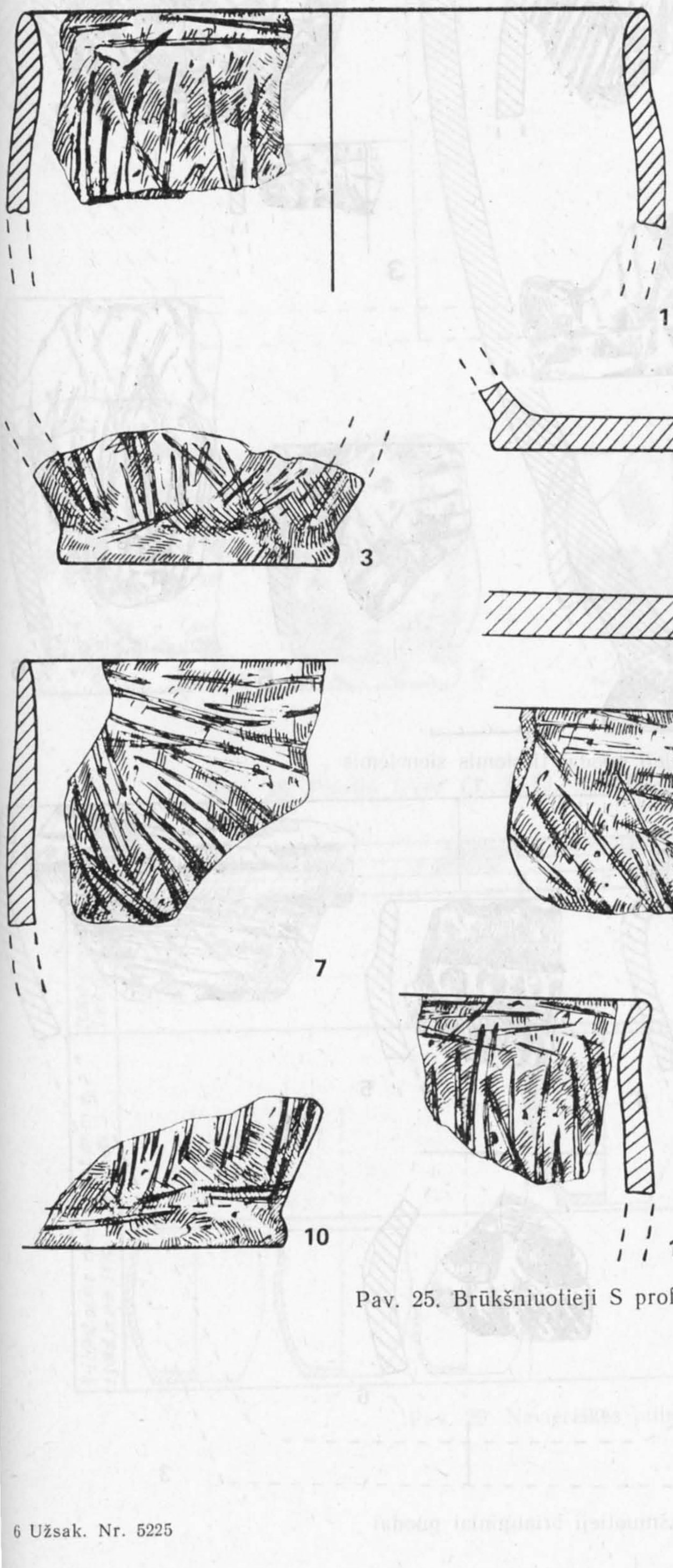

Pav. 25. Brūkšniuotieji S profilio c pogrupio puodai

Pav. 26. Brūkšniuotieji puodai tiesiomis sienelėmis

Pav. 27. Brūkšniuotieji briauniniai puodai

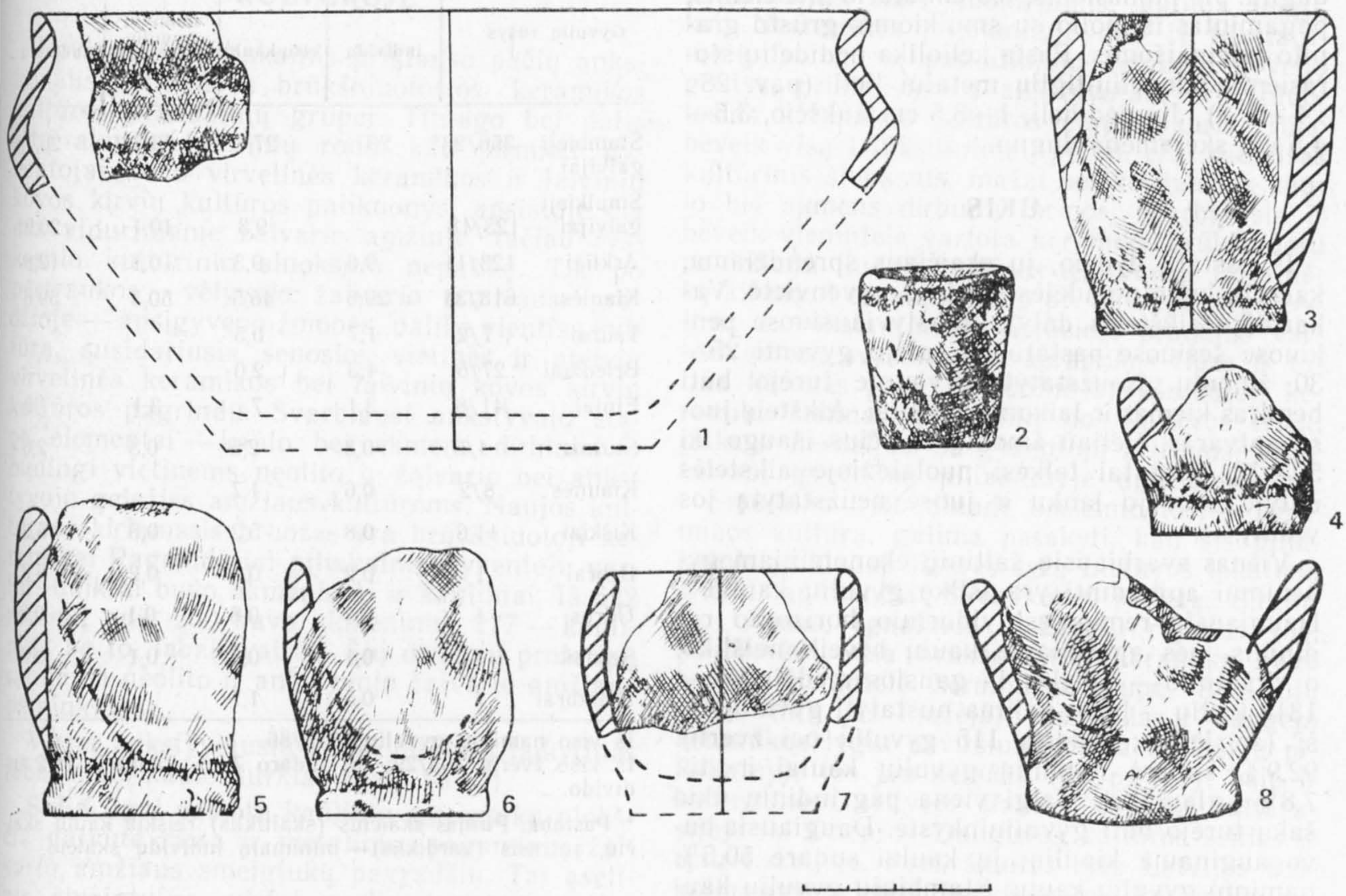

Pav. 28. Puodai lygiu *(2, 3, 7)*, lygintu *(1)* paviršiumi ir tigliai *(4—6, 8)*

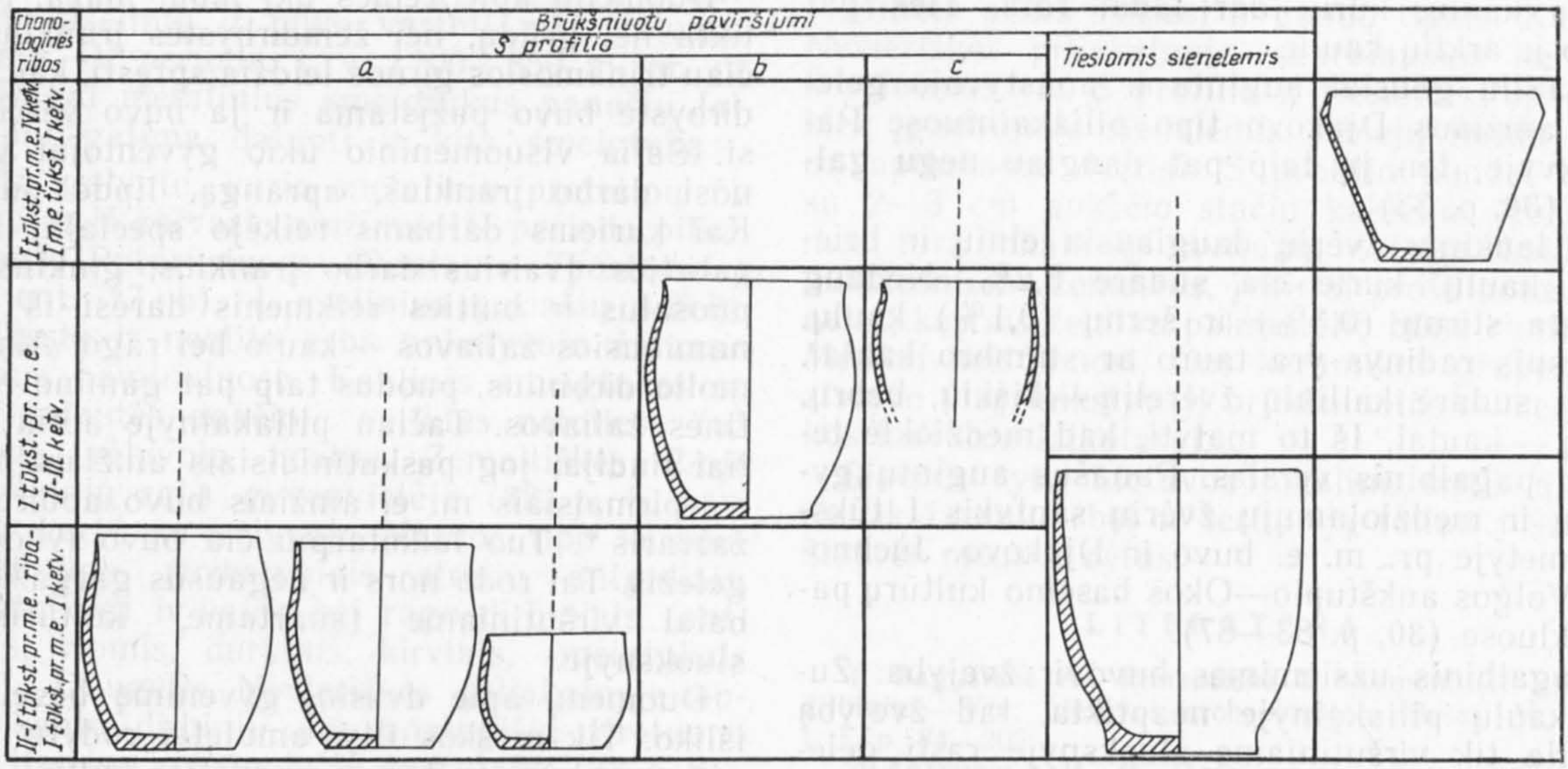

Pav. 29. Nevieriškės piliakalnio puodų tipai

: 1). Vienas buvo apie 10 cm aukščio, 18 cm skersmens anga ir maždaug 9 cm skersmens dugnu. Jis plonasienis, 0,6 cm storio sienelėmis, pagamintas iš molio su smulkiomis grūsto granito priemaišomis. Rasta keliolika nedidelių storasienių puodelių-**tiglių** metalui lieti (pav. 28 : : 4—6, 8). Jie nedideli, 1—3,5 cm aukščio, 3,5—4,5 cm skersmens dugnu.

ŪKIS

Iš pastatų dydžio, jų skaičiaus sprendžiama, kad čia buvo nedidelės giminės gyvenvietė. Vakarinėje aikštelės dalyje ankstyviausiuose penkiuose šešiuose pastatuose galėjo gyventi 25—30 žmonių. Neužstatytoje vietoje turėjo būti bendras kiemas ir laikomi gyvuliai. Aikštelę juosė aptvaras. Vėliau žmonių skaičius išaugo iki 50—70. Pastatai telkėsi nuolaidžioje aikštelės dalyje, stovėjo lanku ir juosė neužstatytą jos vidurį.

Vienas svarbiausių šaltinių ekonominiam gyvenimui apibūdinti yra išlikę gyvulių kaulai *. Daugiausia remiamasi vidurinio horizonto radiniais, nes apatiniame kaulų beveik neišliko, o viršutinio — sunykę. Iš gausios medžiagos — 1318 kaulų — buvo galima nustatyti gyvūnų rūšį (žr. lent.); išskirta 115 gyvulių bei žverių. 92,9% sudarė naminių gyvulių kaulai ir tik 7,8% — laukinių. Taigi viena pagrindinių ūkio šakų turėjo būti gyvulininkystė. Daugiausia buvo auginama kiaulių; jų kaulai sudarė 50,5% naminių gyvulių kaulų. Stambiųjų gyvulių kaulai sudarė tik 29,3% naminių gyvulių kaulų, smulkiųjų galvijų — 10,1%. Tarp jų aptikta ir ožkos kaulų, kurių dar labai rėta. Tiek pat buvo ir arklių kaulų.

Kiaulių gausiai auginta ir ankstyvojo geležies amžiaus Djakovo tipo piliakalniuose Pamaskvyje; ten jų taip pat daugiau negu galvijų (**30**, p. 33).

Iš laukinių žvėrių daugiausia elnių ir briedžių kaulų, kurie čia sudarė 5,2%. Nedaug terasta stirnų (0,3%) ir šernų (0,1%) kaulų. Retesnis radinys yra tauro ar stumbro kaulai. 1,7% sudarė kailinių žvėrelių — kiškių, bebrų, ūdrų — kaulai. Iš to matyti, kad medžioklė tebuvo pagalbinis verslas. Panašus augintų gyvulių ir medžiojamųjų žvėrių santykis I tūkstantmetyje pr. m. e. buvo ir Djakovo, Juchnovo, Volgos aukštupio—Okos baseino kultūrų paminkluose (**30**, p. 83—87).

Pagalbinis užsiėmimas buvo ir žvejyba. Žuvų kaulų piliakalnyje neaptikta, tad žvejybą liudija tik viršutiniame sluoksnyje rasti geležiniai meškerės kabliukai, moliniai tinklų svareliai.

Duomenų apie žemės ūkį labai maža. Neaptikta nei grūdų, nei žemdirbystės įrankių. Tačiau trinamosios girnos leidžia spręsti, kad žemdirbystė buvo pažįstama ir ja buvo verčiamasi. Šalia visuomeninio ūkio gyventojai gaminosi darbo įrankius, aprangą, lipdė puodus. Kai kuriems darbams reikėjo specialių žinių, patirties. Įvairius darbo įrankius, ginklus, papuošalus ir buities reikmenis darėsi iš prieinamiausios žaliavos — kaulo bei rago. Akmens, molio dirbinius, puodus taip pat gamino iš vietinės žaliavos. Tačiau piliakalnyje aptikti tigliai liudija, jog paskutiniaisiais amžiais pr. m. e.—pirmaisiais m. e. amžiais buvo apdirbamas žalvaris *. Tuo laikotarpiu čia buvo lydoma ir geležis. Tai rodo nors ir negausūs gargažių gabalai viršutiniame (suartame) kultūriniame sluoksnyje.

Duomenų apie dvasinį gyvenimą beveik neišliko. Tik meškos iltys-amuletai rodytų iš seniau gyvuojantį Žvėrių viešpaties kultą.

OSTEOLOGINĖS MEDŽIAGOS TYRIMŲ REZULTATAI

Gyvulių rūšys		Procentas		Procentas	
		individų	visų kaulų	naminių gyvulių arba žvėrių kaulų	individų
Stambieji galvijai	356/23*	20	27	29,3	26,7
Smulkieji galvijai	123/18		9,3	10,1	20,9
Arkliai	123/11	9,6	9,3	10,1	12,8
Kiaulės	613/34	29,6	46,5	50,5	39,6
Taurai	7/2	1,7	0,5		
Briedžiai	27/5	4,3	2,0		
Elniai	41/8	3,1	7	3,1	7,0
Stirnos	4/3	0,3	2,6	0,3	2,6
Kiaunės	8/2	0,6	1,7		
Kiškiai	11,6	0,8	5,2	0,8	5,2
Bebrai	1	0,2	0,8	0,2	0,8
Ūdros	1	0,1	0,8	0,1	0,8
Šernai	1	0,1	0,8	0,1	0,8
Stumbrai	7	0,5	1,7		

Iš viso naminių gyvulių 1215/86.
Iš viso žvėrių 103/29; tai sudaro 7,8% kaulų ir 25,2 individo.

* **Pastaba.** Pirmas skaičius (skaitiklis) reiškia kaulų skaičių, antrasis (vardiklis) — minimalų individų skaičių.

* Pirminius tyrimus 1980 m. atliko TSRS Archeologijos instituto Maskvoje mokslo darbuotoja biol. m. kand. V. Danilčenko. Duomenys yra MA II archeologijos skyriaus archyve, byla Nr. 764.

* Kai kurių autorių tvirtinimas, kad Nevieriškės piliakalnyje metalo apdirbimo žymių nėra, niekuo nepagrįstas (**31**, p. 16).

PILIAKALNIO VIETA BRŪKŠNIUOTOSIOS KERAMIKOS KULTŪROJE

Nevieriškės piliakalnis priklauso pačių ankstyviausių Lietuvos brūkšniuotosios keramikos kultūros piliakalnių grupei. Titnago bei dalis kitų akmens dirbinių rodo, kad pirmieji gyventojai buvo virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių kultūros palikuonys, apsistoję čia dar viduriniame žalvario amžiuje, tačiau ryškesnio kultūrinio sluoksnio nepalikę. Tik po pertraukos — vėlyvojo žalvario amžiaus pradžioje — apsigyveno žmonės, palikę vientisą kultūrą, susidariusią senosios vietinės ir ateivių virvelinės keramikos bei laivinių kovos kirvių kultūros pagrindu. Svarbiausi ankstyvojo etapo elementai — kaulo bei akmens dirbiniai — būdingi vietinėms neolito ir žalvario bei ankstyvojo geležies amžiaus kultūroms. Naujõs kultūros skiriamasis bruožas yra brūkšniuotoji keramika. Pagrindiniai piliakalnio gyventojų vartoti daiktai buvo akmeniniai ir kauliniai. Iš 622 radinių apie 250 buvo akmeninių, 277 — kauliniai, be to, labai įvairūs. Šių dirbinių prototipų randama neolito ir ankstyvojo žalvario amžiaus paminkluose.

Vienu ankstyviausių kaulo dirbinių laikytinas labai kieto kaulo durklas (pav. 18 : 5).

Šalia ilgai vartotų kaulinių smeigtukų plokščia galvute rasta ir metalinių, pagamintų žalvario amžiaus smeigtukų pavyzdžiu. Tai ąselinis smeigtukas, vietoj ąselių turįs ataugėles galvutės apačioje. Šie smeigtukai atsirado dar žalvario amžiaus III periodo pabaigoje iš žalvarinių ąselinių ir buvo vartoti visą žalvario amžiaus IV periodą, t. y. 1100—850 m. pr. m. erą. Pagal metalinius smeigtukus panašiu laikotarpiu galima datuoti ir kitą smeigtuką — rantyta galvute, kurio metalinių prototipų žinoma dar iš žalvario amžiaus III periodo pilkapių buv. Rytprūsiuose (Rantau — Zaostrowie) (**16,** lent. 17 : b). Į ąselinius panašių smeigtukų rasta ir neolito arba ankstyvojo žalvario amžiaus paminkluose. Kaulinis smeigtukas su ąsele galvutės apačioje aptiktas netoliese (už 15 km) vėlyvojo neolito Žemaitiškės 2-oje (Švenčionių raj.) gyvenvietėje (**32,** p. 5, pav. 23 : 6) kartu su vėlyvąja Narvos tipo keramika, titnago (trikampiais strėlių antgaliais, gremžtukais) ir kaulo bei rago dirbiniais (antgaliais, ylomis, durklais, kirviais, smeigtukais ir kt.). Daugelis Nevieriškės piliakalnyje aptiktų kaulo dirbinių yra analogiški Kretuono ežero baseino gyvenviečių radiniams (**33,** p. 8—9). Antra vertus, keramika brūkšniuotu paviršiumi savo sudėtimi, forma, brūkšniavimu genetiškai siejasi su žalvario amžiaus Žaliosios bei Bratoniškių tipo keramika brūkšniuotu paviršiumi.

Remiantis šiais duomenimis, galima teigti, kad Nevieriškės piliakalnyje nuo II tūkstantmečio pr. m. e. paskutiniojo ketvirčio gyveno gentys, priklausiusios ankstyvajam brūkšniuotosios keramikos kultūros etapui, kuris truko beveik visą I tūkstantmetį pr. m. erą. Vientisas kultūrinis sluoksnis, mažai besikeičiančios kaulo bei akmens dirbinių formos, svarbiausia ir beveik vienintelė vartota keramika brūkšniuotu paviršiumi liudija kultūros tęstinumą, laipsnišką kitimą. I tūkstantmečio pr. m. e. pabaigoje— I m. e. tūkstantmečio pradžioje pradėjus vartoti geležį, svarbiausias keramikos tipas ir toliau liko tas pats. Briauninė brūkšniuotoji keramika sietina su pietinių šios kultūros sričių įtaka ir nesusijusi su gyventojų keitimusi. Apie vėlesnį gyvenimą piliakalnyje duomenų nėra.

Smulkiau apibūdinant brūkšniuotosios keramikos kultūrą, galima pasakyti, kad šis piliakalnis priklausė šiaurės rytų Lietuvos lokalinei sričiai, apimančiai Švenčionių, Molėtų, Širvintų, Utenos, Ignalinos ir Zarasų rajonus (**34,** p. 19—20). Čia brūkšniuotoji keramika buvo beveik vienintelė keramikos grupė. Šiaurinių sričių link jos mažėja, atsiranda ir daugėja keramikos lygiu paviršiumi. Antai Sokiškių piliakalnyje jos jau nemãža (žr. p. 123), kaip ir kaimyninėse srityse: šiaurės vakarų Baltarusijoje iki Dnepro—Dauguvos kultūros srities ir rytų Latvijoje. Pvz., šiaurės rytų Latvijos Brikulių gyvenvietėje brūkšniuotoji keramika sudarė tik 26,7%, o lygiu paviršiumi — 60,7% (**35,** p. 58—63).

Minėta sritis skiriasi ir puodų tipais. Kaip ir Nevieriškės piliakalnyje, svarbiausios keramikos formos yra S profilio ir tiesiomis, apačioje kiek įgaubtomis sienelėmis. Abiejų formų puodų aptinkama dažnai. S profilio puodai būna su 2—3 cm aukščio stačiu kakleliu. Abi formos turi lokalinių savitumų (status kaklelis, aukštesnis ar žemesnis, įvairiai profiliuotos sienelės, kartais žemiau pakraštėlio būna rumbas). Menkai keisdamosi, šios keramikos grupės egzistavo visą ankstyvąjį brūkšniuotosios keramikos kultūros laikotarpį.

Šiaurės rytų Lietuvos lokalinė sritis apėmė ne tik Lietuvą, bet ir teritoriją toliau į šiaurę, šiaurės rytus ir rytus.

LITERATŪRA

1. **Bagušienė A., Rimantienė R.** Akmeniniai gludinti dirbiniai.— Kn.: Lietuvos archeologijos atlasas. V., 1974, t. 1, p. 84—205.
2. **Артеменко И. И.** Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы.— М., 1967.
3. **Tarasenka P.** Lietuvos piliakalniai.— V., 1956.
4. **Крайнов Д.** Древнейшая история Волго-Окского междуречья.— М., 1972.

5. **Граудонис Я. Я.** Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа.— Рига, 1967.
6. **Третьяков П. Н.** Городище Осыно.— СА, 1976, № 3, с. 203—216.
7. **Krzywicki L.** Piłkalnia pod wsią Petraszunami.— Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie 1911—1914. Wilno, 1914, t. 5, s. 1—27.
8. **Митрофанов А. Г.** Железный век Средней Белоруссии.— Минск, 1978.
9. **Rimantienė R.** Pirmykščiai būstai Samantonyse.— LTSR architektūros klausimai, 1960, t. 1, p. 56—65.
10. **Heym W.** Eine baltische Siedlungen der frühen Eisenzeit am „Kleinen See" bei Kl. Stärkenau (Westpreußen).— Mannus, 1937, 29 Jhg., S. 3—52.
11. **Latvijas** PSR arheoloģija / Red.: A. Bīrons, E. Mugurēvičs, Ā. Stubavs, E. Šnore.— Rīga, 1974.
12. **Grigalavičienė E.** I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (1. Darbo įrankiai).— MAD, A, 1975, t. 4 (53), p. 73—83.
13. **Grigalavičienė E.** I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (2. Medžioklės ir žvejybos įrankiai, ginklai).— MAD, A, 1976, t. 1 (54), p. 51—55.
14. **Krzywicki L.** Grodziska górno-litewskie: Grodzisko w Duksztach. Grodzisko w Warańcach.— Pamiętnik Fizyjograficzny, 1914, t. 22, cz. 5, s. 13—31.
15. **Engel C.** Vorgeschichte der altpreussischen Stämme.— Königsberg Pr., 1935.
16. **Šturms E.** Die ältere Bronzezeit in Ostbalticum, Bln.— Leipzig, 1936.
17. **Grigalavičienė E.** I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (3. Papuošalai).— MAD, A, 1976, t. 3 (56), p. 69—80.
18. **Шнорe Э. Д.** Асотское городище.— Рига, 1961.
19. **Вассар А. К.** Укрепленное поселение Асва на острове Саарема.— In: Muistsed asulad ja linnused. Tallinn, 1955, k. 1, lk. 113—137.
20. **Graudonis J.** Par dažiem Latvijas agro metālu perioda kaula rotadatu tipiem.— Arheoloģija un etnogrāfija, 1974, sēj. 11, lpp. 63—73.
21. **Grigalavičienė E.** Kada buvo apgyventi piliakalniai.— Lietuvos istorijos metraštis, 1981. V., 1982, p. 5—18.
22. **Смирнов К. А.** Новые города дьякова типа в бассейне реки Москвы.— КСИА, 1964, вып. 102, с. 13—17.
23. **Седов В. В.** Булавки восточных балтов в эпоху раннего железа.— ABS, 1967, vol. 5, p. 129—146.
24. **Поболь Л. Д.** Посоховидные булавки (о времени их появления и этнической принадлежности).— Acta archaeologica Carpathica, 1971, vol. 12, ps. 1—2, p. 239—247.
25. **Lõugas V.** Über die Tipologie und Chronologie der ältesten Hirtenstabnadeln des Ostbalticum.— Suomen museo, 1971, s. 20—37.
26. **Шмидехельм М. Х.** Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии (V в. до н. э.—X в. н. э.).— Таллин, 1955.
27. **Григалавичене Э. А., Мяркявичюс А.** Металлические изделия эпохи бронзы и раннего железа (II—I тысячелетия до н. э.).— Вильнюс, 1980.
28. **Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.** Lietuvos archeologijos bruožai.— V., 1961.
29. **Danilaitė E.** Ankstyvosios brūkšniuotosios keramikos kilmės klausimu.— MAD, A, 1966, t. 2 (21), p. 111—125.
30. **Цалкин В. И.** К истории животноводства и охоты в Восточной Европе.— МИА, 1962, № 107, с. 5—129.
31. **Luchtanas A.** Žalvario apdirbimas ankstyvuosiuose rytų Lietuvos piliakalniuose.— Kn.: LA. V., 1981, t. 2, p. 5—17.
32. **Butrimas A., Girininkas A.** Naujausia Lietuvos akmens amžiaus medžiaga (1976—1980): Ataskaitinės parodos katalogas.— V., 1980.
33. **Гирининкас А. А.** Поздний неолит Восточной Литвы (По данным материалов памятников оз. Крятуонас). Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— Вильнюс, 1982.
34. **Данилайте Е. А.** Штрихованная керамика в Литве. Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— Вильнюс, 1967.
35. **Васкс А.** Ранний комплекс керамики укрепленного поселения Брикули.— LZAV, 1982, N 9(422), lpp. 57—67.

ГОРОДИЩЕ НЕВЕРИШКЕ

Э. ГРИГАЛАВИЧЕНЕ

РЕЗЮМЕ

Городище Неверишке находится в северо-восточной части Литвы, в 4-х км от г. Швенчёнис. Это небольшой холм высотой 4—6 м, находящийся в низине (рис. 1).

В 1976—1978 гг. Институт истории АН Литовской ССР проводил здесь археологические исследования под руководством автора статьи. Обследована площадь, равная 1486 м² (рис. 2). Продолговатая площадка величиной 49×52 м постепенно снижается на 1,2 м с юго-востока на северо-запад. В культурном слое площадки (0,3—1 м) выделены несколько горизонтов: 1) верхний, поврежденный вспашкой, с поздней штрихованной и гладкой керамикой и металлическими изделиями; 2) верхний горизонт построек с поздней штрихованной керамикой и изделиями из камня, кости, глины; 3) средний горизонт построек со своеобразной штрихованной керамикой и изделиями из кости, камня и глины; 4) нижний горизонт построек с ранней штрихованной керамикой и изделиями из камня и кости.

Несмотря на то что более ранний слой на городище не обнаружен, о нем говорят кремневые и каменные предметы, а также фрагмент керамики с отпечатками, кремневый топорик, две стрелы, ножик и каменный ладьевидный топорик (рис. 3 : *1—4*; 11 : *1*, *2*). По ним можно судить, что первые жители поселились здесь еще в первой половине II тысячелетия до н. э. Окончательно же городище было заселено в более позднее время.

С самого начала заселения городище было укреплено. С западной, северо-западной и северо-восточной сторон площадку окружали какие-то сооружения из камней и бревен. В западной стороне они тянулись почти на 15 м, а с северной и северо-восточной по краям площадки (около 30 м) проходила деревянная загородка из двух рядов кольев, переплетенных прутьями. Эти укрепления окружали нижнюю часть площадки, где стояли жилые постройки (рис. 4).

Жилые постройки наземные, столбовых конструкций, величиной 3,5×5 м. Они были установлены по каменным площадкам и очагам, которых в городище обнаружено 27 в разных горизонтах культурного слоя (рис. 4, 5). Очаги представляли собой каменный круг диаметром около 1 м (рис. 6), внутри которого находился песок или глина. В одном месте круга был проме-

жуток длиной около 30 см. На основании стратиграфического расположения очагов выделилось несколько этапов застройки (рис. 5).

В нижнем горизонте стояли 6 жилых построек (№ 1—6) в северо-западной части площадки. Для этого слоя характерна ранняя керамика со штрихованной поверхностью, каменные проушные и долотовидные топоры и долота, булавы, костяные шилья, скребки, наконечники копий, стрелы, булавки, амулеты и т. д.

В среднем горизонте жилые постройки (№ 7—19) расположены в шахматном порядке. Здесь также найдены керамика со штрихованной поверхностью, а также маленькие сосуды с гладкой поверхностью.

В верхнем горизонте жилые постройки (№ 21—25) располагались дугой, окружая центральную часть площадки. Для этого горизонта характерны каменные и костяные изделия более простых форм, керамика со штрихованной поверхностью поздней формы. Находки тиглей свидетельствуют о наличии обработки металла. После пожара жилища были засыпаны глиной.

Городище Неверишке единственное в Литве, где обнаружено столько жилых построек, по которым можно определить их расположение, а также планировку городища. Небольшие с открытым очагом стояли рядами, окружавшими центр площадки, а конец постройки, где находился вход, также был обращен к центру. По краям площадки проходили укрепления из камней, земли, а также деревянных загородок.

Самые поздние находки, относящиеся к поврежденному культурному слою, указывают на более длительное заселение городища. Но никаких построек этого времени не сохранилось. В нижней части площадки по краям проходило что-то вроде небольшого вала шириной в 5—9 м, на верху которого могли стоять деревянные загородки. Этот этап датируется по бронзовым браслетам III—IV вв. н. э.

Находки. В городище обнаружены 622 предмета и более 4 тысяч фрагментов керамики. Бóльшую часть составляли каменные (около 250), костяные и роговые (около 300), глиняные (около 60), металлические (24 железных, 11 бронзовых) изделия.

Обнаружены каменные топоры и долота разных форм (рис. 8 : *1, 2*; 9 : *1—8*; 9 : *9—10*; 10 : *3, 4*; 11 : *1—6, 8—10*; 12 : *4*; 17 : *1—6*), каменные булавы (рис. 10 : *11*), долота (рис. 8 : *11, 14*; 12 : *8*; 14 : *12*), скребки (рис. 8 : *10*), резцы (рис. 10 : *10*), стрелы (рис. 12 : *9, 10*), каменные зернотерки (рис. 13).

Из костей и рога изготовлялись более мелкие орудия труда, некоторые виды оружия, украшения и т. д. Больше всего найдено костяных шильев, различающихся по форме и величине (рис. 14 : *1, 10, 17—19, 20—22*), скребков (рис. 15), резцов (рис. 17 : *4, 7, 13*), долота (рис. 17 : *3, 5, 6, 8*), ножи (рис. 17 : *12*). Так как металл еще не был известен, из костей делали даже оружие. Обнаружено шесть наконечников копий (рис. 18 : *1—4*), кинжалы (рис. 18 : *5—7*), наконечники стрел (рис. 19). Из украшений почти исключительно только булавки с головками разных форм. Одним из самых ранних типов является булавка, у которой головка с ушком (рис. 20 : *1*), ложковидной головкой (рис. 20 : *2*), прямой головкой (рис. 20 : *3*), с головкой, выделенной бороздкой (рис. 20 : *4*). Больше всего (23) было найдено булавок с плоской головкой, с круглой дыркой или без нее (рис. 20 : *5, 7, 8, 11, 15—19*). Кроме того, семь булавок с головкой натуральной формы кости (рис. 20 : *12—14*).

Бусина многогранной формы представлена единственным экземпляром (рис. 20 : *20*). Редкими являются костяные и роговые рукоятки (рис. 16 : *1, 8—11*), изделия неопределенного назначения (рис. 17 : *10, 11, 13, 15, 17*), амулеты-подвески из клыков зверей (рис. 17 : *16, 18*).

Глиняные изделия представлены грузиками яйцевидной формы (рис. 21 : *7, 9, 10*), их обнаружено около пятидесяти, плоскими грузиками круглой формы с дырочкой у края (рис. 21 : *1, 4*), а несколько изделий имеют сходство с грузиками Дьякова типа (рис. 21 : *2, 5*), которые сконцентрированы в среднем горизонте культурного слоя.

Несколько десятков железных и бронзовых изделий обнаружено в поврежденном верхнем горизонте культурного слоя: несколько железных рыболовных крючков (рис. 22 : *10, 16*), три ножа с вогнутой спинкой и один ножик с прямой (рис. 22 : *12, 13*), один нож с вогнутой спинкой и лезвиями на внешней стороне (рис. 22 : *9*), шилья (рис. 22 : *14*), один фрагмент проушного топора (рис. 22 : *11*), посоховидные булавки (рис. 22 : *15*). Железные изделия датируются последними веками до н. э. и первыми веками н. э.

Из бронзовых находок следует отметить очкообразную подвеску (рис. 22 : *17*), которая может быть датирована серединой I тысячелетия до н. э., три браслета (рис. 22 : *7, 8*) и кольца (рис. 22 : *1, 2, 4*), датируемые первыми веками н. э., спирали (рис. 5, 6) и другие изделия. По металлическим находкам верхний поврежденный слой датируется первыми веками н. э. (I—III вв.).

Керамика является наиболее многочисленной группой находок — около 4 тысяч фрагментов. Почти исключительно ее составляют штрихованные сосуды и несколько десятков фрагментов с гладкой и сглаженной поверхностью. По стратиграфическому расположению керамики можно установить путь ее развития (рис. 29).

Штрихованные сосуды разных размеров, обработки и назначения и форм: 1) слабо выгнутые с S-образной профилировкой; 2) с прямыми стенками; 3) ребристые. Для них характерна примесь толченого гранита, средний и слабый обжиг, беспорядочная, легкая штриховка.

1. Для сосудов первой группы характерны вогнутые стенки и прямая суженная шейка. Они разной величины. По профилировке верхней части сосуда выделяется несколько подгрупп: а) с сильно суженной верхней частью (рис. 23); они характерны для нижнего и среднего горизонтов культурного слоя; б) сосуды разных размеров, но близкие по форме, с короткой, чуть отогнутой шейкой, характерны для среднего горизонта культурного слоя (рис. 24 : *1—3*); в) малопрофилированные сосуды, по форме близкие сосудам с прямыми стенками (рис. 25 : *1, 2, 7—9, 11*), возникшие, по всей вероятности, в результате слияния этих двух форм. Они характерны для верхнего горизонта культурного слоя.

В северо-восточной Литве сосуды подгрупп а и б были одной из основных форм штрихованной керамики (как и штрихованные сосуды с прямыми стенками) и по своему происхождению восходят к слабопрофилированной керамике со слабоштрихованной поверхностью, обнаруженной на стоянках поселений в эпоху среднего бронзового века.

2. Сосуды с прямыми стенками также являются одной из основных форм штрихованной керамики. Для них характерны прямые стенки верхней части сосуда, чуть вогнутые во внутрь (рис. 26 : *1—6*). Они характерны для всех горизонтов культурного слоя.

3. Ребристые с прямыми стенками сосуды в верхней части расширяются и имеют ребро (рис. 27 : *1—5*). Они бывают средних и маленьких размеров. Иногда ребро украшали орнаментом в виде круглых ямочек, вертикальных защипов, оттисков пальцев и другим орнаментом. Такие сосуды характерны лишь для верхних горизонтов культурного слоя, датируемых концом I тысячелетия до н. э.—первыми веками н. э.

Другие группы керамики составляли незначительную часть. Сосуды с гладкой поверхностью по характеру массы аналогичны штрихованной керамике. Маленькие

сосудики (рис. 28 : *2, 3, 7*) были найдены в разных горизонтах слоя. К самому позднему этапу относятся лишь маленькие сосуды с профилированной верхней частью (рис. 28 : *1*).

В среднем слое обнаружено около 20 небольших сосудиков с толстыми стенками — тигли, свидетельствующие о бытовании металлообработки (рис. 28 : *4—6, 8*).

Хозяйство. По числу и размерам жилищ можно предположить, что на городище жил небольшой род. Вначале в западной части площадки стояли 5—6 жилых построек, где могли жить 25—30 человек. В незастроенной части был общий двор, где находился скот. Позже число населения увеличилось, число построек выросло. Жилища концентрировались в нижней части и окружали центр площадки.

По исследованному остеологическому материалу установлено, что основной отраслью хозяйства было скотоводство, так как 92,9% костей составляли домашние животные и лишь 1,8% принадлежали диким животным. Выращивали свиней (50,5%), крупный рогатый скот составлял меньшую часть (29,3), мелкий рогатый скот еще меньше (10,1%). Как редкое животное следует отметить козу.

Охотничье хозяйство играло второстепенную роль. Из найденного остеологического материала половину составляли дикие животные — олени и лоси, меньше было косуль (0,3%) и диких кабанов (0,1%). Из редких животных водились туры и зубры. Небольшую часть составляли мелкие пушные звери, такие как зайцы, бобры, выдры. Рыболовство играло подсобную роль. О занятии земледелием свидетельствует обнаруженный нижний камень зернотерки (рис. 13). Кроме того, население занималось изготовлением орудий труда, одежды, сосудов. Все это изготавливалось из местного материала — камня, костей животных, рога и глины. Находки тиглей свидетельствуют о наличии обработки металла в I тысячелетии до н. э.

Место городища в культуре штрихованной керамики. Городище Неверишке — одно из наиболее ранних в Литве городищ культуры штрихованной керамики.

Самые ранние кремневые и каменные изделия свидетельствуют о первых жителях — потомках культуры ладьевидных топоров и шнуровой керамики, поселившихся здесь в эпоху ранней и средней бронзы. Лишь в начале поздней бронзы здесь поселились люди с однородной культурой, которая сформировалась на основе местной культуры и пришлой культуры шнуровой керамики и ладьевидных топоров. Так сложился местный вариант новой культуры, на раннем этапе которой ярко выражена местная основа — неолитическая культура, в которой немаловажную роль играли костяные изделия.

Признаком, выделяющим новую культуру, является штрихованная керамика. Основные элементы культуры — костяные и каменные изделия — характерны и для местных неолитических культур. А некоторые костяные предметы новой культуры имеют прототипы в местных неолитических изделиях и материалах конца эпохи средней бронзы. Можно утверждать, что городище Неверишке было заселено в последней четверти II тысячелетия до н. э. племенами с уже сформированной ранней культурой штрихованной керамики. Дальнейшая консолидация культуры протекала почти все I тысячелетие до н. э. Культурный слой, этапы жизни на городище свидетельствуют об однородности культуры и постепенном ее развитии. Культурные изменения в конце I тысячелетия до н. э. были результатом развития экономической и социальной жизни населения.

Городище Неверишке, как и городище Сокишкяй, относится к одной локальной области культуры штрихованной керамики, выделившейся в северо-восточной части Литвы, а также в прилегающих к ней областях Латвии и Белоруссии, которые объединяет не только аналогичная керамика, но и изделия, распространенные на этой территории.

Возникновение различных локальных областей культуры штрихованной керамики было обусловлено с самого начала вкладом местных традиций в эту культуру.

Культура штрихованной керамики городищ северо-восточной Литвы возникла на однородной основе и свидетельствует об одинаковом развитии на протяжении II—I тысячелетий до н. э.

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

Рис. 1. Городище Неверишке

Рис. 2. Исследованная площадь городища Неверишке: I—XIX — номера раскопов

Рис. 3. Кремневые изделия: *1* — топорик, *2, 3* — наконечники стрел, *4* — ножик

Рис. 4. Общий вид открытых каменных площадок и очагов: *1* — места столбов; *2* — песок; *3* — глина; *4* — глина с песком; *5* — углистый слой; *6* — камни; *7* — нижние камни; *8* — самые нижние камни; *9* — древние ниже каменных площадок

Рис. 5. Стратиграфическое распределение жилых построек: *1* — исследованный раскоп; *2* — жилища нижнего горизонта; *3* — жилища среднего горизонта; *4* — жилища верхнего горизонта; *5* — номера построек; *6* — места столбов; *7* — очаги

Рис. 6. *1* — общий вид очагов в раскопе V. Очаги *2* — № 8, *3* — № 6 и 12, *4* — № 6 и 12

Рис. 7. Очаг № 8: *1—12* — камни у края очага; А—В — линия поперечного разреза

Рис. 8. Каменные топоры и долота

Рис. 9. Каменные топоры

Рис. 10. Каменные изделия: *1, 2* — ладьевидные топоры; *3, 4* — двухлезвийные топоры; *5—9* — высверлены топоров; *10* — резец; *11* — булава

Рис. 11. Каменные топоры

Рис. 12. Каменные изделия: *1—6* — топоры; *7* — изделия со следами сверления; *8* — долота; *9, 10* — наконечники стрел

Рис. 13. Нижний камень зернотерки

Рис. 14. Костяные шилья

Рис. 15. Костяные скребки

Рис. 16. Разные костяные и роговые изделия

Рис. 17. Костяные изделия: *2, 3, 5, 6, 8, 9* — долота; *4, 7, 13* — резцы; *12, 14* — ножи; *16, 18* — клыки со следами обработки; *1, 10, 11, 15, 17* — предметы неопределенного назначения

Рис. 18. Костяное оружие: *1—4* — наконечники копий; *5—7* — кинжалы

Рис. 19. Костяные наконечники стрел

Рис. 20. Костяные булавки и бусина

Рис. 21. Глиняные изделия

Рис. 22. Металлические бронзовые (*1—8, 17*) и железные (*9—16*) изделия: *1, 2, 4* — кольца, перстни; *3* — кольцо; *5, 6* — спирали; *7, 8* — браслеты; *9* — нож; *10, 16* — рыболовные крючки; *11* — часть топора; *12, 13* — ножи; *14* — шило; *15* — булавка; *17* — подвеска

Рис. 23. Штрихованные сосуды подгруппы а со стенками S-образной профилировки

Рис. 24. Штрихованные сосуды подгруппы б со стенками S-образной профилировки

Рис. 25. Штрихованные сосуды подгруппы ц со стенками S-образной профилировки

Рис. 26. Штрихованные сосуды с прямыми стенками

Рис. 27. Ребристые штрихованные сосуды

Рис. 28. Керамика гладкой (*2, 3, 7*) и подлощенной (*1*) поверхностью и тигли (*4—6, 8*)

Рис. 29. Типы керамики городища Неверишке